

יחידת בקיאות בתנ"ך לבגרות

ספר שמות

סיכומי פרקים
טבלאות לסיכום החומר
שאלות ותשובות

חוברת 6

בס"ד תשרי תש"ע

פתח דבר

שלום רב !

אתר בקיאות בתנ"ך של רשת אמית משמש כאחד האתרים המומלצים והנצפים ביותר ע"י תלמידים ומורים לקראת בחינות הבגרות בתנ"ך.

חוברת זו קיימת באתר וניתן גם להורידה מהאתר, אולם לאור דרישות תלמידים ומורים החלטנו להדפיסה.

חוברת זו מביאה בפניכם ריכוז מתומצת של החומר ביחידת הבקיאות בתנ"ך.

למידה באמצעות החוברת מאפשרת הכנה טובה וראויה לקראת הבגרות.

החוברת מכילה סיכומי פרקים, טבלאות סיכומים, שאלות ותשובות בסוף כל חוברת, מפות ומשכן.

לכל פרק מצורפים סיכומים וטבלאות ובהתאם לפרק שאלות נבחרות העוסקות בנושאים הנלמדים, בסוף כל חוברת התשובות לשאלות.

חלק מן השאלות הן על בסיס בחינות הבגרות משנים קודמות וחלקן שאלות חדשות שחוברו לפרקי הלימוד.

חוברת זו מיועדת עבור תלמידי ומורי רשת אמית ולכן יהיה ניתן לצלם חומר מתוך החוברת וללא שימוש מסחרי.

חוברת זו נמצאת באתר האינטרנט של רשת אמית, כמו כן ניתן ללמוד לבחינת הבגרות באמצעות האתר שפותח במיוחד עבור יחידת הבקיאות בתנ"ך וכתובתו :

<http://www.amit.org.il/bekiut>

חוברת זו הופקה בתהליך מזורז ויתכנו בה טעויות, עליהן אנו מתנצלים מראש ומבקשים לעדכן אותנו.

הערות והארות ניתן להעביר במייל: meir@amit.org.il

תהא דרככם צלחה.
המינהל הפדגוגי

עריכה, כתיבה וליווי פדגוגי : הרב מאיר אביטן
כתיבה : חפצי רובלין
הגהה : זמרת יהודית

תוכן הפרקים בספר שמות

פרק א'	תחילת שעבוד ישראל במצרים, גזירותיו של פרעה... 245
	טבלה - גזירות פרעה... 247
פרק ב'	הולדת משה ומעשיו הראשונים... 249
	טבלה - שלושה אירועים שאירעו למשה... 249
פרק ג'	מראה הסנה ושליחות משה... 250
	טבלה - טענות משה ותשובת אלוהים... 251
פרק ד'	אותות משה ועוד עניינים... 252
פרק ה'	מפגשם הראשון של משה ואהרן עם פרעה... 254
פרק ו'	תשובת ה' למשה וחידוש שליחותו אל העם ואל פרעה... 255
פרק ז'	שליחותם השנייה של משה ואהרן לפרעה ותחילת המכות... 256
פרק ח'	מכות צפרדע, כנים וערוב... 257
פרק ט'	מכות דבר, שחין וברד... 258
פרק י'	מכות ארבה וחושך... 235
פרק יא'	ההקדמה למכת בכורות... 258
	טבלה - עשר המכות... 260
פרק יב'	פסח מצרים ופסח דורות מכת בכורות ויציאת בני ישראל ממצרים... 261
	טבלה - פסח מצרים ופסח דורות... 262
פרק יג'	מצוות הקשורות ליציאת מצרים... 264
	טבלה - ארבעת הבנים ... 265
פרק יד'	קריעת ים סוף... 266
פרק טו'	שירת הים... 267
פרק טז'	תלונות והמן... 269
פרק יז'	מסה ומריבה, מלחמת עמלק... 271
פרק יח'	יתרו... 272
פרק יט'	בחירת ישראל לעם סגולה וההכנות לקראת מעמד הר סיני... 274
פרק כ'	עשרת הדברות... 275
פרק כא'	ואלה המשפטים... 277
פרק כב'	ואלה המשפטים... 279
	טבלה - ארבעת השומרים... 275
פרק כג'	ואלה המשפטים... 282
פרק כד'	כריתת הברית ועלייתו של משה להר למשך ארבעים יום... 285
פרק לא'	ציווי מלאכת המשכן ושבת... 286
פרק לב'	חטא העגל 1... 287
פרק לג'	חטא העגל... 289
פרק לד'	חטא העגל... 291
כלי המשכן	293
תשובות לשאלות	296

פרק א' תחילת שעבוד ישראל במצרים, גזירותיו של פרעה

במצרים קם "מלך חדש על מצרים" – פרוש 1: קם מלך חדש ממש (המלך הקודם מת).
פרוש 2: נתחדשו גזירותיו – המלך גזר גזירות חדשות.
"אשר לא ידע את יוסף" (פסוק ח') – המלך עשה עצמו כאילו לא הכיר את יוסף (רש"י).

הריבוי המהיר של בני ישראל במצרים עורר את חששו של מלך מצרים פן יתרבה עוד יותר, יצטרף לאויבי מצרים הנלחמים נגדם, ולבסוף – "ועלה מן הארץ" –

פרוש 1: עם ישראל יעזבו את ארץ מצרים.
פרוש 2: המצרים יעזבו את מצרים, כתוצאה מכך שעם ישראל ישתלטו על ארץ מצרים.

הפתרון: "הבה נתחכמה לו" –

פרוש 1: נתחכם לעם ישראל (נגזור נגדם גזירות).

פרוש 2: נתחכם לקב"ה (המצרים ידעו שה' מעניש מידה כנגד מידה, ולכן חשבו להתחכם לה', והחליטו לזרוק את הבנים של ישראל לניאור. ע"י כך ה' יצטרך להענישם במים (מידה כנגד מידה), אך לא יוכל להענישם, שהרי ה' הבטיח שלא יהיה מבול).

החשש של מצרים מפני ישראל, שבהתרבותם יהפכו לעם נבדל מהמצרים, היה לכאורה מוצדק. אלא שהם נקטו בדרך הלא נכונה לטיפול במצב. היה עליהם לשלח את בני ישראל ממצרים, ואילו הם בחרו לענות ולשעבד את ישראל.

פתרון שני: משלא צלח הפתרון הראשון להעבידם בפרך הגה פרעה רעיון נוסף, וציוה על המיילדות העבריות להמית את הזכרים בישראל. בזכות המיילדות העבריות שפרה ופועה (בדרש: יוכבד ומרים) לא נתקיימה גזירה זו של פרעה, ואז נתן ציווי לכל עמו (פתרון שלישי): "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון".

*הערה: בפסקה הראשונה בפרק (א' – ז') מדובר על ריבוי ישראל, ושם נזכר לשון ריבוי שבע פעמים (כגון: וירבו, ויעצמו וכו'). בפסקה השנייה (ח' – י"ד) מדובר על עבודת הכפייה שנתן פרעה על ישראל, ושם נזכרו שבע לשונות של עבודת פרך, (כגון: ויעבדו, בכל עבודה, פרך וכו'). בפסקה השלישית (ט"ו – כ"ב) מדובר על הגזירה על הבנים והצלתם ע"י המיילדות, ושם נזכרו שבע פעמים "מילדת" או "מיילדות".

גזירות פרעה

הסיבה	משמעותה	הגזירה	
קם מלך חדש שחשש שבני ישראל יתרבו וימרדו במצרים.	בני ישראל בתקופת יוסף ישבו בארץ גושן ברווח, ועכשיו נהפכו להיות עבדים.	"וישימו עליו שרי מיסים (עבודה), למען ענותו בסבלותם (בעבודת המצרים), ויבן ערי מסכנות (אוצרות) לפרעה – את פיתום ואת רעמסס".	גזירה 1 א', י"א
מפני שהעם המשיך להתרבות.	החמרה ברמת הקושי בעבודה	"ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך"	גזירה 2 א', י"ג-י"ד
רש"י מבאר שהחוזים בכוכבים (האיצטגנינים) אמרו לפרעה, שעומד להיוולד המושיע של ישראל והוא יהיה בן, ולכן ציוה להרוג דווקא את הזכרים.	קודם היתה רק עבודה קשה, ואילו כאן כבר הגיעו לרצח.	הוראת מלך מצרים למיילדות העבריות – להרוג את כל הבנים היהודים, בזמן לידתם ("וראיתן על האובניים אם בן הוא..."). הערה, המיילדות לא ביצעו גזירה זו בטענה שהיהודיות חיות (בקיאות כמיילדות) ויולדות לבד. בשכר זה ה' עשה למיילדות בתיים (מיוכבד יצאו בתי כהונה ולוויה, וממרים יצא בית מלכות).	גזירה 3 א', ט"ו-ט"ז

גזירה 4 א', כ"ב "ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו"	בגזירה 3 היתה גזירה רק על הבנים של היהודים, ואילו כאן היתה גזירה על כל הבנים כולל בני המצרים.	האיצטגנינים אמרו לפרעה – היום נולד מושיעם של ישראל, ואיננו יודעים אם הוא יהודי או מצרי, ואנו רואים שהוא ייענש במים. לכן גזר פרעה, שכולם כולל המצרים, ישליכו ליאור את הבנים שלהם, שנולדו באותו יום. (טעותם של האיצטגנינים היתה, שהם לא ידעו שמושה ייענש במי מריבה).
גזירה 5 ב', כ"ג "וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל" – פרעה נהיה מצורע ולכן שחט תינוקות ישראל ורחץ בדמם כדי להתרפא (רש"י).	רצח עם, אכזריות	פרעה נהיה מצורע.
גזירה 6 ה', ו' – בני ישראל היו צריכים להשיג בעצמם את התבן ואת כל חומרי הבניה, ובכ"ז להספיק לעשות את אותה כמות הלבנים כמו קודם.	החמרה בקושי העבודה.	משה ואהרן ביקשו מפרעה להוציא את ישראל ממצרים ולכן פרעה רצה להכביד את העבודה, כדי שלישאל לא יהיה זמן לחשוב על יציאה ממצרים.

פרק א שאלות	
1 א' ע"פ שאלת בגרות	שעבוד פרעה (א' – י') א. כיצד נמק פרעה את רצונו להתחכם לעם ישראל? (ט' – י') ב. מה גרם לפרעה להכביד את השעבוד על בני ישראל (א' – ה')? ג. במה באה לביטוי הכבדת השעבוד ע"י פרעה ומה חשב להשיג בכך? (ו' – ט').
2 א'	"ויוסף היה במצרים" (פס' ה') "ויוסף היה במצרים" (פסוק ה'). משפט זה לכאורה מיותר, שהרי ידענו שהיה במצרים. מה למדנו מתוספת זו על דמותו של יוסף? (רש"י)
3 א'	ריבוי בני ישראל במצרים (י"ב) א. "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד" ... (ז'). כיצד הצליחו בני ישראל לפרות ולרבות בתוך זמן קצר יחסית בצורה כזו? ב. מה עודד בדרך נס את הילודה בבני ישראל (י"ב ורש"י)?
4 א'	הנשים המיילדות (ט"ז – כ"א) הנשים המיילדות (ט"ז – כ"א) – מי הן היו לפי רש"י, מדוע נקראו כך ומה פירוש הנימוק שנתנו לפרעה "כי חיות הנה" (רש"י פשט ודרש).
5 א'	ע"פ שאלת בגרות הנשים המיילדות (ט"ז – כ"א) א. הסבר בלשונך את ההנחיה שנתן פרעה למיילדות (ט"ז). ב. מהו השבר שנתן ה' למיילדות וכיצד התממשה הבטחה זו? (כ' – כ"א ורש"י).
6 א'	הגזירה על הזכרים מדוע נגזרה גזירת פרעה דווקא על הזכרים? (ט"ז רש"י).

פרק ב' הולדת משה ומעשיו הראשונים

שלב ראשון של גאולת ישראל: לידת משה העתיד לגאולם.
איש מבית לוי (עמרם) נושא את בת לוי (יוכבד), ומשה נולד. אמו החביאה אותו שלושה חודשים (ירחים), ואז נאלצה לשים אותו בתיבה במקום שיש קני סוף, על שפת היאור.
 * **מרים** – אחות משה, השגיחה מרחוק על משה כשהוא בתיבה.
 * **בת פרעה** – שלחה את אמתה (=את שפחתה או את היד שלה) ולקחה את התיבה. היא קראה לילד משה, "כי מן המים משיתיהו (=הוצאתי אותו)".
 * **יוכבד** – אם משה, הוזמנה ע"י בת פרעה (בעצתה של מרים) להיות המינקת של משה, וקבלה שכר על כך.
 זוהי התקופה האחרונה שלפני הגאולה. במקביל להכנת הגאולה, הבאה לביטוי בלידת משה, מגיע קושי השעבוד של ישראל לשיאו.
משה בבגרותו (שלושה אירועים): בחלקו השני של הפרק ("א–כ"ב) רואה משה, כאדם בוגר, בסבלותם של אחיו. הוא נתקל באירוע שבו איש מצרי מכה איש עברי ולאחר מכן באירוע שבו שני אנשים עברים נצים. בשני אירועים אלה מתערב משה על מנת לעשות צדק ולעזור לחלש.
 אירוע שלישי שבו מעורב משה לאחר בריחתו למדין, שנגרמה בעקבות כך שנתגלה שהוא הכה איש מצרי, מראה שמשה רודף צדק ובעל רצון לעזור לחלשים בין אם מדובר בעברים או בנכרים. (ראה טבלה מצורפת).
 * **ציפורת** בת יתרו התחתנה עם משה וילדה 2 בנים: גרשום (מלשון גר היית שם) ואליעזר (מלשון הא–ל עזר). הפרק מסתיים בתיאור מצבם הקשה של ישראל, שמיעת ה' את זעקתם, זכירת ה' את בריתו עם האבות ורצונו לגאולם.

שלושה אירועים שאירעו למשה

האירוע	המאפיין	תגובת משה
איש מצרי (נוגש הממונה על שוטרי ישראל) מכה איש עברי.	נכרי נגד עברי	משה הורג את המצרי (ע"י אמירת שם ה') וטומנו בחול.
איש עברי מכה איש עברי (פירוש, האנשים הם דתן ואבירם).	עברי נגד עברי	<u>משה נוזף</u> באיש המכה – "ויאמר לרשע למה תכה רעך" – (מכאן שכל המרים יד על חברו נקרא רשע). <u>הרשע</u> עונה למשה, " הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי?" (פירוש, אתה רוצה להרוג אותי ע"י אמירת שם ה', כמו שהרגת את המצרי?) <u>משה מפחד</u> ואומר "אכן נודע הדבר" ונאלץ לברוח למדין.
רועי מדין מגרשים את בנות יתרו , ולא מאפשרים להן להשקות את צאנן.	נכרי נגד נכרי	משה עוזר לבנות יתרו ומשקה את צאנן.

שאלות	
1 ב' ע"פ שאלת בגרות	א. מה עשתה אמו של משה עמו בחדשים הראשונים לחייו (ב') ומה גרם לה לשימו בתיבה שהונחה ב"סוף על יד היאור"? (א', כב ב', ג). ב. הסבר בקצרה באילו נסיבות הוחזר משה אל אמו (ד' – ט')
2 ב'	לית משה (א' – ג') כיצד הצליחה יוכבד להסתיר את משה במשך שלושה חודשים ומדוע לא יכלה יותר להסתירו (רש"י לפסוק ג')?
3 ב'	לית משה (א' – ג') כיצד הבחינה יוכבד בתינוק שזה עתה נולד כי "טוב הוא"? (רש"י לפסוק ב')
4 ב'	ע"פ שאלת בגרות – "זירא בסבלותם" (י"א – כ"א) א. מהן הנסיבות שגרמו למשה להתערב בכל אחד ממעשי הרשע שראה (שלושה מקרים) ובמה התבטאה התערבותו בכל מקרה? (י"א – י"ב, י"ג – ט"ו, ט"ז – כ"א). ב. מה היו תוצאות כל אחד מהמקרים עבור משה? ג. הסיפורים על התערבות משה במריבות מסופרים ע"פ סדר מידת התערבותו. באיזה מקרה התערבותו של משה רבה יותר? הסבר.
5 ב'	ע"פ שאלת בגרות – (י"א – ט"ו) מה גרם למשה לעזוב את מצרים (י"א – ט"ו) ומה הביאו לחזור לשם לאור הכתוב בפרקים ג' – ד'?
6 ב' ע"פ שאלת בגרות	משה בבית יתרו כיצד גמל יתרו למשה על הטובה שעשה לבנותיו (כ"א)?
7 ב' (י"א) (כ"ה)	א. מדוע כתוב "ויגדל משה" לאחר שכבר כתוב בפסוק לפניו "ויגדל הילד" (רש"י לפסוק י"א)? ב. הסבר לפי רש"י את המילים "וידע אלהים" (כ"ה).

סיכום פרק ג' מראה הסנה ושליחות משה

סיום תקופת הסתר הפנים והשעבוד:

- * משה רועה צאנו של יתרו חותנו. תוך כדי לקיחת הצאן למרעה הגיע משה להר האלוקים (חורב) ושם התגלה אליו מלאך ה' בלבת אש מתוך שיח הסנה. משה התפלא כיצד יתכן ששיח הסנה בוער באש, אך אינו נאכל.
- * ה' התגלה למשה מתוך הסנה, ואמר לו להוריד נעליו, כי המקום קדוש. (דבר דומה אירע ליהושע ביריחו – יהושע ה', יג – טו).
- * משה הסתיר פניו כי פחד להביט אל האלוקים, וה' אמר לו שהוא ראה את צרת ישראל, והוא רוצה להצילם.
- * בפרק ג' פסוק י', ה' אמר למשה מהי השליחות המוטלת עליו:
"ועתה לכה (לך) ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים".

* משה מקשה בשאלות:

- א. "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים?"
- ב. "הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת אליהם אלהי אבותיכם שלחני אליכם, ואמרו לי מה שמו – מה אומר אליהם?"
- לשאלות אלה מצטרפים קשיים נוספים שמעלה משה בפרק ד' מפני שאינו רואה עצמו מתאים לשליחות זו. (ראה טבלה מצורפת).
- ה' השיב לשאלות משה, וכמו כן אמר לו לאסוף את זקני ישראל, אשר יצטרפו לשליחותו וילכו אתו למלך מצרים בדרישה לשלח את עם ישראל ממצרים.
- ה' בשר למשה על דברים העתידים לקרות במצרים: 1. המכות 2. בני ישראל יצאו ממצרים ברכוש רב.

טבלה מסכמת פרק ג'

טענות משה	תשובות אלוקים
ג'י"א 1. א. "מי אנוכי כי אלך אל פרעה?" (כלומר כנגד שליחות מספר 1 שהוא צריך לעמוד לפני פרעה, הוא טוען שהוא אינו ראוי לעמוד לפני מלכים). ב. "וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" (כלומר כנגד שליחות מספר 2 שהוא צריך להוציא את ישראל ממצרים, הוא טוען – בזכות מה ישראל ראויים לצאת ממצרים? כך לפי רש"י וספורנו. אך קל יותר לקבל את פירוש רשב"ם: איזה דבר מתקבל אוכל לומר לפרעה שע"י אותו דיבור אוכל להוציא את ישראל ברשות ממצרים).	ג'י"ב 1. א. "כי אהיה עמך וזה לך האות..." – אני נמצא אתך. אתה הולך אל פרעה מכוח זה שאני שלחתי אותך, ולכן אתה ראוי לעמוד לפניו. ב. "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על החר הזה" – בני ישראל בעתיד יקבלו כאן בהר הזה את התורה, ובזכות זה הם ראויים לצאת ממצרים. הערה: בפסוק זה נאמר: "כי אהיה עמך, וזה לך האות" כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על החר הזה? מהו האות (הסימן), וסימן למה הוא? פרוש 1: האות הוא הסנה, והוא סימן לכך שמשנה הולך בשליחות ה' ויצלית. פרוש 2: האות הוא שמשנה יצלית בשליחותו, וזה יהיה סימן לכך שישראל יקבלו את התורה.
טענות משה	תשובות אלוקים
ג'י"ג 2. "הנה אנוכי בא אל בני ישראל ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם" – בני ישראל ישאלו אותי מה שמו ומהותו של ה' – מה אענה להם?	ג'י"ד-ט"ז 2. א. תשובה למשה – "אהיה אשר אהיה" כלומר מהות ה' היא – אהיה עמם בצרה זו, ואהיה עמם גם בצרות הבאות (כלומר מהותו היא שהוא עוזר). תשובה לישראל – "אהיה שלחני אליכם" – מהות ה' – אהיה אתכם בצרה זו (לישראל הוא לא מזכיר שיהיו עוד צרות אחרות כדי שלא לצערם). ב. "ה' אלוקי אבותיכם אלוקי אברהם אלוקי יצחק ואלוקי יעקב".
ד'א' 3. "הן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'" – לשון הרע מצד משה על ישראל.	ד'ב'-ט"ז 3. ה' נותן ביד משה 3 אותות שיעשה לישראל: ב'-ה': הפיכת המטה לנחש. (יש כאן רמז למשה שדיבר לשון הרע, כמו הנחש בגן עדן). ו-ז': הפיכת יד משה ליד מצורעת. (בצרת רמז למשה, שדיבר לשון הרע, כמו מרים שנצטרעה). ט': הפיכת המים לדם. (יש כאן רמז שבעתיד המכה הראשונה תהיה הפיכת היאור לדם).
ד'י' 4. "בי אדוני לא איש דברים אנוכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי" – אני מגמגם ואינני יכול להיות שליח.	ד'י"א-י"ב 4. "מי שם פה לאדם או מי ישום אילם או חרש או פיקח או עיוור הלא אנוכי ה'" – הקב"ה נותן לאדם את היכולת לראות לדבר וכדומה, ולכן אין לך מה לדאוג.
ד'י"ג 5. "בי אדוני שלח נא ביד תשלח": פרוש 1: תשלח במקומי את מי שאתה רגיל לשלוח (את אהרון). פרוש 2: תשלח במקומי, את אותו אדם שיזכה להכניסם לארץ (משה ראה ברוח הקודש, שלא יזכה להכניס את ישראל לא"י).	ד'י"ד-י"ז 5. "הלא אהרון אחיך הלוי...ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו ואנוכי אהיה עם פיך ועם פיה...ודיבר הוא לך אל העם..." – ה' מצרף את אהרון שיעזור למשה: ה' ידבר אל משה, משה ידבר אל אהרון ואהרון ידבר אל פרעה או אל העם.

שאלות פרק ג	
1 פרק ג עפ"י שאלת בגרות	עיינ בפסוקים ב'–ט"ו. א. מה גרם למשה לסור לראות "את המראה הגדול הזה"? ב. מה הייתה מטרת התגלות ה' אל משה במעמד הסנה? ג. האם הנאמר בפסוק ג' – "מדוע לא יבער הסנה" – סותר את הנאמר בפסוק ב' – "הסנה בוער באש"? נמק.
2(ב')	משה ומראה הסנה א. מדוע לפי רש"י נתגלה ה' דווקא מתוך הסנה, שהוא שיח עלוב וקוצני (ב')? ב. באיזה הקשר מסופר בנביאים ראשונים על ציווי דומה (יהושע ה', טו)?
3 פרק ג	האות למשה (י"ב) "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך" (י"ב). מהו האות עליו מדובר בפסוק זה ומה הייתה מטרתו (רש"י שני פירושים)?
4 פרק ג עפ"י שאלת בגרות	זקני ישראל (ט"ז–כ') עיינ בשמות, ג', ט"ז–כ'. א. לשם מה נצטווה משה לאסוף את זקני ישראל (ט"ז–י"ח)? ב. האם מלאו הזקנים את התפקיד שיועד להם (ה', א. רש"י)? ג. גם בספר במדבר מסופר כי משה אסף שבעים מזקני ישראל. מה הייתה הסיבה שבגללה נצטווה משה לאסוף שבעים מזקני ישראל, ומה היה תפקיד הזקנים?
5 פרק ג עפ"י שאלת בגרות (י"ט–כ"ב)	א. עפ"י דברי ה' למשה – כיצד עתיד פרעה להגיב על דברי משה אליו? (י"ט. "ולא ביד חזקה" = אלא אם כן אני מראה לו את ידי החזקה). ב. אילו שני דברים עתידים לקרות במצרים מלבד הוצאת בני ישראל ממצרים? (כ'–כ"ב)
6 פרק ג עפ"י שאלת בגרות	סירוב משה ללכת בשליחות והסיבות לסירובו בפרקים ג' – ד' מסופר על סירובו של משה לשליחות ה' ועל הנימוקים לסירובו. א. ציין שני נימוקים אישיים בגללם מסרב משה לקבל עליו את השליחות, ונימוק נוסף הקשור לישראל. (נימוקים אישיים: ג', יא ד', יג וברש"י. <u>נימוק הקשור בישראל</u> : ג', יא ברש"י, ד', א). ב. כיצד הגיב ה' לכל אחד מהנימוקים של משה? ג. ציין שמות שני מנהיגים עליהם מסופר בנביאים ראשונים כי התנגדו לקבל הנהגה לעצמם, וכתוב סיבה אחת בגללה התנגד כל אחד מהם לקבלת ההנהגה.
פרק ד'	
סיכום הפרק	
בפרק זה המשיך משה להעלות קשיים המונעים ממנו ללכת בשליחות זו. (ראה הטבלה המצורפת לפרק ג'). * לאחר שנסתמו טענותיו בקש משה רשות מיתרו ללכת למצרים. בדרך במלון נסה מלאך להמית את משה משום שלא עשה ברית מילה לבנו אליעזר (ד':כ"ד). ציפורה לקחה צור, מלה את בנה ואמרה לו: "חתן דמים אתה לי" – בגלל ברית המילה שלך יכול היה חתני (משה) למות. בעקבות הברית עזב מלאך ה' את משה והוא ניצל. אהרון פגש את משה, עשה את 3 האותות לעם, והעם האמין שה' עומד להצילם. האותות (א'–ט'): * הפיכת מטה משה לנחש וחזרת הנחש להיות מטה, * הפיכת ידו של משה למצורעת וחזרתה למצבה הבריא, * שפיכת מים מן היאור על היבשה והפיכתם לדם. ביצועם נזכר בסוף הפרק (ל'–ל"א). אותם דברים שתוארו למשה בפרק ג' כעתידים לקרות מתקיימים עכשיו בפועל. (ראה טבלה מצורפת).	

טבלה מסכמת פרק ד'	
תאור הוצאת התוכנית לפועל (ד', כ"ט – ל"א)	תיאור תוכנית ה' (ג', ט"ז – י"ח)
ד', כ"ט – "וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני".	ג', ט"ז – "לך ואספת את זקני ישראל".
ד', ל"א – "ויאמן העם וישמעו...ויקדו וישתחוו"	ג', י"ח – "...ושמעו לקולך".
ד', ל"א – "וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל..."	ג', ט"ז – "לך...ואמרת אליהם...פקד פקדתי אתכם..." (כלשון יעקב לבניו, "ואלוקים פקוד יפקוד אתכם")
שאלות	
שלוש האותות (א' – ט')	1 פרק ד עפ"י שאלת בגרות
א. מה הם שלושת האותות שנצטווה משה לעשות לפני העם (ב' – ט') ואיזה אות נצטווה לעשות לפני פרעה (ז', ט)? ב. מדוע נתן ה' למשה אותות אלה (א') ולאיוזו מטרם הם נועדו (פס' ה')?	2 פרק ד עפ"י שאלת בגרות
האותות (ו')	3
א. מה רצה ה' לרמוז למשה בשני האותות הראשונים עפ"י פירוש רש"י לפסוקים ב', ג', ו'? ב. ציין שמות שני מנהיגים עליהם מסופר בנביאים ראשונים כי ניתנו להם אותות לאימות שליחותם, וכתוב אות אחד שניתן לכל אחד מהם (שופטים ו', לו – מ, ז', יג – טו. שמ"א י', ב – ז).	4 פרק ד עפ"י שאלת בגרות
"המופתים אשר שמתני בידך" (א' – ט' וכ"א)	5
א. האם "המופתים אשר שמתני בידך" הנזכרים בפסוק כ"א הם אותם המופתים הנזכרים בתחילת הפרק? נמק. ב. הסבר מה בפסוק גורם לנו לחשוב שמדובר באותם מופתים ומה בפסוק גורם לנו לחשוב שלא מדובר באותם מופתים. (ניתן להיעזר ברש"י לפסוק).	6
"כבוד פה וכבוד לשון" – (י' – י"ג)	7
א. מה גרם לה' לשאול את משה את השאלות שבפסוק י"א (י') ומה רצה ה' לומר בכך (י"א – י"ב)? ב. מה הייתה תגובת משה לדברים אלו של ה' (י"ג ורש"י)?	8
שליחות משה ואהרן (י" – ט"ז)	9
א. מה הייתה הסיבה שה' צירף את אהרן לשליחות של משה (י' – י"ג)? ב. כתוב שני תפקידים שהיו למשה בשליחות זו (ט"ז – ט"ז). ה' א – ג. ז', א – ב, ט – י, ושני תפקידים שהיו לאהרן (ט"ז ורש"י. כ"ט – ל'. ז', א – ב, ט – י, יט – כ. ח' א – ב, יב – ג).	10
חזרת משה למצרים (י"ח – כ')	11
מהו לדעתך הסדר הנכון שבו התרחשו הדברים המתוארים בפסוקים י"ח – כ' הסבר.	12
"שלח את בני" (כ"ב – כ"ג)	13
א. כיצד כנה הקב"ה את ישראל (כ"ב, כ"ג)? ב. מה יהא עונשו של פרעה במידה כנגד מידה? ג. מדוע אומר ה' למשה לבשר לפרעה בשלב זה על דבר הרחוק יותר בזמן (רש"י לפסוק כ"ג)?	14

פרק ה'	
מפגש הראשון של משה ואהרן עם פרעה	
* משה ואהרן הגיעו אל פרעה לבדם (ללא זקני ישראל), וזאת משום שזקני ישראל נשטמו בדרך (לשון רש"י), מכיוון שפחדו מפרעה. * משה ואהרן דרשו מפרעה לשלח את עם ישראל לדרך של 3 ימים כדי ליזבח לה' במדבר. * תגובות פרעה: א. מי ה' אשר אשמע בקולו? ב. אל תפריעו לעם לעבוד! * פרעה נתן הנחייה לנוגשים (המצרים הממונים על השוטרים היהודים) ולשוטרים (היהודים הממונים על העבדים היהודים), שלא יתנו יותר תבן לעם לצורך הכנת הלבנים, אלא העם יחפש לבד, אבל העם צריך להספיק להכין את אותה כמות הלבנים. <u>מטרת הגזירה</u> – העם יהיה עמוס בעבודה ולא יהיה לו זמן לחשוב על יציאה ממצרים. * העם חפש קש ולא הספיק את כמות הלבנים הנדרשת, ולכן שוטרי בני ה' חכו ע"י הנוגשים. * שוטרי בני טענו נגד פרעה שזה לא הוגן להכביד את השעבוד. פרעה ענה להם שהם מתרשלים בעבודה ולכן הם רוצים ללכת ולזבח ל-ה'. * כתוצאה מהכבדת העול היו אנשים מישראל (לפי חז"ל – דתן ואבירם) שאמרו למשה ואהרן שמעשיהם גרמו להכבדת השעבוד ושה' יעניש אותם. (יש מפרשים שהשוטרים עצמם הם שאמרו זאת למשה ואהרן). משה טען נגד ה' – למה עשית רע לעם ולמה שלחת אותי?	
שאלות	
1	הכבדת השעבוד (א' – ט') א. כיצד הגיב פרעה על דרישת משה ואהרן לתת לעם לצאת ליזבח לה' במדבר ומה היו נימוקיו לכך? ב. איזו הנחייה נתן פרעה לשוטרים ולנוגשים המצרים בעקבות דרישתם של משה ואהרן, ומה הייתה מטרתה של הנחייה זו? (ו' – ט', רש"י לתחילת פסוק ט')
2	פרק ה' "פן יפגענו בדבר או בחרב" – מי יפגע במי? (ג'. רש"י).
3	פרק ה' כיצד היו משה ואהרן חופשיים ללכת ולבוא אל פרעה, ולא מועבדים בעבודת פרך כשאר העם? (רש"י לפסוק ד').
4	הכבדת השעבוד (י' – כ"ג) א. מה טענו שוטרי ישראל אל פרעה בעקבות הכבדת השעבוד, וכיצד הסביר פרעה לשוטרים את הסיבה להכבדת השעבוד? (ט"ו – י"ח) ב. איזו השפעה הייתה להכבדת השעבוד על היחסים בין משה ואהרן לבין עם ישראל? (כ' – כ"א). ג. מה טען משה כלפי ה' בעקבות הכבדת השעבוד וכיצד הגיב ה' על טענה זו? (ה', כב – ו', ח. רש"י ל – ו', א).
5	שוטרי בני ישראל (י"ד – כ"א) א. מה היה חסדם של שוטרי בני ישראל ומה היה שכרם על כך? (רש"י לפסוק י"ד). ב. את מי ראו השוטרים ברע לפי רש"י לפס' י"ט ומיהם שדיברו קשות אל משה ואהרן? ג. מדוע לדעתך פירש רש"י כפי שפירש (היעזר בתשובתך לסעיף א'), ומהו הקושי בפירושו? (י"ט – כ"א).
6	פרק ה' (ז' – ט') מהם הביטויים המציינים את הדברים הבאים: * כמו שהם עשו עד עכשיו. * כמות הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום. * מתנהגים בפחות מאמץ * ולא יתנו לבם להרהר ברעיונות לא מעשיים. (ז' – ט').

פרק ו'

תשובת ה' למשה וחידוש שליחותו אל העם ואל פרעה

* על טענת משה בסוף הפרק הקודם ("למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתיני") ענה ה' למשה: הבטחת הגאולה לא בטלה וגם שליחותך לא בטלה, אלא כל מה שקורה הוא חלק מהתכנית האלקית. עכשיו תראה מה שאעשה לפרעה – דבר שיגרום לו לשלח את העם.
* ה' אמר למשה: "אני ה'" שפירושו:

1. אני נאמן לשלם שכר.
2. אני נאמן לקיים הבטחות, ואני אקיים את הבטחתי לאבות.

* ה' אמר למשה, שילך בפעם השנייה לעם, ויאמר להם שה' יקיים את הבטחותיו לאבות, כלומר: א. יוציא את העם ממצרים ויביאם לארץ. ב. יעניש את המצרים.

* ה' אמר למשה את 5 לשונות הגאולה (והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, והבאתי).

* העם לא קיבלו את דברי משה, מקוצר רוח ומעבודה קשה. תגובת ה' למצב זה אינה שליחה נוספת של משה אל העם ומציאת דרכים חדשות לגרום לבני ישראל להאמין בשליחות משה, אלא להתחיל מיד במעשה ולפנות אל פרעה.
* ה' אמר למשה שילך בפעם השנייה לפרעה כדי שישלח את העם.
* משה ענה (בקל וחומר): אם בני ישראל לא רצו להקשיב לי, אז איך יקשיב אלי פרעה, ובפרט שאני ערל שפתיים (אטום שפתיים, מגמגם).

בעקבות דברי משה, צרף ה' את אהרן למשה, ושלח אותם אל פרעה (ו':ג).
לאחר מכן בא פירוש אילן היוחסין של משה ואהרן (פסוקים י"ד-כ"ח).

פסוקים כ"ט-ל' חוזרים ומזכירים שה' ציוה את משה ללכת לפרעה ואת חששו של משה, כשתשובת ה' לכך מופיעה בפרק הבא

שאלות

1 ו' ע"פ שאלת בגרות	א. מהי משמעות אמירת ה' למשה "אני ה'" (רש"י לפסוקים ב', ו'). ב. על אילו שתי בריתות (הבטחות) שכרת ה' עם האבות מדבר ה' בפסוקים אלה? (ד', ח'. רש"י לפסוקים ה'-ו'). ג. לשם מה הזכיר ה' את הבטחותיו לאבות בדבריו למשה? (רש"י ד"ה הראשון לפסוק ב')
2 ו'	"ואזכור את בריתי" (א'-ח') מהן חמש לשונות הגאולה הנזכרות בדברי ה' בפסוקים אלה? (ו'-ח'), ומהו ההבדל בין ארבע הלשונות הראשונות ללשון החמישית
3 ו' ע"פ שאלת בגרות	תגובת ישראל לשליחות משה (ט') א. מהי תגובת ישראל לשליחות משה אליהם (ט'), ומה הייתה תגובתם לשליחותו הראשונה, כשהגיע לבשר להם על רצון ה' לגאול אותם משעבוד מצרים? (ד', לא). ב. מהי הסיבה להבדל בין התגובות? (ה', ו-כג).
4 ו'	לפסוק י"ב יש מבנה של קל וחומר. רשום בלשונך מהו.
5 ו'	"אלה ראשי בית אבתם" (י"ג-י"ד כ"ט-ל') א. מדוע נכנס פתאום תיאורו של אילן יוחסין באמצע עניין שליחותם של משה ואהרן? (רש"י לפסוק י"ג. "אלא מתוך שהזכיר" וגו'). ב. מדוע חוזרים פסוקים כ"ט-ל' על הנאמר בפסוקים י'-י"ג? (רש"י לפסוק כ"ט).
6 ו'	"ואלה שמות בני לוי" (ט"ז) מה למדנו מפסוקים ט"ז, י"ח, כ' על משפחתו של משה שלא למדנו מפרק ב' פסוקים א'-ד', ולהיפך – מה מופיע שם שלא מופיע כאן?

פרק ז' שליחותם השנייה של משה ואהרן לפרעה ותחילת המכות

* ה' אמר למשה שיאמר את מה שיצוהו ולאחר מכן יאמר זאת אהרן לפרעה.
ה' אמר שהוא יקשה את לב פרעה, המצרים יענשו וידעו את גדולת ה', ורק אז ישראל יצאו ממצרים.

* משה ואהרן הגיעו לפרעה בפעם השנייה (כאן, בפרק ז' פסוק י', הם מקיימים את ציווי ה' שנאמר בפרק ו' פסוק י"ג). אהרן עשה אות והפך מטה לתנין.

* חרטומי מצרים עשו פעולה דומה. מטה אהרן בלע את מטותם, אך פרעה לא השתכנע מאותות אלה וחזק את לבו.

* ה' הביא על פרעה והמצרים את מכת הדם. פרעה עדיין הכביד את לבו וה' בשר על בואה של מכת הצפרדעים.

בחלק מן המכות קבל פרעה התראה לפני בואן. את חלקן בצע אהרן, חלקן בוצעו ע"י משה או שניהם וחלקן ישירות ע"י ה'. בחלקן אנו שומעים על מעורבות כלשהי של חרטומי מצרים, ולעתים מציין הכתוב במפורש את הפליית בני ישראל, שלא ניזוקו מהמכות כלל, לעומת המצרים, שניזוקו מאד.

פרק ז'	שאלה
1 ז'	"ואני אקשה את לב פרעה" (ג) כיצד ניתן להבין שה' הקשה את לב פרעה ומנע ממנו את התשובה והבחירה החופשית? (רש"י לפסוק ג')
2 ז' ע"פ שאלת בגרות	"ואני אקשה את לב פרעה" (ג) א. במה השפיעה הכבדת לב פרעה ע"י ה' ("ואני אקשה את לב פרעה" – פסוק ג') על המצרים? (ג' – ה', עשר המכות, י', א. י"א, י'). ב. ציין שלוש מכות שבהן נזכר כי פרעה עצמו הכביד את לבו (ז', כב. ח', יא, ט"ו, כ"ח. ט', ז', לד – לה. ועיין גם בז', יג). ג. כתוב שני הקשרים בהם נזכר בשמ"א כי הפלשתים למדו לקח מהכבדת לב פרעה ותוצאותיה. לאיזו מסקנה מעשית הגיעו הפלשתים לגבי התנהגות עצמם בכל אחד מהמקרים? (שמ"א ד', ו – ט. ו', ה – ו).
3 ז' ע"פ שאלת בגרות	הגעת משה ואהרן אל פרעה בשנית (ט') א. איזה אות עשה אהרן לפני פרעה ולשם מה נועד אות זה? (ט', רש"י). ב. ציין אירוע אחר שבו הוכיח משה שהוא פועל בשליחות ה'. (במדבר ט"ז, כג – לה).
4 ז' ע"פ שאלת בגרות	"ויחזק לב פרעה" (י"ג) א. "ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם" (ז', יג). מה גרם לפרעה להכביד לבו בפעם זו? ב. מה הייתה תגובת פרעה על מכת הדם ומה גרם לו להגיב בצורה זו? (ז', כב רש"י). ג. מה גרם לפרעה להכביד לבו אחרי מכת הצפרדעים? ד. באיזה הקשר נזכר כי ה' חזק את לב פרעה לאחר יציאת ישראל ממצרים, ומה גרם למצרים כתוצאה מהתנהגות זו של פרעה? (י"ד, ח ואילך).
5 ע"פ שאלת בגרות	מכת דם (כ"א) ציין שני נזקים שנגרמו למצרים במכת דם.
6 ז'	מטרת המכות סכם את מטרתן של המכות ע"פ הפסוקים הבאים: ג', כ. ז', ג – ה. ח', ו, י"ח. ט', יד – טז, כ"ט. י', א – ב. י"א, ז.
7 ז'	הפליית ישראל ממצרים ציין הפסוקים המספרים על הפליית ישראל ממצרים (ציון פסוק וציטוט) במכות הבאות: ערוב, דבר, ברד, חשך, בכורות.

8 ז' שלבי כניעת פרעה	הראה את שלבי כניעת פרעה ע"פ הפסוקים הבאים. (לגבי מה הסכים ולגבי מה לא הסכים בכל פעם, ובמה התרחבה הסכמתו בכל פעם): ח', יא. ח', כא. ח', כד. י', ח-יא. י', כד. י"ב, לא-לג.
9 ז'	הכבדת לב פרעה בכל המכות עייני בסיום כל מכה בפסוק המדבר על הכבדת לב פרעה וכתוב ההבדל בין חמש המכות הראשונות לחמש המכות האחרונות.
10 ז' ע"פ שאלת בגרות	המכות שבוצעו ע"י אהרן כתוב שמות של שלוש מכות שה' אמר למשה לומר לאהרן לבצען והסבר הסיבה שלא בוצעו ע"י משה. (רש"י ז', יט. ח', ב. רש"י ח', יב).
11 ז'	א. כיצד נאמר בלשון הפרק: * אחיך אהרן יהיה זה שידבר ויעביר את הדברים אל פרעה. * אנשי מצרים לא יוכלו למצוא פתרון לבעיית הדם במים. * הדם יהיה לא רק במקורות המים, אלא אף במים שכבר נשאבו ונמצאים בכלי העץ והאבן של המצרים. ב. כיצד מכנה ה' את בני ישראל בפסוק ד' וכיצד כנה אותם בפרק ד' פסוק כ"ב?
פרק ח' מכות צפרדע, כנים וערוב	
לאחר שבפרק הקודם התרחשו מכות הדם, הכבדת לב פרעה והאיוס במכת הצפרדעים – מסופר בפרק זה על הגעת מכת הצפרדעים, וכן מכות הכנים והערוב.	
בשונה ממכת הצפרדעים לא קבל פרעה התראה לפני מכת כנים, אולם שוב קבל התראה לפני הערוב. במכת כנים חל שינוי: החרטומים כבר לא יכלו לעשות דבר דומה בלהטיהם, ועל כן אמרו לפרעה: "אצבע אלקים היא". במכת ערוב התחדש דבר נוסף: ה' אמר להדגיש באזני פרעה כי המכות חלות רק על מצרים ולא על ישראל, וה' יפלה בין מצרים לבין ישראל: "והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב... ושמתי פדות בין עמי ובין עמך".... (פס' י"ח-י"ט).	
דבר נוסף שהתחדש במכת הערוב: ה' עצמו בצע את המכה, ולא ע"י משה ו/או אהרן.	
שאלות	
1 ח' ע"פ שאלת בגרות	"העתיקו אל ה'" (ד'-ח') כתוב שלוש מכות בהן בקש פרעה ממשה להתפלל לה' כדי להסיר את המכה, וכתוב מה הייתה תגובתו של משה על כל אחת מבקשות אלה (ח', ד-ח, כד-כו. ט', כז-ל. י', יז-יח).
2 ח'	"ויעשו כן" (י"ד) מה הייתה הסיבה שחרטומי מצרים לא יכלו לעשות בעצמם דבר דומה במכת כנים (ח', יד) ומה הייתה הסיבה הנוספת שבגללה לא יכלו לעשות דבר דומה במכת שחין? (ט', יא).
3 ח' ע"פ שאלת בגרות	"והפליתי ביום ההוא" (י"ח) א. מדוע יצר ה' הבדל במכות בין המצרים לבין בני ישראל? (ח', יח). ב. ציין עוד שתי מכות בהן הפלה ה' את ישראל לעומת מצרים מלבד מכת ערוב וכתוב במה התבטא ההבדל בין ישראל למצרים בכל אחת ממכות אלה (ט', ד-ו, כז. י', כג. י"א, ז).

4 ח'	א. מהו טיבה של מכת הערוב? (י"ז רש"י). ב. האם באו המכות בסדר מסוים או בערבוביה? (י"ז רש"י).	מכת ערוב (י"ז)
5 ח'	מה גרם לפרעה להציע למשה ואהרן "לכו זבחו לאלהיכם בארץ" (ח', כא), כיצד הגיב משה על הצעה זו וכיצד נמק את תגובתו? (כ', כ"ב).	ע"פ שאלת בגרות (כ"א)
6 ח' (כ"ב)	א. למה התכוון משה באמרו "כי תועבת מצרים נזבח" וגו' (כ"ב) ומדוע נקרא הדבר "תועבה"? (רש"י) ב. למה התכוון משה באמרו "ולא יסקלוננו"? (רש"י, שם).	
7 ח'	כתוב מהו ההבדל בין "להתפלל" לבין "להעתיר". (רש"י לפסוק ה' ד"ה "אעתיר". רש"י לפסוק כ"ו).	

פרק ט'

מכות דבר, שחין וברד

בפרק זה מסופר על מכות דבר, שחין וברד. על מכת דבר קבל פרעה התראה. ה' המית את בהמות מצרים בדבר, אך פרעה הקשה את לבו, ואז זרק משה פיח כבשן לשמים וגרם למכת שחין – ללא התראה מוקדמת. על מכת ברד שוב באה התראה וה' הוריד מהשמים ברד מעורב באש. פרעה בקש ממשה להתפלל שיפסיק הברד, אך משהתפלל משה והפסיק הברד הקשה פרעה שוב את לבו.		
--	--	--

פרק ט'	שאלה
1 ט' מכת שחין (י')	"ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה" (י'). מניין היו בהמות שנפגעו במכת שחין, והלא במכת דבר שלפניה נאמר "וימת כל מקנה מצרים"? (רש"י לפסוק י')
2 ט' ע"פ שאלת בגרות	א. כתוב שני דברים בהם נועדו מכות מצרים להשפיע על פרעה (ט', יד – טז. ג', יט – כ. ח', ו, יח). ב. כיצד מנמקת התורה את העובדה שה' לא המית את פרעה במכות? (יד – טז).
3 ט'	מכות דבר וברד (ג', י"ט) הסבר משמעות הביטויים: א. "הנה יד ה' הויה" (ג' רש"י). ב. "ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה" (י"ט רש"י).
4 ט'	מכת ברד (כ"ד) "ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד" (כ"ד). מהו הנס המיוחד במכת ברד ומדוע התרחש נס זה? (רש"י לפסוק כ"ד).
5 ט' עפ"י שאלת בגרות	מכת ברד (ל"א – ל"ב) במכת ברד בא לביטוי ההבדל בין פשתה ושעורה לבין החיטה והכוסמת. מהו ההבדל ומהי הסיבה לכך? (ל"א – ל"ב רש"י).

פרק י'

מכות ארבה וחושך

במכת ארבה התרה משה בפרעה, ובשלב זה נסו גם עבדיו לשכנעו לשלוח את ישראל ממצרים. פרעה כבר נמצא בשלב שך נכונות לוותר, אך עדיין לא הגיע לשלב שבו הוא מוכן לתת לכל ישראל לצאת והוא התיר יציאה לגברים. משה סרב לכך וה' הביא על מצרים את מכת הארבה. פרעה בקש ממשה להתפלל לסילוק הארבה, אך לאחר מכן הקשה ה' את לבו. ה' הכה את מצרים במכת חושך. הפעם הסכים פרעה לאפשר לכל ישראל לצאת, ובלבד שישאירו את בהמותיהם במצרים, אלא שגם לתנאי זה סרב משה. פרעה גרש את משה מעל פניו, ובכך נסתיימו "פגישותיהם". לפני המכה האחרונה, מכת בכורות, לא בא יותר משה אל פרעה.		
--	--	--

שאלות	
1 "ע"פ שאלת בגרות	"ולמען תספר באזני בנך" (ב') בפרשת בא נזכר הצורך להסביר לבנים את חג הפסח או את יציאת מצרים בשלושה מקומות שונים (פרקים י" – י"ג). א. ציין את שלושת המקומות. ב. הסבר מדוע חוזרת עליהם התורה ("ג, ה. רש"י). ג. ציין ארבע מצוות הנזכרות בספרים שמות, במדבר ודברים שטעמן יציאת מצרים.
2 "ע"פ שאלת בגרות	מכת ארבה (ה', ט') מכת ארבה הכתה גם היא בגידולי השדה. אילו גידולים הוכו ע"י מכת הארבה ("ט, טו) ואילו גידולים הוכו קודם לכן ע"י הברד? (ט, לא – לב).
3 "ע"פ שאלת בגרות	תגובת עבדי פרעה (ז' – י"א) א. כיצד הגיבו עבדי פרעה על התראת משה על מכת הארבה והאם השיגה כאן תגובתם את מטרתה? (י, ז' – י"א) ב. אילו מעבדי פרעה הגיבו על התראת משה על מכת ברד קודם לכן ומה הייתה תגובתם? (ט, כ – כא). ג. האם השיגה תגובתם את מטרתה? (ט, כה)
4 "ע"פ שאלת בגרות	ויכוחים בין משה לפרעה (ח' – י"א) (כ"ד – כ"ו) א. על מה נסב ה"דיון" בין משה לפרעה בפסוקים ח' – י"א וכיצד נימק כל אחד מהם את דבריו? ב. על מה היה הויכוח ביניהם בפסוקים כ"ד – כ"ו וכיצד נימק משה את דבריו?
5 "	מכת חושך (כ"א – כ"ב) א. "ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך" (כ"א). כתוב פירוש אחד למשמען של המילים "וימש חושך" (רש"י כ"א – כ"ב). ב. כמה זמן נמשכה מכת חושך? (כ"ב רש"י).
6 "ע"פ שאלת בגרות	מכת חושך (כ"ב) ציין שתי מטרות מיוחדות בהבאת מכת החושך על מצרים (רש"י לפסוק כ"ב).
פרק י"א	
ההקדמה למכת בכורות	
ה' הודיע למשה שיביא עוד מכה אחת על המצרים ואח"כ ישלח פרעה את ישראל ממצרים. כמו כן על העם לשאול כלים מאת המצרים. משה הודיע לפרעה על מכת בכורות העומדת לבוא. (אין זו התרעה, אלא הודעה). ה' הודיע כי המכה תהיה קשה וכי בבני ישראל לא ייפגע איש, אף לא פגיעה קלה שבקלות. המיוחד בעשר המכות: לכאורה היו המכות כדרך הטבע, ואת שתי המכות הראשונות אף ביצעו חרטומי מצרים בעצמם, אולם <u>אופיין הנסי של המכות בא לביטוי בכמה אופנים:</u> 1. זמן בואן של המכות היה לפי דיבורם או מעשיהם של משה ואהרן, והן באו ברצף אחד. 2. עוצמתן היתה בלתי רגילה, כמו שמודגש כמה פעמים בכתוב (ט', יח, כד, י', יד, י"א, ו). 3. המצרים לקו ואילו ישראל היושבים לידם במצרים לא לקו. (ח', יח – יט. ט', ד, כו, י', כג. י"א, ז).	

פרק	דם	צפרדע	כנים	ערוב	דבר	שחין	ברד	ארבה	חושך	בכורות
פרק ופסוקים	ז', יד-כה	ז', כו-ח', יא	ח', יב-טו	ח', טז-כח	ט', א-ז	ט', ח-יב	ט', יג-לה	י', א-כ	י', כא-כט	י"א-י"ב, לו
המבצע	אהרן	אהרן	אהרן	ה'	ה'	משה ואהרן	משה	משה	משה	ה'
התראה	יש	יש	אין	יש	יש	אין	יש	יש	אין	יש
הנזק	מקורות המים	ביאור, בבית ובשדות	באדם ובבהמה	בבתים ובשדות	בשדות	באדם ובבהמה	אדם ובבהמה בשדות	כל הצמחייה שלא ניזוקה בכרד	בכל מצרים (רש"י, נהרגו החוטאים מישראל).	בכורות מ צרים
אזכור הפלייה בין ישראל למצרים				כן ח', יח-יט	כן ט', ד	כן ט', כו		כן י', כג	כן י', כג	כן י"א, ו-ז
מטרה	"בזאת תדע כי אני ה'" (מציאו ת ה')	"למען תדע כי אין כה' אלקינו" (כוחו של ה')		"למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (השגה ת ה')			"בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ" (אחדות ה')	"וידעתם כי אני ה'" (מציאות ה')		
תגובת התרומים	"ויעשו כן"	"ויעשו כן"	לא יכלו ואמרו "אצבע אלקים היא"			לא יכלו לעמוד לפני משה מפני השחין	"הירא את דבר ה' הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים"	"עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלא את האנשים..."		
תגובת פרעה	"ויחזק לב פרעה"	"והכבד את לבו"	"ויחזק לב פרעה"	"לכו זבחו... רק הרחק לא תרחיקו... ויכבד לב פרעה"	"ויכבד לב פרעה"	"ויחזק לב פרעה"	"חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים... ויחזק לב פרעה כאשר דבר ה'"	"לכו נא הגברים... חטאתי... ויחזק לב פרעה"	"לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יוצגו... ויחזק לב פרעה"	"קומו צאו מתוך עמי... גם צאנכם גם בקרכם..."

שאלות ותשובות פרק יא

1	פרק יא	א. מדוע נאמר לבני ישראל לשאול את כליהם של המצרים (פסוק ב' רש"י) ובאיזה אופן התאפשר להם לבצע זאת בפועל? (י"ב, לה)?
2	פרק יא עפ"י שאלת בגרות (ב')	א. כתוב שני מעשים שונים שנצטוו ישראל לעשות לפני מכת בכורות (י"א, ב. י"ב, ג). ב. ציין המקור בו מסופר על ביצועו של כל אחד מהמעשים הללו.
3	פרק יא	דברי משה לפרעה לפני מכת בכורות (ד') א. כיצד דבר משה אל פרעה לפני מכת בכורות אם אחרי מכת חושך כבר אמר לו פרעה שלא יראה פניו יותר ומשה הסכים לכך? ב. מהו זמן מכת בכורות שאמר משה בדבריו לפרעה (ד') ומהו זמן ביצוע המכה בפועל ע"י ה' (י"ב, כט)? ג. מהו ההבדל בין הזמנים ומהי סיבת ההבדל? (רש"י לפסוק ד').
4	פרק יא	מכת בכורות א. עפ"י דברי משה מי יענשו במכת בכורות ומהי הסיבה להענשתה של כל אחת מקבוצות אלה? (פסוק ה' וברש"י).

ב. עפ"י דברי ה' למשה בפרק י"ב מי עוד נענשו במכת בכורות ומהי הסיבה הנוספת שלקו גם בכורות השבי? (י"ב, יב ופס' כ"ט – ל' וברש"י).	יא עפ"י שאלת בגרות
מכת בכורות מדוע נהרגו גם בכורות הבהמות במצרים? (רש"י לפסוק ה' ד"ה "וכל בכור בהמה").	5 פרק יא
עפ"י שאלת בגרות כתוב שלושה הקשרים בהם מתואר על דבר מסוים כי מעולם לא היה כמוהו (י"א, ו. ט', יח, כד. י', ו, י).	6 פרק יא
פרק יב'	
פסח מצרים ופסח דורות מכת בכורות ויציאת בני ישראל ממצרים	סיכום הפרק
* הפרק פותח במצוות קידוש החודש (ב'). * לאחר מכן מדובר על קרבן פסח מצרים ודיני פסח מצרים ופסח דורות. * בהמשך מסופר על מכת בכורות ויציאת בני ישראל ממצרים. א. קורבן פסח מצרים 1. מאפייני הקרבן : א. שה מן העיזים או מן הכבשים. ב. תמים – אין בו מום (שלם). ג. בן שנה – בשנתו הראשונה. ד. זכר. 2. מי לוקח – מגויים – חייבים להיות שייכים לקבוצה מסוימת: א. "שה לבית אבות" – קורבן למשפחה. ב. "ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו..." (אם אנשי המשפחה מועטים, ואינם יכולים לאכול את כל השה ניתן לצרף אנשים נוספים לחבורה זו, כגון שכניו וכו'). 3. מתי לוקחים – ב' בניסן לוקחים את השה, ומאז הוא נמצא במשמרת (בדיקה שאין בו מום ושמידה שלא יהיה בו מום) עד י"ד בניסן. בי"ד בניסן בין הערביים שוחטים אותו. * הערות: א. ה' רצה שבני ישראל יעשו מצוות כדי שיהיו ראויים להיגאל ולכן ציוה אותם 4 ימים לפני שחיטת הקורבן לקחת את השה, כדי שיתעסקו במצוות. מסיבה זו נתן להם לליל יציאת מצרים 2 מצוות: מריחת דם קורבן פסח על המשקוף, וברית מילה (רש"י י"ב:ו'). ב. בפסח דורות לוקחים את השה ביום השחיטה – בי"ד בניסן, בשונה מפסח מצרים. 4. מקום השחיטה – כל אחד שוחט בביתו. הדם נשפך לסף (לכלי), לוקחים אגודת אזור (3 קלחי ירק אזור), טובלים בסף ומורחים על המשקוף ועל המזוזות מבפנים. 5. זמן השחיטה – י"ד בניסן בין הערביים. 6. אופן הכנת הקרבן – צלי אש – צולים אותו כולו יחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו. אסור שהוא יהיה מבושל במים, ואסור שהוא יהיה נא (שאינו צלוי כראוי). 7. אופן אכילת הקרבן – א. עם מצות ומרורים. ב. "מתניכם חגורים, נעליכם ברגליכם, ומקלכם בידכם" (מוכנים ליציאה לדרך). ג. אכילה בחפז. ד. אסור לשבור עצם מקורבן הפסח. 8. זמן אכילת הקרבן – ליל ט"ז בניסן. 9. דין הנותר מהקרבן – הבשר שנשאר מהקרבן, עד הבוקר יש לשרפו באש. ב. פסח מצרים ופסח דורות על הדומה והשונה בין פסח מצרים ופסח דורות ראה טבלה מצורפת. על הרשאים לאכול מקרבן פסח ושאינם רשאים ראה טבלה מצורפת.	

ג. מכת בכורות ויציאת ישראל ממצרים

בפרק זה מתחיל החלק בתורה בו נכתבו מצוות ה' שניתנו לישראל ע"י משה.
חלק זה משולב בסיפור תולדות ישראל מיציאת מצרים ועד בואם לארץ ישראל.

משך זמן ישיבת ישראל במצרים:

* "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלושים שנה וארבע מאות שנה (מ'-מ"א).

רש"י מקשה: הרי הם היו במצרים רק 210 שנה, ומשיב: מלידת יצחק עד יציאת מצרים עברו 400 שנה, ומברית בין הבתרים (שהיתה 30 שנה לפני לידת יצחק) עד יציאת מצרים עברו 430 שנה.

טבלה מסכמת פסח מצרים ופסח דורות

הסבר	פסח מצרים	פסח דורות
	פסח שעשו ישראל לפני יציאתם ממצרים. (פסוקים ג'-י"ג, כ"א-כ"ג)	פסח שעושים בכל שנה. (פסוקים י"ד-כ', כ"ד-כ"ז, מ"ג-מ"ט)
השנה	מועד לקיחת הקורבן (מקחו) – י' בניסן (ולאחר מכן 4 ימים במשמרת – פסוקים ג', ו').	ביום השמיטה – י"ד בניסן בין הערביים.
	מקום השמיטה – בבית.	במקדש, והאכילה בירושלים.
	הזיית הדם – על המזוזות ועל המשקוף באמצעות אגודת אזור (פסוק ז').	על המזבח.
	אופן האכילה – בחיפזון (פסוק י"א)	בהסבה כבני חורין.
		מצוות הקשורות לחג המצות לדורות, 1. חג 7 ימים – היום הראשון והיום השביעי הם "מקרא קודש" – ימים טובים שמותרת בהם רק מלאכת אוכל נפש (י"ב, ט"ז-ט"ז). 2. איסור אכילת חמץ – לא ימצא (י"ג, ז'). 3. מצוות אכילת מצות (י"ב, י"ח, י"ג, ז'). 4. מצווה לספר ביציאת מצרים (י"ג, ח').

טבלה מסכמת הרשאים ואינם רשאים לאכול מקרבן פסח

הרשאים לאכול מקרבן הפסח	שאינם רשאים לאכול מקרבן הפסח
1. יהודי שנימול כלומר שעשה ברית מילה (י"ב, מ"ז – "כל עדת ישראל").	1. יהודי שלא נימול ("וכל ערל לא יאכל בו").
2. גר צדק – גוי שקיבל עליו את כל המצוות, התגייר, ועשה ברית (י"ב, מ"ח – "וכי יגור אתך גר")	2. גר תושב – גוי שגר בשכנות לישראל, עשה ברית, אך לא קיבל עליו עול מצוות (י"ב, מ"ה – "תושב").
3. עבד כנעני שנימול (לפי הסברו של ר"א ברש"י על המילים, "וכל עבד איש...").	3. "שכיר" – גוי עובד כוכבים שנימול
	4. יהודי שעבדיו הכנענים לא מלו (לפי הסברו של ר' יהושע ברש"י על המילים, "וכל עבד איש...").
	5. "כל בן נכר" א. גוי. ב. יהודי מומר.

שאלות פרק יב'

1 יב עפ"י שאלת בגרות	הסבר בלשונך את משמעות האמירה "החודש הזה לכם ראש חדשים" בשתי דרכים שונות. (רש"י י"ב, ב.).
2 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	פסח מצרים ופסח דורות א. הגדר בקצרה: פסח מצרים, פסח דורות, פסח שני. ב. אילו פסוקים בפרק עוסקים בפסח מצרים ואילו בפסח דורות? ג. ציין שלוש הלכות שבהן דיני פסח מצרים שווים לפסח דורות. (ג' – ו'. ח' – י'. מ"ו – מ"ח). ד. ציין הלכה אחת המשותפת לשלושת ה"פסחים".
3 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	פסח מצרים ופסח דורות א. כתוב שלוש מההלכות המיוחדות רק לפסח מצרים (ג'. רש"י ו'. ז', כ"ב. י"א. סוף פס' כ"ב). ב. כתוב שתי הלכות המיוחדות רק לפסח דורות (י"ב, טו – טז).
4 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	קרבן הפסח א. ציין מקור בספר במדבר בו מוזכרים דיני קרבן פסח. ב. מה מחדשת התורה בספר במדבר על המסופר בספר שמות? ג. באיזה מקום הקריבו בני ישראל את הפסח בפעם הראשונה לאחר כניסתם לארץ? רשום המקור לשובתך.
5 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	קרבן הפסח (ד') א. עפ"י פסוק ד' באיזה מקרה צריך אדם להקריב את הפסח ביחד עם שכנו? (רש"י). ב. כתוב שתי צורות בהן אסור להכין את בשר הפסח לאכילה. (פסוק ט' וברש"י). ג. כתוב שני דברים שהתורה מצווה לאכול עם קרבן הפסח. (ח').
6 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	עפ"י שאלת בגרות ציין שני מקורות בספר שמות שאינם בפרשת "בא" בהם מדובר על חג המצות.
7 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	הוראות לישראל לפני מכת בכורות א. מה ציוה ה' את ישראל לעשות עם דם הפסח ועבור מה נועד ציווי זה? (ז', י"ג, כ"ב – כ"ג. רש"י לפס' י"ג). ב. האם מצרי היה ניצל ממכת בכורות אם לן באותו הלילה בבית עברי? (רש"י לפסוק י"ז). ג. איזו מגבלה הוטלה על בני ישראל בלילה בו התרחשה מכת בכורות ומדוע? (כ"ב וברש"י).
8 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	תאריכים א. מה הצטוו ישראל לעשות ב' ניסן ומה הצטוו לעשות ב' ניסן ומדוע לא נעשה הכל ביום אחד? (ג' – ז'. רש"י לפסוק ו' ד"ה "והיה לכם למשמרת"). ב. מהו "היום הראשון" שבו צריך לקיים את מצוות השבתת שאור? (ט"ו) ומהו "היום הראשון" עליו מדובר בפסוק ט"ז?

עפ"י שאלת בגרות	(רש"י לפסוק ט"ו ד"ה "אך ביום הראשון"). ג. לאיזה יום הכוונה בפסוק "והיה היום הזה לכם לזכרון" וגו' ? (י"ד)
9 פרק יב בגרות	פסח דורות (ט"ז – י"ז) א. אילו מלאכות מותר לאדם לעשות בימים שהם מקראי קודש? (ט"ז. רש"י). ב. על אילו שני דברים צריך אדם מישאל לשמור עפ"י הכתוב בפסוק י"ז? (היעזר ברש"י).
10 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	חייב אכילת מצה ואיסור חמץ א. מהם שני הדברים שהתורה אוסרת בפרק י"ב בהקשר לחמץ? (י"ט – כ'). ב. מהי הסיבה לכך שעם ישראל לקחו אתם מצות ממצרים? (ל"ט). ג. מה הקשר בין איסור חמץ לבין הקרבת קרבן פסח עפ"י שמות ל"ד, כה? (רש"י).
11 יב בגרות	מה היו שתי תגובותיהם של המצרים על מכת בכורות (ל"ג – ל"ד)?
12 יב בגרות	ציין שלושה סוגי אנשים שאינם רשאים לאכול קרבן פסח, מתוכם שניים מישאל. (מ"ג – מ"ח. רש"י למ"ג – מ"ו).
13 פרק יב עפ"י שאלת בגרות	פסח וברית מילה (מ"ד – מ"ח) א. מהו הקשר בין מצוות הקרבת הפסח למצוות ברית מילה? (מ"ד – מ"ח). ב. היכן עוד בא לביטוי בתנ"ך הקשר בין פסח לברית מילה? ג. על מי מסופר בפרשת שמות כי עשו לו ברית מילה, ומדוע נעשתה ברית המילה דווקא באותו זמן? (ד', כד – כה וברש"י).
14 פרק יב	משך זמן ישיבת ישראל במצרים (מ') "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים" (מ')... כמה שנים ישבו בני ישראל במצרים בפועל וכיצד נעשה חישוב השנים הנזכר בפסוק?
פרק יג	
מצוות הקשורות ליציאת מצרים	
א. פסוקים א' – ט': מצוות הקשורות ליציאת מצרים (פרשת בא) מלבד קרבן הפסח, הנזכר בפרק הקודם, שנצטוו ישראל להקריב בכל דור זכר ליציאת מצרים ולפסחת ה' על בתי ישראל במכת בכורות, מופיעים בפרק זה עוד שלוש מצוות שהן זכר ליציאת מצרים: 1. מצוות פדיון בכורות. 2. מצוות "והגדת לבנך". 3. מצוות הנחת תפילין. פירוט: 1. מצוות הקשורות לבכורות: ישנם 3 סוגי בכורות, ולכל בכור דינים שונים: א. בכור אדם – כשהוא בן 30 יום, פודים את קדושתו ב-5 סלעים ואת הכסף נותנים לכהן. (בכור מכונה גם בשם פטר רחם, כלומר הראשון שפתח את רחם אמו). ב. בכור בהמה טהורה – נותנים את הבהמה לכהן ומקריבים אותה על גבי המזבח. ג. בכור בהמה טמאה (חמור בלבד) – לגבי פטר חמור יש 2 אפשרויות: 1. "וכל פטר חמור תפדה בשה" – יש לפדות את קדושתו בשה, ולתת את השה לכהן. 2. "ואם לא תפדה וערפתו" – אם לא פודים בשה אז עורפים את ראש החמור. * הסיבה לקדושת הבכורות ופדיונם – ה' הרג את בכורות מצרים, והציל ופדה את בכורות ישראל. מסיבה זו הבכורות שייכים עכשיו לקב"ה, וצריך לפדות אותם.	

* **הסיבה לקדושת פטר חמור** – מכל הבהמות הטמאות, רק בבכור חמור יש מצוות בכורות, ושני הסברים לכך: א. כי המצרים היו משולים ודומים לחמורים. ב. כי בניי יצאו ממצרים על גבי חמורים שנשאו את משאם.

* **חלק מדיני הבכורות מופיעים במדבר י"ח:ט"ו-י"ח.**

2. מצוות "והגדת לבנך":

ישנה מצווה לאכול מצות שבעה ימים וישנו איסור ראיית חמץ, וכן יש מצווה להגיד לבן שדבר זה הוא זכר ליציאת מצרים. התורה דיברה על 4 סוגי בנים שלהם יש לומר את הדבר, כל אחד לפי דרכו ויכולתו (ראה טבלה מצורפת).

3. מצוות הנחת תפילין:

שמות י"ג:ט"ז – "והיה לאות על ידכה" (תפילין של יד).
"ולטוטפות בין עיניך" (תפילין של ראש).
מצוות התפילין נאמרה גם בפסוק ט' בפרק, וטעמה הוא זכר ליציאת מצרים.

ב. פסוקים י"ז – כ"ב: יציאת מצרים (פרשת בשלח)

* ה' הוליך את בני ישראל לארץ דרך המדבר למרות שדרך ארץ פלשתים קרובה יותר. **הסיבה:** אם עם ישראל ילך לארץ דרך ארץ פלשתים ויתקל במלחמה, הרי שהוא עלול להתחרט על יציאת מצרים, ולרצות לחזור חזרה, אך כאשר העם הולך דרך המדבר, הוא מתרחק ממצרים, ואז קטן הסיכוי שירצה לחזור למצרים בעקבות מלחמה.

* משה לקח את עצמות יוסף עמם על מנת לקברם בארץ, כפי שהשביע יוסף את אחיו שיעשו: "פקוד יפקוד אלוקים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם".

• ה' הודריך את עם ישראל במדבר באמצעות עמוד ענן המדריכם ביום, ועמוד אש המאיר להם בלילה.

טבלה מסכמת ארבעת הבנים

סוג הבן	שאלת הבן	תשובת האב
רשע	שמות י"ב, כ"ו – "מה העבודה הזאת לכם?" (הוציא עצמו מן הכלל).	שמות י"ב, כ"ז – "זבח(קורבן) פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל". (הערה בשמות י"ג, ח' – בתשובה לבן שאינו יודע לשאול נאמר, "עשה ה' לי" – יש כאן רמז לבן הרשע שה' עשה לי את הניסים ולא לך – אם היית במצרים, לא היית ראוי להיגאל).
שאינו יודע לשאול	לא שואל – אינו יודע לשאול	שמות י"ג, ח' – "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה" – כלומר בעבור שנקיים מצוותיו(כגון פסח, מצה ומרור) ה' הוציאנו ממצרים. (מפסוק זה למדים את חובת סיפור יציאת מצרים לדורות הבאים).
תם	שמות י"ג, ד' – "מה זאת?"	שמות י"ג, ד' – "ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים...ויהרוג ה' כל בכור...וכל בכור בני אפדה".
חכם	דברים ו', כ' – "מה העדות והחוקים והמשפטים?"	דברים ו', כ"א-כ"ה – "עבדים היינו...ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה".

שאלות פרק יג'	
פרק יג'	א. מהן שלוש המצוות הנזכרות בפסוקים א'– י' שטעמן שימת זכרון ליציאת מצרים? ב. היכן עוד נזכרת בפרק אותה מצווה הנזכרת בפסוק ט'?
2	בכור אדם ובכור בהמה (י"א– ט"ז)א. ציין את שני הסוגים של בכור בהמה, וכתוב בקיצור מה עושים בכל אחד מהם. (שמות י"ג, יב– טו, במדבר י"ח, טו– יח). ב. מה עושים בבכור אדם? הסבר עפ"י במדבר ג', מז– נא. י"ח, טו– יח.
3	א. בספר במדבר מסופר על בכורות אדם שלא פדו אותם בדרך הרגילה. מהי הסיבה לכך? (ג', מ– מה). ב. מהי הסיבה לקדושה המיוחדת הקיימת על הבכורות? (פס' טו) ג. מהי הסיבה שמתוך הבהמות הטמאות רק על החמור קיימת קדושת בכור בהמה? (רש"י לפס' י"ג. שתי סיבות).
4	בכור אדם ובכור בהמה (י"א– ט"ז) א. ציין ארבע עובדות הנזכרות בפסוקים י"ז– כ"ב לגבי תחילת דרכם מחוץ למצרים. ב. כתוב את הסיבות לכל אחת מהעובדות הנ"ל (רש"י לפסוקים י"ז, י"ח).
5	"פן ינחם העם" (י"ז) א. תאר בקצרה שני מקרים בפרשת בשלח שבהם הזכירו ישראל את מצבם במצרים לטובה. ב. ציין שלושה מקרים הנזכרים בספר במדבר שבהם התלוננו בני ישראל על הוצאתם ממצרים, והזכר מהו הדבר שגרם לתלונתם.
6	העלאת עצמות יוסף (י"ט) א. את מי השביע יוסף שיעלו את עצמותיו ממצרים לארץ ישראל, כיצד נשתמרה השבועה עד עת יציאתם ממצרים ומה עוד העלו ישראל עמם בעת שהעלו את עצמותיו? (רש"י לפסוק י"ט). ב. היכן בספרי נביאים ראשונים מסופר על קיום השבועה, והיכן נקבר יוסף?
7	מה מוסיף התיאור "לא ימיש" על ידיעתנו לגבי עמוד הענן ועמוד האש? (רש"י לפסוק כ"ב).
8	עמוד ענן ועמוד אש (כ"ב) א. מה היה תפקידם של עמוד הענן ועמוד האש? ב. מה היה תפקידם בזמן קריעת ים סוף? ג. ציין תפקיד נוסף שהיה לעמוד הענן עפ"י הכתוב בספר במדבר.
פרק יד	
קריעת ים סוף	
* בני ישראל שבו לאחור עפ"י ציווי ה'. (בנ"י חנו בכוונה לפני בעל צפון, אליל מצרים, כדי להטעות את המצרים, שיחשבו שבזכות אליל זה, ישראל אינם מצליחים בדרכם). לפרעה נודע שישאל שבו לאחור, ועל כן חשב שהעם תועים בדרכם ואינם יודעים לאן ללכת, דבר שעורר מחדש את רצונו לפגוע בישראל. בעקבות כך לקח פרעה 600 רכב בחור (נבחרים) ואת כל רכב מצרים, רדף עמם אחר בני ישראל והשיגם ליד ים סוף. * תגובות העם בראותם את המצרים: 1. פחדו מהמצרים וצעקו אל ה'. 2. התלוננו על משה – למה הוצאתנו ממצרים. * תגובת משה: ה' יצילכם ממצרים. * דברי ה' למשה: תפסיק להתפלל כי אין זמן. תאמר לבני ישראל שישעו, ואני אעניש את המצרים בים סוף. * עמוד הענן התמקם בין מחנה מצרים לבין מחנה ישראל כדי: א. לעצור את החיצים והאבנים שהמצרים ירו לכיוון ישראל. ב. לעשות ערפל למצרים.	

* נס קריעת ים סוף: משה הרים ידו על הים, ה' הביא רוח קדים (רוח מזרחית) שבקעה את הים, ובני ישראל עברו בתוך הים ביבשה כשהמים עמדו כמו חומה משני הצדדים.

* המצרים רדפו אחרי בני ישראל ונכנסו לים סוף. ה' נלחם בהם ע"י רעש ומהומה ("ויהם את מחנה מצרים") ובשריפת גלגלי מרכבותיהם ("ויסר את אופן מרכבותיו"). כל זאת באשמורת הבוקר של היום השביעי מאז שיצאו ממצרים. משה הטח ידו על הים, הים נסגר והטביע את המצרים.

* בעקבות הנס יראו ישראל מה, והאמינו בה' ובמשה עבדו.

השלמת המעשה של גאולת ישראל משעבוד מצרים לא חלה, אם כן, ביציאתם ממצרים בט"ו ניסן, אלא רק לאחר קריעת ים סוף, בליל שביעי של פסח. קריעת ים סוף מהווה המשך למכות מצרים, ונזכרים בה עניינים דומים כגון חיזוק לב פרעה, יד ה' המכה את המצרים, רוח קדים כמו במכת ארבה, "וידעו מצרים כי אני ה'" והטיית ידו של משה האוחזת במטהו.

שאלות פרק יד'

1 יד בגרות	רדיפת מצרים אחרי ישראל א. איזה מהלך של בני ישראל גרם לפרעה להחליט לרדוף אחריהם ומדוע? (פס' ב' – ג' ורש"י). ב. מדוע חפץ גם ה' בכך שפרעה ירדוף אחרי בני ישראל? (ד)
2 יד בגרות	רדיפת מצרים אחרי ישראל (ה', י' – י"ב) מהי הסיבה הנוספת שגרמה לפרעה לרדוף אחריהם ומהו סדר התרחשויות הדברים בכל אחד מימי השבוע הראשון ליציאתם ממצרים? (פסוק ה' ורש"י).
3 פרק יד	צעקת ישראל ומשה אל ה' (י', ט"ז) א. מהן לפי רש"י הצעקה שצעקו ישראל (פס' י') והצעקה שצעק משה (פס' טו)? ב. מדוע אמר ה' למשה "אל תצעק אלי"?
4 יד בגרות	צעקת ישראל לה' (י' – י"ב) מי היו שתי הקבוצות מבני ישראל שהגיבו לרדיפת המצרים אחריהם, מה הייתה תגובת כל אחת מהן ואל מי פנו בתגובתם?
5 יד בגרות	קריעת ים סוף (כ"א) מה נגרם כתוצאה מרוח הקדים בקריעת ים סוף ומה נגרם בעטיה בעשר המכות?
6 יד בגרות (כ"א, כ"ז)	מה הייתה מטרת הטיית משה את ידו על הים בפעם הראשונה ומה הייתה מטרת הדבר בפעם השנייה?

פרק טו' שירת הים

א. פסוקים א'–כ"א: שירת הים

* תוכן השירה: פסוקים א'–י"ג – שבח והודאה לה' שהושיע את ישראל מהמצרים. תאור גדולת עוצמת ה', היכול לעשות בכל העולם כרצונו.

פסוקים י"ד–ט"ז – תאור הפחד שקריעת ים סוף גרמה לכל עמי העולם (לפלשת, לאדום, למואב ולכנען).

פסוקים י"ז–י"ט – תפילה לעתיד שעם ישראל יגיעו לארץ ישראל, המקדש ייבנה, תתגלה מלכות ה' בעולם, ותתמלא המטרה של יציאת מצרים.

פסוקים כ'–כ"א – שירת מרים והנשים.

* טביעת המצרים עפ"י השירה – מהשירה אנו לומדים שהיו שלושה סוגי עונשים בטביעה:

1. פסוק ה' – "יירדו במצולות כמו אבן" – זהו עונש לבינוניים.
2. פסוק ז' – "יאכלמו בקש" – זהו עונש לרשעים, שסבלו הרבה, בכך ששקעו לאט כמו קש.
3. פסוק י' – "צללו כעופרת במים" – זהו עונש למצרים, שהיו יחסית צדיקים ושקעו מהר כמו עופרת.

כוחו של ה' נזכר פעמים רבות בשירה: "גאה גאה", "ימינך ה' נאדרי בכח", "וברב גאון תהרוס קמך", "מי כמוך נאדר בקדש", "נהלת בעון

אל נזה קדשך", "בגדול זרועך ידמו כאבן".

ב. פסוקים כ"ב-כ"ז: ניסיון המים במרה

1. המקום: מרה (ט"ו:כ"ב-כ"ז).
העם נסע מים סוף למדבר שור. הם הלכו שלושה ימים ולא מצאו מים, הגיעו למרה ומצאו שם מים מרים שלא יכלו לשתות.
התלונה: "וילונו העם על משה לאמר מה נשתה".
תגובת משה: תפילה – "ויצעק אל ה'".
תגובות ה': 1. נתן לעם מים – המים הפכו למתוקים ע"י עץ שהשליך לשם משה במצוות ה'.
2. "שם שם לו חוק (מצווה שלא מפורש בה הטעם) ומשפט (מצווה שמפורש טעמה)" – פירש רש"י: ה' נתן לעם מצוות עוד לפני מתן תורה כדי שיתעסקו עמן, כגון: שבת, פרה אדומה, ודינים (דיני משפט בין אדם לאדם לחברו).
3. אמר לעם שמצב בריאותם תלוי בקיום המצוות (פס' כ"ז).
2. המקום: אילים (ט"ו, כז).
בני ישראל חנו באילים, שם חנו במקום עם 12 עינות מים 701 – תמרים.

שאלות

1 טו	"או ישיר משה" (א) א. מהי משמעות המלה "או" בתוך "או ישיר משה"? (רש"י). ב. ציין שתי דוגמאות נוספות להופעת המלה "או" במשמעות דומה.
2 טו	"זה אלי ואנוהו" (ב) א. מהו פירוש הפשט ל"זה אלי ואנוהו" ומהו הפירוש הדרשני שמביא רש"י בפירושו? הסבר הסיבה לפירוש זה. ב. כיצד מפרש רש"י את המלה "אנוהו" (בשונה מאונקלוס)?
3 טו ע"פ שאלת בגרות	שירת הים (כללי) מהם הנושאים המרכזיים בהם עוסקת שירת הים ובאילו פסוקים מתוארים נושאים אלו.
4 טו ע"פ שאלת בגרות	שירת הים (כללי) א. אילו שני דברים רצו המצרים להשיג ברדיפתם אחרי בני ישראל ע"פ המתואר בשירת הים? ב. כתוב שלושה דברים בהם מתארת שירת הים את גדולת ה' וגבורתו. ג. כתוב בלשונך שתי בקשות אותן ביקשו בני ישראל בשירה זו.
5 טו	שירת הים (כללי) רש"י: "כי גאה גאה"... וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, ה' איש מלחמה ה' שמו... הבא 3 דוגמאות נוספות לתיאור כפול בשירת הים.
6 טו	"ה' שמו" ו"ימיןך ה'" (ג, ו) א. כיצד מהוות המילים "ה' שמו" הקבלה למילים "ה' איש מלחמה" (רש"י. 2 פירושים). ב. "ימיןך ה' נאדרי בכח ימיןך ה' תרעץ אויב" (ו). המלה "ימיןך" מופיעה פעמיים בפסוק זה. מהו פירוש הפשט לכך ומהו פירוש הדרש לכך? (רש"י). ג. ציין עוד שני פסוקים בהם נזכרת ידו של ה' בשירת הים, וכן כתוב במה עוד מלבד ידו עשה ה' את הנס?
7 טו ע"פ שאלת בגרות	שירת הים – תגובות הגוים (י"ד – ט"ז) א. כיצד הגיבו הגוים לנס קריעת ים סוף לפי הכתוב בשירת הים? ב. באיזה הקשר מסופר בספר יהושע כי קריעת ים סוף גרמה לפחד מפני ה' ובני ישראל בקרב יושבי כנען? ג. ציין שני הקשרים נוספים בהם הזכירו גוים שונים את גדולת ה' שהתבטאה במכות מצרים.
8 טו	"ותקח מרים הנביאה אחות אהרן" (כ) "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן". א. מדוע נתכנתה מרים בשני כינויים אלה דווקא ולא "אחות משה" או "בת יוכבד" (וכדו')? (רש"י). ב. כיצד היה ציוד של כלי נגינה בידי ישראל במדבר? (רש"י).
9 טו ע"פ שאלת בגרות	חסרון המים (כ"ב-כ"ז) "שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו" (פס' כה). א. מהם החוק והמשפט שנתנו לישראל במרה? (רש"י) ב. ציין שלוש מצוות שונות שניתנו לישראל לדורות לפני מתן תורה, וכתוב ציווי אחד שנצטוו בו ישראל בכל אחת ממצוות אלו. ג. ציין שני הקשרים בהם נצטוו ישראל מצוות לשעתך בלבד לפני מתן תורה וכתוב ציווי אחד אותו נצטוו במצוות אלו.

פרק טז

תלונות והמן

התלונה במדבר סיין: אין בשר ואין לחם:

למדבר סיין הגיעו בני ישראל בט"ז באייר (חודש לאחר יציאת מצרים).

התלונה על שאין להם בשר – ("בשבתנו על סיר הבשר") לא היתה מוצדקת, שהרי יצאו ממצרים עם הרבה צאן ובקר.

התלונה על שאין להם לחם – ("באוכלנו לחם לשובע") היתה מוצדקת.

תגובת ה': 1. בערב תקבלו בשר (שליו) – "בין הערבים תאכלו בשר"

2. בבוקר תקבלו לחם (מן) – "ובבוקר תשבועו לחם"

המצוות, הנסים, והחטאים, הקשורים במן:

* הקב"ה אמר למשה שהוא ימטיר לחם מן השמים "למען אנסנו (ה' ינסה את ישראל) הילך בתורת אס לא" (האם ישמרו את המצוות הקשורות במן).

המצוות שנצטוו ישראל בקשר למן:

1. לקחת "עומר לגולגולת" (פס' ט"ז) – כלומר יש לאסוף כמות של עומר מן לכל אדם.

כגון אדם שמשפחתו מונה 4 אנשים, יאסוף כמות של 4 עומרים של מן בדיוק.

2. "איש אל יותר ממנו עד בוקר" (פס' י"ט) – אסור להשאיר מן לבוקר הבא.

3. "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (פס' כ"ט) – בשבת אין ללקט מן.

המצווה הנוספת שעל אהרן לקיים בקשר למן:

1. "...קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן..."

אהרן צריך לשים מן בצנצנת ולהניחו לפני הארון בקודש הקודשים, כדי שהדורות

הבאים יראו את המן שישראל אכלו במדבר.

ההלכות הנלמדות לדורות הבאים מפרשת המן:

1. "לחם משנה": בשבת צריך שיהיו שני לחמים (חלות). לומדים זאת מכך שביום שישי "לקטו לחם משנה", כלומר היתה להם מנה כפולה של מן.

2. מצוות הכנה לשבת – צריך להכין דברים מיום שישי לשבת ככתוב: "...שבת...מחר

את אשר תאפו אפו...בשלו..."

3. איסור יציאה מתחום שבת – "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי".

הנסים שהיו במן:

1. המן היה כמונח בקופסא, בין "שכבה" של טל מעליו וטל מתחתיו (י"ג–י"ד).

2. גם מי שהרבה לאסוף מן וגם מי שהמעיט גילה לבסוף שיש לו בדיוק את הכמות

של עומר לגולגולת – "ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר" (י"ז–י"ח).

3. אם השאירו מן מיום אחד ליום השני שהוא חול – המן הבאיש והעלה תולעים (י"ט–כ)

, ואילו כאשר השאירו מיום שישי לשבת – המן נשמר ולא הבאיש (כ"ד).

4. ביום שישי לאחר שלקטו מן, גילו בני ישראל שהיתה להם כמות כפולה – "לחם משנה, שני

העומר לאחד" (כ"ב), ונס זה קרה כדי שיהיה להם מן גם לשבת.

אי עמידה בניסיונות בפרשת המן:

1. אנשים (עפ"י חז"ל: דתן ואבירם) הותירו מהמן עד הבוקר, ואז המן הבאיש. בעקבות כך כעס עליהם משה.

2. ביום שבת חלק מהעם יצא ללקוט מן, ולא מצא. בעקבות כך ה' אמר למשה – "עד

מתי מאנתם לשמור מצוותי ותורותי".

(*) השבת הראשונה של ישראל במדבר היא שבת ראשונה שקבלו בה את המן.

בני ישראל אכלו את המן 40 שנה, עד בואם לקצה ארץ כנען. (תיאור הפסקת המן: יהושע ה', י"א–י"ב).

שאלות פרק טז	
1 פרק טז עפ"י שאלת בגרות	א. מהי הסיבה שה' הוריד לבני ישראל מן (ב-ג) ומהי תכלית הורדתו (ד' ורש"י, ז', י"ב). ב. ציין שלוש מצוות שנצטוו ישראל בהקשר למן (ט"ז, י"ט, כ"ט). ג. מה המשותף לשני האיסורים הראשונים?
2 פרק טז	שאלת בשר ו מן "... ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים. ובוקר וראיתם את כבוד ה'" (ו' - ז'). מה היה ההבדל בין שאילת הבשר ובין שאילת הלחם ע"י בני ישראל? (רש"י).
3 פרק טז עפ"י שאלת בגרות	נסי ירידת המן בשמות ט"ז ובבמדבר י"א מסופר על המן שירד לישראל במדבר. כתוב ארבעה פרטים המלמדים על האופי הנסי של המן (שמות ט"ז, ד-ה, י"ג-י"ד, י"ז-י"ח וברש"י. פסוק כ"ב רש"י. פסוק כ"ד. פסוק ל"א. רש"י לבמדבר י"א, ח ד"ה "וטחנו").
4 פרק טז עפ"י שאלת בגרות "למען אנסנו"	"למען אנסנו הילך בתורתי אם לא" (ט"ז, ד). א. מהו הניסיון עליו מדובר בפסוק זה ומהי ה"תורה" הנזכרת בפסוק? (רש"י). ב. באילו שני איסורים מתוך השלושה לא עמדו חלק מבני ישראל בניסיון ומהי התגובה שניתנה בכל אחד משני המקרים? (יט-כ. כה-כט). ג. במה ניסה ה' את ישראל במרה? (ט"ו, כה. רש"י). ה. "כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים" (שמות כ', יז). על איזה ניסיון של ה' לישראל מדובר בפסוק זה ולאיזה אירוע הוא מתייחס? (היעזר ברש"י).
5 פרק טז עפ"י שאלת בגרות	א. על איזה מעשה של ישראל מוכיח אותם ה' בשמות ט"ז, כח ומה גרם לכעסו של ה' הנזכר בבמדבר י"א, י? ב. מה הייתה תגובת משה בעקבות תלונת ישראל זו? ג. היכן נזכרת הפסקת ירידת המן בנביאים ראשונים, באיזה הקשר ובאיזה תאריך היה הדבר? (ציין מקור מדויק לתשובתך).
6 פרק טז עפ"י שאלת בגרות	המן בשבת בני ישראל קיבלו ביום ששי כמות כפולה של מן ("לחם משנה") והצטוו לא לצאת ללקוט מן בשבת. א. מהו הטעם הניתן בעשרת הדיברות שבשמות פרק כ' למצוות השבת? ג. מה מוסיפה התורה בשמות ל"א, יב-טו בעניין השבת על הנאמר בנושא זה בעשרת הדברות? ד. איזו בעיה התעוררה אצל משה בקשר לאדם שנמצא מקושש עצים בשבת (במדבר ט"ו, לב-לו) עפ"י במדבר ט"ו, לד?
7 פרק טז עפ"י שאלת בגרות	מן בימות השבוע ובשישי-שבת א. כתוב שלושה דברים בהם ניכר הבדל במן ובדרך ירידתו בין ערב שבת ושבת לבין שאר ימות השבוע. (י"ט-כ', כ"ב, כ"ד, כ"ו). ב. כתוב שלוש הלכות שבת הנלמדות מפרשת המן ומהמצוות שנצטוו בהן ישראל. היעזר ברש"י. כב, כג, כו-כו, כט.
8 טז בגרות	שימת המן למשמרת (ל"ב-ל"ד) א. בפסוקים ל"ב-לד מצווה ה' את משה לשים מן בצנצנת כזיכרון לדורות הבאים. מי ביצע את הציווי, והיכן הונחה הצנצנת? ב. כיצד הונחה הצנצנת במקום שעדיין לא היה קיים? (רש"י)
9 פרק טז	המן למשמרת (ל"ב-ל"ד) לאיזה מוסר השכל שימש בעתיד המן שהונח למשמרת? (רש"י לפסוק ל"ב).
10 פרק טז זמן הפסקת ירידת המן (ל"ה)	בפסוק ל"ה ישנם שני תיאורים לגבי השאלה עד מתי אכלו בני ישראל את המן. א. באילו מילים מציין רש"י כי שני תיאורים אלה הינם סותרים? ב. עד היכן אכלו בני ישראל מהמן לפי התיאור הראשון ועד היכן אכלוהו לפי התיאור השני? ג. כיצד מיישב רש"י את הסתירה בין שני התיאורים?

פרק יז

מסה ומריבה, מלחמת עמלק,

פס' א' – ז: מסה ומריבה

המקום: רפידים. התלונה: אין מים.

(רפידים היא תחנתם האחרונה של ישראל לפני מדבר סיני וקבלת התורה).

שלב ראשון: תלונה: "תנו לנו מים ונשתה".

תגובת משה: "מה תריבון עמדי, מה תנסון את ה'?"

שלב שני: המשך התלונה: "למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא". תגובת משה: "ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני".

- הערה: יתכן שנרגעו לאחר דברי משה הראשונים, אך נשארו בתסכולם ושובו והתלוננו, הפעם בצורה יותר קשה. ויתכן שהיו שם שתי קבוצות והקבוצה השנייה פנתה למשה באופן יותר קשה.

תגובת ה': "עבור לפני העם (רש"י: וראה אם יסקלוך, למה הוצאת לע"ז על בני).

"וקח אתך מזקני ישראל (רש"י: לעדות שיראו שעל ירך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעיינות היו שם מימי קדם)

ומטך אשר הכית בו את האור קח בידך והלכת... (רש"י: שהיו ישראל אומרים על המטה

שאינו מוכן אלא לפורענויות... יראו

עתה שאף לטובה הוא מוכן).

והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם..."

לאחר מכן נקרא שם המקום "מסה ומריבה" על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין".
ניסיון זה מצטרף לניסיונות אחרים שנזכרו במסעם מים סוף לרפידים, של ישראל לה' ושל ה' לישראל: במרה (ט"ו, כה – במים) ובמדבר סין (ט"ז, ד – במזון). (ברפידים – במים, י"ז, ב, ז).

פס' ח' – ט"ז: מלחמת עמלק

המקום: רפידים. המצב: עמלק בא להילחם עם ישראל.

הצד המעשי: יהושע נלחם בעמלק. הצד הרוחני: משה הרים ידיו במשך כל זמן המלחמה כי בכך היתה תלויה הצלחת ישראל. (הסיבה: שישראל יסתכלו כלפי מעלה וישעבדו לבם לאביהם שבשמים).

התפקידים: משה: 1. עמידה על ראש הגבעה – "מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלקים ביד". 2. הרמת ידיו כלפי מעלה. יהושע: 1. בחר אנשים להילחם עמו. 2. נלחם בעמלק.

אהרן וחור: עלו עם משה לראש הגבעה ותמכו בידיו עד השקיעה כדי שיישארו מורמות לאורך כל המלחמה.

זיכרון לדורות: על ישראל לזכור תמיד כי המלחמה בעמלק נמשכת עד שימחה זכרם.

הסיבה: עמלק הוא האויב הראשון שבא להילחם עם ישראל במדבר, ועשה זאת בדרך של פגיעה בנחשלים מאחור.

הפעולות שנצטוו משה לעשות לצורך הזיכרון לדורות: 1. כתיבה בספר. 2. אמירה ליהושע, הממשיך אח"כ עם ישראל בכניסתם לארץ. (רש"י: כאן נרמז למשה שיהושע הוא שיכניס את ישראל לארץ). 3. משה בנה מזבח להזכיר את נס המלחמה בעמלק.

שאלות פרק יז

1 בפרשת בשלח מסופר פעמיים על תלונות בני ישראל בנוגע למחסור במים.

א. היכן התרחשה תלונת ישראל על המים בפרק ט"ו, כב – כו והיכן בפרק י"ז, א – ו, וכיצד נפתרה הבעיה שגרמה לכל אחת מהן?

ב. בספר במדבר מסופר על שתי תלונות נוספות של העם על מחסור במים. באיזה מקום התרחשה כל אחת מתלונות אלה וכיצד הגיב ה' על כל אחת מהן? (כ', א – יא. כ"א, ד – ו).

ג. כתוב בקצרה שני מקרים נוספים בפרשת בשלח בהם התלוננו בני ישראל על משה, היכן היה הדבר, מה הייתה הסיבה לתלונתם ומה היו התגובות עליהן. (י"ד, י – יד. ט"ז, יא – יג. טו).

1

פרק
יז

עפ"י שאלת
בגרות

"ואין מים לשתות
העם" (א' – ו')

2	תלונות בני ישראל (כללי) א. מי ניסה את מי בשמות ט"ז, ד ובשמות י"ז, ב ומה היה הנסיון? (היעזר רש"י). ב. תלונות שאינן לגבי מים: ציין שני מקרים נוספים בספר במדבר בהם מסופר על תלונות העם אל משה ומה גרם להן. (במדבר י"א, א – ב וברש"י. ד – ו. י"ד, א – ד. י"ז, ו. כ"א, ד – ה).	פרק יז עפ"י שאלת בגרות
3	תגובות משה על תלונות ישראל בספרי שמות ובמדבר מתוארים מקרים שמשה התלונן לה' על התפקיד שניתן לו. א. מה גרם לתלונת משה על העם בשמות י"ז, א – ו וכיצד הגיב ה' על תלונה זו? (היעזר גם ברש"י לפס' ה' ד"ה "עבור"). ב. ציין שני מקרים נוספים בספרי שמות או במדבר בהם התלונן משה לה' על התפקיד שהוטל עליו וכתוב כיצד הגיב ה' על כל אחת מתלונות אלה. (שמות ה', כב – ו', ח. במדבר י"א, יא – ז).	פרק יז עפ"י שאלת בגרות
4	זקח אתך מזקני ישראל (פס' ה') מדוע נאמר למשה לקחת עמו את זקני ישראל ומדוע נאמר לו לקחת את מטהו? (רש"י לפסוק ה').	פרק יז
5	שמות מקומות במדבר מהי הסיבה לקריאת שמו של כל אחד מהמקומות הבאים: א. פי החירת (י"ד, ב ברש"י). ב. מרה (ט"ו, כג). ג. מסה ומריבה (י"ז, ז).	פרק יז בגרות
6	סמיכות פרשיות התלונה ועמלק מדוע נסמכה פרשת המלחמה בעמלק לפרשת התלונה של בני ישראל ברפידים? (רש"י לפסוק ח').	פרק יז
7	א. מי יזם את מלחמת ישראל ועמלק? ב. מה היה חלקו של משה ומה היה חלקו של יהושע במלחמה זו ומדוע? (ט – יג). ג. מה היה תפקידם של אהרן וחור?	פרק יז עפ"י שאלת בגרות
8	א. מה ציוה ה' את משה לאחר הניצחון על עמלק? היעזר ברש"י. יד). ב. מדוע בנה משה מזבח לאחר המלחמה בעמלק? (רש"י. ט"ו). ג. עיין בשמ"א ט"ו. 1. כיצד מנמק שמואל לשאול את הציווי על המלחמה בעמלק? 2. ציין שני עניינים שבהם עבר שאול על ציווי ה' במלחמה זו כפי דברי שמואל אליו. ד. ציין שתי מלחמות נוספות שלחמו ישראל נגד עמלק וכתוב לגבי כל אחת מהן מי יזם את המלחמה ומה הייתה תוצאתה. (במדבר י"ד, מה. שופטים ג', יג, ו', לג. שמ"א ל'. ועיין במדבר כ"א, א וברש"י). ה. המרגלים ששלח משה לתור את הארץ חזרו וספרו מה שראו בארץ. מדוע הזכירו המרגלים בתשובתם את עמלק? (במדבר י"ג, כט וברש"י).	פרק יז עפ"י שאלת בגרות מלחמת עמלק (ט"ו)
9	מהי משמעות המילים שאמר משה כדי לציין כי לה' מלחמה מתמדת בעמלק עד שימחה זכרו? (פסוק ט"ז ורש"י).	פרק יז

פרק יח

סיכום	יתרו
<u>בואו של יתרו למדבר ועצתו למשה בעניין מינוי שופטים שיעזרו לו</u> <u>פסוקים א' – י"ב: הגעת יתרו למדבר:</u> יתרו הגיע "אל משה אל המדבר" עם בתו צפורה אשת משה ושני בניה (בני משה). סיבת הגעתו למדבר: יתרו שמע את כל הנסים שעשה ה' לישראל בהוצאתם ממצרים ולאחר מכן: נס קריעת ים סוף, נס המים וכו'. הימצאות צפורה ובניה עם יתרו: * רש"י: משה החזיר את צפורה ובניהם למדין, כי לא רצה שיהיו בסכנת השהיה במצרים. משה סיפר ליתרו על "כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים" וכל התלאות שפקדו את ישראל במדבר, הצלת ה' אותם ונסיו עמם. <u>תגובת יתרו:</u> 1. ברך את ה'. 2. הקריב עולה וזבחים לה'. * רש"י: יתרו התגייר. בתחילה נקרא יתרו, ומשנתגייר הוסיפו לו אות על שמו ונקרא יתרו. <u>פסוקים י"ג – כ"ז: למחרת הגעת יתרו למדבר – שפיטת משה את העם ועצת יתרו:</u>	

יתרו ראה שמושה יושב לבדו לשפוט את העם מהבקר עד הערב. לפי רש"י דבר זה התרחש לאחר מתן תורה בהר סיני, שכן אחרת לא יכול היה משה לומר כי הוא מודיע לעם "את חקי האלהים ואת תורותיו". המיקום במדבר: "אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים". ואילו על המסע מרפידים להר סיני מסופר רק בפרק הבא (י"ט, ב), לכן פרשה זו התרחשה לאחר המסע המתואר בפרק הבא, כשחנו ישראל בהר חורב (לפני או אחרי מתן תורה). תגובת יתרו: "לא טוב הדבר אשר אתה עושה. נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך..." עצת יתרו למשה: מנה שופטים מקרב "אנשי החיל" של העם והם יעזרו לך. תפקידי משה יהיו: א. אתה תביא את דברי ישראל בפני ה'. ב. אתה תלמד את העם את תורת ה' וחוקיו. ג. אתה תכריע בשאלות הקשות. תפקיד השופטים יהיה: הם יעזרו בשאלות ובנושאים הקלים יותר. * מעצת יתרו למדנו: א. שיש צורך בחלוקת (בהאצלת) סמכויות בהנהגת העם. ב. שאנשי ציבור צריכים להיבחר עפ"י מידותיהם הטובות. משה קבל ויישם את עצת יתרו.	
שאלות פרק יח	
1 פרק יח	"וישמע יתרו" (א' – ה') א. "וישמע יתרו". מה בדיוק שמע יתרו שהביאו אל המדבר? (רש"י לפס' א') ב. ציין היכן מתוארים שלושה מן הניסים ששמעם הגיע ליתרו. ג. מהו השינוי שעבר יתרו בחייו לאור מה ששמע ומהו שבחו במעשה בואו אל המדבר? (רש"י לפס' א', ה').
2 יח בגרות	אשת משה ובניו (ב' – ד') א. מהם שמות ילדיו של משה ומהי הסיבה לקריאתם בשמות אלה? (ב', כב. י"ח, ג-ד) ב. אם יצא משה ממדין למצרים עם אשתו ובניו (ד', כ) כיצד זה באו צפורה ובניו אליו עתה ממדין? (רש"י לפסוק ב')
3 פרק יח	"ויחד יתרו על כל הטובה" (ח' – י"ב) א. מה ספר משה ליתרו לאחר הגעתו למדבר (ח') ומה היו תגובותיו של יתרו (2) לשמע דברי משה? (ט' – י"א). ב. הסבר את תיאור תגובתו של יתרו – "ויחד יתרו" ואת דבריו "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם".
4 פרק יח עפ"י שאלת בגרות	א. כתוב שני מקרים בהם מסופר בספר שמות על הקרבת קרבנות לפני מתן תורה. (י"ב. י"ח, יב). ב. איזו הקרבת קרבנות נוספת התרחשה לפי רש"י לפני מתן תורה (כ"ד, ה, ורש"י לכ"ד, א) ומה מסופר בפרק י"ח אשר התרחש לפי רש"י לאחר מתן תורה (רש"י לפס' י"ג)?
5 פרק יח עפ"י שאלת בגרות	עצת יתרו למשה (י"ג – כ"ו) א. מה גרם ליתרו לומר למשה "לא טוב הדבר אשר אתה עושה" (י"ז) ו"נבל תבל גם אתה גם העם הזה"? ב. מה הציע יתרו לשנות בכדי לפתור בעיה זו? ג. מה יהיו שלושת תפקידי של משה לפי עצת יתרו? (י"ט – כ"ב).
6 פרק יח עפ"י שאלת בגרות	היחסים הטובים שבין ישראל לבין משפחת יתרו וצאצאיו נמשכו תקופה ארוכה. א. כיצד באו לביטוי יחסים אלה בתקופת דבורה הנביאה? ב. כיצד באו לביטוי היחסים הטובים שבין ישראל למשפחת יתרו לפני שיצא שאול להילחם בעמלק (שמ"א ט"ו), וכיצד נימק שאול את יחסו למשפחת יתרו?
7 פרק יח עפ"י שאלת בגרות	"ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל" (כ"א) א. מה מאפיין את השופטים שייקח משה כדי לעזור לו (כ"א ורש"י). ב. עפ"י הכתוב בשמות כ"ד מהו התפקיד שהטיל משה על זקני ישראל כאשר עלה להר האלקים? היעזר ברש"י לפסוק י"ד. ג. מה הייתה הסיבה שבגללה נצטווה משה לאסוף שבעים איש מזקני ישראל ומה היה תפקידם עפ"י המסופר בספר במדבר? (במדבר י"א, י"א – י"ז).

פרק יט

בחירת ישראל לעם סגולה וההכנות לקראת מעמד הר סיני

בחירת ישראל לעם סגולה וההכנות לקראת מעמד הר סיני

א. החנייה מול ההר: בני ישראל הגיעו למדבר סיני בר"ח סיוון, וחנו למרגלות הר סיני כעם מאוחד בלב אחד ("יחון שם ישראל").

* בירידה ראשונה של משה מזהר לישראל – ה' אמר למשה לומר לישראל:

א. לומר לנשים ("לבית יעקב") ולהגיד לגברים ("לבני ישראל") כי הם ראו שה' נשאם על כנפי נשרים (בזמן יציאת מצרים ה' נשא אותם ואספם במהירות לרעמסס, וכשם שהנשר מגן בכנפיו על בניו מפני חיצים, כך הגן ה' על ישראל בעזרת הענן מפני חיצים מצרים).

ב. אם ישמרו ישראל את הברית שה' יכרות עמם לשמור את התורה, אזי יהיו הם לה' לעם סגולה, ממלכת כהנים (שרים), וגוי קדוש. * העם הסכים, ומשה אומר זאת לה'.

* המטרות להתגלות ה' על הר סיני:

א. שהעם יאמין שמה שה' נביא, ויאמינו גם בנביאים שלאחריו – "בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם".
ב. "...לבעבור נסות אתכם (לגדל אתכם) בא האלוקים, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו".

ב. הכנות העם למעמד הר סיני:

בירידה שנייה של משה מזהר לישראל –

פנייה ראשונה (י' – י"ד): פעולות הכנה – "וקדשתם (התכוננתם) היום ומחר, וכבסו שמלותם, והיו נכונים ליום השלישי (מובדלים מאישה).
הגבלות ואיסורים – אסור לעלות בהר ולנגוע בקצהו. רק במשך היובל (כשיתקע בשופר) יהיה מותר לעלות להר. עונש לעובר על כך – מי שיגע בהר יסקל או יירה (וישלך לארץ).

בירידה שלישית של משה מזהר לישראל –

פנייה שנייה (כ' – כ"ה): פעולות הכנה – גם הכהנים יתקדשו. הגבלות ואיסורים – לא לעלות להר. עונש לעובר על כך – ה' יפרוץ בם (יהרוג את מי שיעלה).

* מדוע הוזהרו פעמיים לא לעלות להר? כי מזרזים את האדם לפני המעשה, וחוזרים ומזרזים אותו בשעת מעשה (רש"י לפסוק כ"ד).

* סדר האירועים בפרק לפי התאריכים:

א' סיוון – בני הגיעו להר סיני (פסוק א').

ב' סיוון – משה עלה להר, ה' דיבר אתו, ומשה אמר לזקנים את דברי ה' (ג' – ז').

ג' סיוון – משה אמר לה' את דברי העם, וה' דיבר אל משה (ח' – ט').

ד' סיוון – משה אמר לה' את דברי העם (ט').

ה' אמר למשה לומר לעם להתכונן ליום השלישי (ו' סיוון),

שהוא יום מעמד הר סיני (י"א).

* הערה: בפסוק ט"ז משה אמר לעם "היו נכונים לשלושת ימים". רש"י מביא דעה, שמשה התכוון שהעם יתכונן לסוף שלושת הימים, כלומר ליום הרביעי שהוא ז' סיוון (משה הוסיף יום). לפי פירוש זה מעמד הר סיני היה ב-ז' סיוון.

ג. מעמד הר סיני

דרך התגלות ה' על ההר (פסוקים ט"ז – י"ט):

א. קולות – קול שופר חזק מאוד, וההר נחרד (ז').

ב. מראות – ברקים, ענן כבד על ההר, הר סיני עשן כולו, ה' ירד על ההר באש.

ג. דיבורים – משה דבר וה' ענה לו.

שאלות ותשובות פרק יט'	
1 פרק יט'	הגעת ישראל למדבר סיני (א' – ב') א. מהו תאריך הגעתם של ישראל למדבר סיני ומהו "ביום הזה"? (א' וברש"י). ב. מה נשתנה בין חנייה זו של ישראל ובין חניות שהיו לפנייה? (ב' וברש"י).
2 יט' בגרות	שתי עליות ראשונות של משה להר סיני (ה' – ח') לפני מתן תורה עלה משה להר סיני שלוש פעמים. א. מהו המסר שצויה ה' את משה להעביר לבני ישראל בעלייתו הראשונה להר (ה' – ו') וכיצד הגיב העם על מסר זה? (ח') ב. מה הייתה מטרת ההתגלות למשה בעב הענן עפ"י דברי ה' אליו בעלייתו השנייה להר סיני? (ט')
3 פרק יט'	הציווים לקראת מעמד הר סיני לישראל ניתנו מספר ציווים לקראת התגלות ה' אליהם. א. מה היו ציווים אלה? ב. שניים מתוך ציווים אלה היו הגבלות על העם. מהו הדבר האמור לבטל מגבלות אלו שהוטלו על העם? (היעזר ברש"י לפס' י"ג). ג. "ויאמר משה אל העם אל תיראו..." (כ', יז) מה הביא את העם לידי יראה במעמד הר סיני? בסס את תשובתך על הכתוב.
4 פרק יט' תאריכים	מתן תורה חל ביום ו' סיוון. הסבר כיצד התבאר תאריך זה? (רש"י לפס' ג', ח', ט', י"א).
5 פרק יט'	"משה ידבר והאלקים יענו בקול" (י"ט) "ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם, ויגד משה את דברי העם אל ה'." ויאמר ה' אל משה... (ט' – י'). א. על אילו דברים של העם אל משה מדובר? מה היו הדברים שאמר העם למשה ומסר משה לה? (רש"י לפס' ט') ב. כיצד חשו באותו נושא לאחר ששמעו את עשרת הדברות? (כ', טז). ג. מה מתוך עשרת הדברות שמעו העם מפי ה' ומה מפי משה? (רש"י לפסוק יט).
6 פרק יט' עפ"י שאלת בגרות	"העד בעם פן ירסו" (כ"א – כ"ה) א. מה אמר משה לעם בפעם הנזכרת בפסוק כ"ה ומהי מטרת דברים אלו? (פס' כ"א, כ"ד, כ"ה, ורש"י לפס' כ"א – כ"ב, כ"ד). ב. כיצד הגיב משה לכך וכיצד הגיב ה' לדבריו?
פרק כ	
עשרת הדברות	
עשרת הדברות	
* ה' אמר לישראל את שתי הדברות הראשונות, ומשה אמר לישראל את שמונה הדברות הבאות. * <u>חמש הדברות הראשונות</u> עוסקות בנושאים שבין אדם למקום ו<u>חמש הדברות האחרונות</u> עוסקות בנושאים שבין אדם לחברו. בחמש הדברות הראשונות נזכר שם ה', ואינו נזכר בחמש הדברות האחרונות. כמו כן בחמש הדברות הראשונות מופיע כעין נימוק למצווה, המבאר מידה של ה' או פעולה מפעולותיו, מה שאין כן בחמש הדברות האחרונות. מצוות "כבד את אביך ואת אמך" שייכת למצוות שבין אדם לחברו, אך משייכים אותה לחמש הדברות הראשונות משום שבכללה ישנה החובה לשמוע לתורת ה' מפי האבות (וכן מתקיימים בה הסממנים החיצוניים לעיל). * <u>הקולות והמראות שבמעמד הר סיני הפחידו את בני ישראל</u> והם בקשו ממשה שהוא ידבר אליהם מפי ה', ולא שה' ידבר אליהם ישירות כי חששו שימותו אם ישמעו את קול ה' ("דבר עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות"). משה הרגיע את חששות העם כי לא ימותו, אלא ה' דבר אליהם כדי לגדל אותם ("לבעבור נסות אתכם") וכדי שתהיה יראתו עליהם ("ובעבור תהיה יראתו על פניכם"). * ה' אמר למשה לומר לבני ישראל מצוות הקשורות למזבח האיסורים הקשורים למזבח וסיבותיהם: 1. אסור לבנות את המזבח מאבנים מסותתות שכן כדי לסתת אבנים יש צורך להשתמש בברזל ואסור להשתמש בברזל בכל הקשור	

למזבח, מפני שהברזל הוא כלי מקצר וכורת היכול לקצר חיים, ואילו המזבח נברא להאריך ימיו של אדם ולהטיל שלום בין ישראל לה'. 2. אין לבנות מדרגות אל המזבח, אלא כבש חלק לעלות בו כי בהליכה על מדרגות מרחיב האדם את צעדיו ("פסיעה גסה"), ואילו הליכה על כבש חלק צנועה יותר.	
שאלות פרק ב'	
עשרת הדברות איסורי ע"ז (ד' – ה')	1
בעשרת הדברות מדברת התורה על איסורי ע"ז. א. מהם שני סוגי איסורי ע"ז הכתובים בפס' ד' – ה'? ב. ציין איסור נוסף בנוגע לע"ז עליו מזהירה התורה בשמות כ"ג, יג. (ניתן להיעזר ברש"י). ג. מה הציווי הנזכר בשמות ל"ד, יא – יז שמצווה התורה בנוגע לע"ז הקיימת בארץ? (י"ג) ד. ציין מקור בספר במדבר בו התממשו סכנות אלה. ה. באר איסור הנזכר בדברי יהושע (כ"ג, ז) הנוסף על איסורי ע"ז הכתובים במקורות הנזכרים בספר שמות. ו. בתחילת ספר שופטים נזכר כי מלאך ה' עלה מן הגלגל אל הבוכים והוכיח את ישראל. על אילו ציוויים הקשורים בע"ז הוכיח אותם המלאך?	פרק ב' עפ"י שאלת בגרות
בשמות כ', ח – יא נזכרת מצוות השבת. א. על אילו אנשים מצווה האדם לדאוג שישבתו בשבת? (פס' י' וברש"י). ב. מהו הטעם הכתוב בעשרת הדברות למצוות השבת? ג. מהו הטעם הניתן בשמות כ"ג, יב למצוות השבת? ד. ציין דבר אחד שמוסיפה התורה בעניין השבת בשמות ל"א, יב – יז על הנאמר בעניינה בעשרת הדברות.	2 פרק ב' עפ"י שאלת בגרות
ענין ברש"י לשמות כ', ח. א. מה נצטוונו לעשות ב"זכור" הנזכר בספר שמות ומה ב"שמור" הנאמר בספר דברים? ב. כיצד מסביר רש"י את העובדה שבשמות כ', ח נאמר "זכור את יום השבת לקדשו" ובדברים נאמר "שמור" וגו'?	3 פרק ב' שבת (ח)
"לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא" ... כתוב בלשונך איסור אחד המופיע בפסוק זה. (פס' ז' וברש"י).	4 ב' בגרות "לא תשא".
כיבוד הורים (י"ב) "כבד את אביך" (י"ב). כתוב ארבעה מקרים הנזכרים בנביאים ראשונים בהם ילדים לא כיבדו את הוריהם או לא שמעו בקולם. שופטים י"ד, ג. י"ז, ב. שמ"א ב', כה. י"ט, יא – יז. כ', כז – לא. שמ"ב ט"ו.	5 פרק ב' עפ"י שאלת בגרות
איסור "לא תגנוב" מופיע בתוך איסורים קשים בהרבה של "לא תרצח" ו"לא תנאף", וקשה הדבר לרש"י. כיצד הוא מפרש את איסור "לא תגנוב" לאור קושי זה וכיצד הוא מוכיח את טענתו?	6 פרק ב' "לא תגנוב" (י"ג)
"אל תיראו" (ט"ו – י"ח) א. ממה יראו בני ישראל במעמד הר סיני ומה בקשו ממשה כתוצאה מיראה זו? (ט"ז). ב. לשם מה ניתנו עשרת הדברות בהתגלות ישירה של ה' לישראל עפ"י תשובת משה לעם? (פס' י"ז וברש"י. שתי מטרות).	7 פרק ב' עפ"י שאלת בגרות
ענין בשמות כ', כא – כג. א. כיצד התקיימה ההלכה שבפסוק כ"א במזבח שבמשכן? היעזר ברש"י. (שים לב כי רש"י כותב 2 פירושים להגדרה "מזבח אדמה" שבפסוק). ב. כתוב שתי הלכות הכתובות בפסוקים כ"ב – כ"ג בנוגע לבניית מזבח. היעזר ברש"י. ג. מהן הסיבות לשני איסורים אלה? ד. כתוב שני עקרונות מוסריים שלומד רש"י מדיני בניית המזבח (כ"ב – כ"ג). ה. היכן בנה יהושע מזבח לה' ואיזו הלכה מההלכות שבפסוקים אלה קיים יהושע בבניית המזבח? (יהושע ח', ל – לא).	8 פרק ב' עפ"י שאלת בגרות מזבח אדמה ומזבח אבנים (כ"א – כ"ג)

פרק כ"א

ואלה המשפטים

"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם"

משפטים הנוגעים לעבד עברי (א' – ו')

אדם מישראל יכול להגיע למצב של עבדות בשתי דרכים:

1. ב"ד מכרוהו בגנבתו מפני שלא יכול היה לשלם את גנבתו.

2. האדם מכר את עצמו בשל עניו מפני שלא יכול היה לשלם בעצמו את הוצאות מחייתו.

עבד עברי עובד שש שנים ויוצא בשנה השביעית ללא חיוב כספי כלשהו כלפי האדון.

אם היה נשוי בשעה שהפך לעבד – יוצא עם אשתו וילדיו, אך אם השיא לו אדוניו אשה (שפחה כנענית) בהיותו עבד, הרי שהיא וילדיה אינם יוצאים עמו.

אם אינו רוצה לצאת מפני שקשה עליו פרידתו מאדוניו או מאשתו שהשיא לו וילדיו שנולדו לו עמה – ייקח האדון את העבד אל הדיינים, ולאחר שאישרו זאת יביא האדון את העבד אל הדלת וירצע את אזנו בדלת והעבד יישאר עמו לעולם (= עד שנת היובל).

הסיבה: "כי לי בני ישראל עבדים" – ישראל הם עבדים לה' ולא עבדים לאדם, וגנאי הוא לאדם שלא לקח מוסר מהדברים ששמע בהר סיני ורוצה להמשיך בעבודתו.

אמה עבריה (ז' – י"א)

אשה לא נמכרת בגנבתה ואינה רשאית למכור עצמה לאמה מתוך ענייה. בת ישראל, אם כך, הופכת לאמה רק במקרה שאביה מכר אותה בקטנותה (מתחת לגיל שתים עשרה) מחמת עוני, והיא מיועדת לנישואין עם האדון או עם בנו.

אמה עבריה יוצאת לחופשי באותם תנאים של עבד עברי, בשביעית וביובל, אך אם האדון או בנו התחרטו ולא חפצו לשאתה, על האדון לפדותה ולשחררה תמורת כסף פדיון (האדון ייקח מאביה או מגואליה כסף, שהוא חייב לסייע בהשגתו, בניכוי שכר עבודתה בשנים שהיתה אצלו) וחל עליה איסור למכרה לאיש זר. אם האדון ייעד אותה לבנו והוא נושא אותה לאישה חייב בנו לנהוג עמה כמשפט בנות ישראל (כזכויות כל אישה בת חורין. וכן חייב באלו האדון, אם נשאה בעצמו).

דהיינו, אמה עבריה משתחררת מעבודתה ע"י 1. ייעודה לעצמו. 2. פדיון. 3. ייעודה לבנו.

דיניו של הורג אדם (י"ב – י"ד)

רוצח במזיד חייב מיתה (ב"הרג" = סיף) ע"י ב"ד.

רוצח בשגגה נס לעיר מקלט (ובתקופת דור המדבר נס אל מחנה לווייה).

רוצח במרמה, עורמה ותחבולות ילקח למות ע"י ב"ד אף אם נמלט אל המזבח (שהוא מקום אשר במקרים מסוימים יכול לשמש מקלט להורג, כגון הורג בשגגה או כהן בשעת עבודה או שנתחייב מיתה עפ"י דין מלך אבל לא עפ"י דין תורה).

שלושה החייבים מיתה (שלא על רצח) (ט"ו – י"ז)

מכה אביו ואמו, גונב איש ומכרו ונמצא בידו, מקלל אביו ואמו.

דיני חובלים: דיני אדם שפגע באדם אחר ופצעו (אך לא הרגו) (י"ח – כ"ז).

איש מכה את רעהו – * אם מת המוכה לאחר זמן מה – חייב המכה מיתה. * אם נרפא האדם המוכה – פטור המכה מעונש מוות, אך ישלם את דמי ריפוי ("רפא ירפא") ודמי השבתתו ממלאכתו ("שבת") (וכן "צער" [עוגמת נפש] ו"בשת", על הבושה שנגרמה לו). * אם המוכה לא מת אך גם לא החלים לגמרי – חייב המכה לשלם גם "נזק" בנוסף על האמור לעיל.

איש מכה עבדו או אמתו – מדובר בעבד כנעני: אם מת העבד או האמה – חייב המכה מיתה, אך אם החלים העבד לאחר יום או יומיים – פטור, שכן דרך אדון להכות עבדו או אמתו כדי שיסורו למשמעתו כי הם כקניינו.

איש מתכוון להכות את רעהו אך מכה בטעות אשה בהריון – אם הפילה האשה את עובריה כתוצאה מכך, אך לא נפגעה – ישלם המכה את הנזק. אם הרג את האשה בטעות – חייב בתשלומים כפי שיקבע בעל האשה (ובכפוף להסכמת הדיינים).

ארבע אבות נזיקין:

שור (שור המזיק אדם. כ"ח–ל"ב) (ל"ה – ל"ז: שור המזיק שור) – דיני נזקי ממון.

בור (אדם המזיק שור. ל"ג – ל"ד).

המבעה (נזקים הנעשים ע"י בהמה בשן וברגל. כ"ב, ד').

ההבער (נזקי אש. כ"ב, ה').

כ"א, לז – כ"ב, א – ג: אדם הגונב שור – דיני גנבה.

שאלות פרק כא	
1 כא עפ"י שאלת בגרות	איזו הלכה לומד רש"י מפסוק א'?
2 פרק כא עפ"י שאלת בגרות	דיני עבדים (ב' – ו') א. על איזה עבד מדברת התורה בפסוקים ב' – ו', ובאילו שתי דרכים יכול עבד זה להשתחרר מעבדותו? (היעזר ברש"י. פס' ב' ופס' ו' וברש"י ד"ה "ועבדו לעולם"). ב. ציין שתי דרכים שבהם יכול אדם להפוך לעבד עברי. היעזר ברש"י. ג. באיזה מקרה נרצע עבד עברי וכיצד נעשית פעולה זו? (פס' ה' – ו' וברש"י). ד. מדוע מתבצעת פעולת הרציעה ומדוע דווקא באוזן?
3 פרק כא עפ"י שאלת בגרות	נשים בעבדות א. איזו מחויבות נוספת חלה על בעלים של עבד עברי הנשוי לאשה יהודיה? ב. על איזו אשה מדובר בפסוק ג' ועל איזו אשה מדובר בפס' ד' – ה'? היעזר ברש"י.
4 פרק כא עפ"י שאלת בגרות	דיני עבדים (ז' – י"א) (כ"ז – כ"ז) א. על איזה עבד מדברת התורה בפס' כ"ז – כ"ז ובאיזה מקרה משתחרר עבד זה מעבדותו? היעזר ברש"י. ב. ציין חמש דרכים בהן יכולה אמה עבירה להשתחרר מעבדותה (רש"י לפס' ו' ד"ה "לא תצא". לפס' ח' ד"ה "והפדה". פסוק י"א, וברש"י ד"ה "ואם שלוש אלה"). ג. מה הדין כאשר דברים אלו לא נעשו? (היעזר ברש"י) ד. איזו מגבלה מטילה התורה על אדון שאינו מיעד את אמתו העברייא כאישה לו או לבנו? היעזר ברש"י (ח' ד"ה "לעם נכרי").
5 פרק כא עפ"י שאלת בגרות	רוצח במזיד ורוצח בשגגה (י"ב – י"ג) "ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה" (י"ג). א. מהו המקום עליו מדובר בפסוק זה ובאיזה מקרה אדם צריך להגיע למקום זה? היעזר ברש"י. ב. ציין מקור בספר במדבר בו מפורטים דיניו של מקום זה ודיני האדם הצריך להגיע לשם, וכתוב בקצרה שלוש הלכות שהתורה מוסיפה בעניין זה בספר במדבר על הנאמר בספר שמות. (ל"ה י"א, טז – כד. כה. כז – כז).
6 פרק כא עפ"י שאלת בגרות	"וכי יזיד איש" (י"ד) בשמות כ"א מדברת התורה על מקרים שונים בהם אדם אחד הרג אדם אחר. א. מהו המקרה עליו מצווה התורה בפס' י"ד ומהו הדין במקרה זה? ב. 1. על מי מסופר בנביאים ראשונים כי אחז בקרנות המזבח ופעולתו הועילה, ומה הייתה מטרת פעולתו זו? 2. על מי מסופר בנביאים ראשונים כי נלקח והומת על אף שאחז בקרנות המזבח ומה הייתה הסיבה להריגתו? ג. עיין בפסוקים כ' – כ"א. באיזה מקרה מתקיים הדין "נקם ינקם" ובאיזה מקרה חל הדין "לא יקם"? היעזר ברש"י.
7 פרק כא עפ"י שאלת בגרות	אדם שהיכה אדם אחר (י"ח – י"ט) (כ"ד – כ"ה) עיין בפסוקים י"ח – י"ט. א. באיזה מקרה יתקיים "ונקה המכה" ומה דינו של האדם שעשה מעשה זה? היעזר ברש"י לפס' י"ח – י"ט, כ"ד – כ"ה. ב. מהו המקרה עליו מדברת התורה בפסוק כ"ב ומהו הדין במקרה זה? ג. באיזה מקרה מתקיים "ונתתה נפש תחת נפש" ובאיזה מקרה יתקיים "עין תחת עין" וכיצד מיישמים הלכה זו? היעזר ברש"י.
8 פרק כא עפ"י שאלת בגרות	"וכי יגח שור" – אבות נזיקין (כ"ח – לב) עיין בשמות כ"א, כח – כט, לה – לו. א. באיזה מקרה "בעל השור נקי" (כ"ח) ובאיזה מקרה "גם בעלי יומת" (כ"ט)? ב. באיזה אופן "בעליו יומת"? היעזר ברש"י לפס' כ"ט. ג. באיזה מקרה "ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצו" (ל"ה)?
9 פרק כא	עפ"י שאלת בגרות א. במה מתחייב בעליו של השור המתואר בפסוק כ"ט? היעזר ברש"י (לפסוק ל').

	ב. מהם שני העונשים המוטלים על אדם ששורו נגח עבד כנעני? (ל"ב). ג. מהו ההבדל בין המקרים המתוארים בפסוק ל"ה ובפסוק ל"ו, ובהתאם לכך – מה שונה בין דיניהם? (היעזר ברש"י).
10 פרק כא (ל"ג – ל"ד)	"ארבעה אבות נזיקין הם: השור והבור והמבעה וההבער" (בבא קמא ב, ע"א). אילו מתוך ארבעה אבות נזיקין מתואר בפסוקים ל"ג – ל"ד ומה דינו? (היעזר ברש"י).
11 פרק כא	עפ"י שאלת בגרות עונשים שונים על גניבה א. ציין מקרה בו גנב מתחייב: א. מיתה (טז). ב. לשלם פי חמש (לז). ג. לשלם פי ארבע (לז). ד. לשלם פי שניים (תשלומי כפל) (כ"ב, ג). ה. לשלם כפי שגנב (כ"ב, ב). ב. מהי הסיבה להבדל בגובה החיוב בין שני המקרי הכתובים בכ"א, לז? (רש"י).
פרק כ"ב	
סיכום	
ארבעה שומרים: (ראה טבלה מצורפת) שומר חנם (כ"ב, ו-ח). השומר טוען שהדברים שניתנו לו לשמירה נגנבו. הדין הוא: אם יתברר בב"ד (ע"י עדים) מי הגנב הוא ישלם תשלומי כפל, והשומר פטור (בעל הדבר אינו יכול לתבוע אותו על שהתרשל בשמירתו). אם לא ימצא הגנב חייב השומר להישבע בפני ב"ד שהוא לא "שלח יד" (= גנב או הזיק) לדבר ואז פטור. אם מתברר שהשומר כן פשע בדבר שניתן לו לשמירה (לקח הדבר לעצמו, או גרם לו נזק ואח"כ בא ואמר שהדבר נגנב ממנו, ויש עדים לכך שהוא עצמו פשע בדבר ונתברר הדבר בב"ד) <u>ישלם תשלומי כפל</u>. שומר שכר (כ"ב, ט-יב). * הכתוב מזכיר חמור, שור ושה כדוגמאות, אך הדין חל על כל הבהמות וכן חל על חפצים או ממון שהופקדו אצלו. אם טוען השומר שהחיה מתה ביד שמים או נפגעה (הומתה או נפצעה בידי אדם) או נשבתה ואינה נמצאת ואין עדים לדבר – "שבועת ה' תהיה בין שניהם": אם השומר נשבע שלא שלח ידו בבהמה מקבל המפקיד (בעל הבהמה) את שבועתו והשומר פטור. אם השומר טוען שהבהמה או החפץ נגנבו חייב השומר לשלם לבעל החפץ (וכן הדבר אם החפץ אבד או נשבר בידו וכדו'). הסיבה: שומר זה הוא שומר בשכר וחייב באחריות רבה יותר על החפץ. אם קרה דבר מה באונס – לפעמים ישלם ולפעמים לא ישלם, כגון אם נטרפה בידי אריה (אונס גדול) לא ישלם, אבל אם נטרפה בידי חיה קטנה שיכול היה השומר להצילו – חייב. השואל (כ"ב, יג-יד). השואל לא נתבקש לשמור, אלא לקח דבר מה מבעליו ביוזמתו כדי להשתמש בו בהשאלה וללא תשלום. משום כך אחריותו רבה יותר. אם קרה דבר מה לחפץ ובעל החפץ לא היה עם השואל באותו זמן – חייב השואל לשלם את הנזק, בין באבדה או גנבה, בין בפשיעה, בין באונס. אם נמצא בעל החפץ עמו (לאו דווקא אם הוא נוכח במקום, אלא אם השואל עבד אצלו בשעת השאילה) – פטור השואל מלשלם. השוכר (כ"ב, סוף פס' יד) אדם שקבל חפץ מחברו בשכירות – תמורת תשלום. ישנה בין חכמים מחלוקת אם דינו כשומר שכר או כשומר חנם. הלכה: דינו כשומר שכר. (רמב"ם: שומר שכר והשוכר משלמים את האבדה ואת הגנבה ונשבעים על האונסים הגדולים כגון שבורה ושבויה ומתה וטרפה ונלקח בכוח ע"י לסטים וכדו').	
משפטים שעונשם בידי אדם (ט"ו-י"ט) דין המפתה (ט"ו-ט"ז) ושלושה חייבי מיתה: מכשף, שוכב עם בהמה, זובח לע"ז (י"ז-י"ט): 1. אדם שמפתה לדבר עבירה בתולה שאינה מאורשת: א. "מהור ימהרנה לו לאשה" – צריך להתחתן איתה ולתת לה מוהר (כתובה). ב. אם האב מסרב שבתו תחתן עם המפתה – "כסף ישקול כמוהר הבתולות" – על המפתה לתת לאבא תשלום בסך 50 שקל כסף (כמו התשלום שמשלם אדם שאנס בתולה). 2. בית דין צריכים להרוג מכשפה. (כמובן שגם מכשף צריך להרוג אלא ש"דיבר הכתוב בהווה" – התורה נתנה דוגמא מצויה, ובזמן מתן תורה נשים התעסקו בכשפים יותר מאשר גברים). 3. אדם ששוכב עם בהמה – יומת בסקילה. 4. מי שזובח לאלוהים (מקריב קרבן לעבודה זרה) "יחרס" (יומת ע"י בית דין).	

חובות האדם (פסוקים כ'–ל')

א חובות האדם כלפי החלשים בחברה (כ'–כ"ו):

1. "וגר לא תונה" – איסור אונאת דברים, "ולא תלחצנו" – איסור לגזול ממון מהגר, "כי גרים הייתם בארץ מצרים" – כי גם הוא יכול להונות אותך ולומר לך שאבותיך היו גרים במצרים (מוס שבך אל תאמר לחברך).
2. "כל אלמנה ויתום לא תענון" – אסור לענות כל אדם, אלא ש"דיבר הכתוב בהווה" (התורה נתנה דוגמא מצויה, שמענים דווקא את החלשים).
 "אם ענה תענה אותו" – התורה אינה ממשיכה, אך כוונתה שתיענש.
 אם הוא יצעק בגלל שמענים אותו, אז העונשים יהיו: א. המענה ימות. ב. אשתו תהיה אלמנה – הכוונה שהיא תהיה עגונה, כלומר לא תדע בוודאות שבעלה מת וממילא יהיה אסור לה להתחתן, ומאותה סיבה יהיו בניו יתומים, דהיינו שלא יוכלו לרשת את אביהם כיוון שלא ידעו בוודאות אם הוא מת.
3. דיני המלווה והחובל: "אם כסף תלווה את עמי" – מלת "אם" כאן פירושה "כאשר", שהרי זו חובה להלוות (ולכן לא יתכן שהכוונה היא "אם" תרצה להלוות). כאשר תלווה כסף לעני מוטלות עליך מספר מצוות:
 א. "לא תהיה לו כנושה" – אל תתבע ממנו את הכסף בחזקה אם אתה יודע שהוא אינו יכול לשלם.
 ב. "לא תשימון עליו נשך" – אל תיקח ממנו ריבית. (נשך – שהיא נושכת את האדם כמו נחש).
 ג. "אם חבול תחבול שלמת רעך" – אם תיקח משכון (=חבול) מהלווה, כגון שלמה (בגד) (מדובר כאן במצב שהגיע זמן פירעון ההלוואה והלווה אינו מחזיר ואז לוקחים את המשכון).
 אז יש להחזיר ללווה העני את המשכון בזמן שהוא צריך. התורה נתנה דוגמא: אם לקחת כמשכון בגד שמשתמשים בו ביום, אז "עד בא השמש תשיבנו לו" – כלומר תשאיר את המשכון אצלו עד שקיעת השמש ורק בחשיכה תיקח את המשכון, ובבוקר למחרת תחזיר לו את המשכון כדי שיוכל להשתמש בו, וכך תעשה כל יום.

ב חובות האדם למקום (כ"ז–ל'):

- מצוות של כיבוד ה' וקידוש שמו: אזהרה על קללת "אלהים" ונשיא (כ"ז), המתנות לה' (כ"ח–כ"ט), איסור אכילת טרפה (ל').
1. "אלוהים לא תקלל" – איסור ברכת ה' (הכוונה לקללת ה'). אך כדי לא לומר זאת משתמשים במילה ברכת ה' ואיסור קללת דיון.
 2. "מלאכתך (בכורים), ודמעך (תרומה) לא תאחר (לא תשנה סדר הפרשתן)" – אסור לתת תרומה לפני הביכורים, או להקדים מעשר לפני התרומה.
 3. "בכור בניך תתן לוי" – צריך לפדות בכור ע"י נתינת כסף (5 סלעים) לבכהן.
 4. שור ושה ראויים לקרבן רק מיום השמיני ללידתם והלאה, ולא לפני כן ("שבעת ימים יהיה עם אמו וביום השמיני תתנו לוי").
 5. עם ישראל צריכים להיות קדושים (להתרחק מאכילת טרפות ונבלות), "ובשר בשדה טריפה לא תאכלו" – אסור לאכול טריפות באף מקום – כולל בבית, והפסוק הזכיר שדה כי "דיבר הכתוב בהווה" (נתן דוגמא מצויה).
 את הטרפה יש להשליך לכלבים, וזהו שכר לכלבים על כך שביציאת מצרים לא נבחו ("ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו")

טבלה מסכמת ארבעת השומרים

	הפסוקים	מאפייני	פשיעה	גנבה ואבדה	אונס
שומר חנם	ו' – ח'	לא מקבל שכר. הפיקדון לא נועד לשימוש. אחריות פחותה.	חייב	לא חייב	לא חייב.
שומר שכר	ט' – יב'	מקבל שכר. הפיקדון לא נועד לשימוש. אחריות גדולה יותר משומר חנם.	חייב	חייב	חייב לשלם את האונסים הקטנים (שיכול היה להציל) ופטור בגדולים.
שואל	יג' – יד'	שאל חפץ ביוזמתו ללא תשלום ע"מ להשתמש בו. לא משלם עליו.	אם בעל החפץ עמו – חייב. לא עמו – פטור	אם בעל החפץ עמו – חייב. לא עמו – פטור	אם בעל החפץ עמו – חייב. לא עמו – פטור
שוכר	טו' – טז'	שכר חפץ בתשלום ע"מ להשתמש בו.	חייב	חייב	חייב לשלם את האונסים הקטנים (שיכול היה להציל) ופטור בגדולים.

שאלות פרק כב'

1	דיני שומרים (א' – ב') עייני בשמות כ"ב, א – ה. א. מהו המקרה עליו מדובר בפסוק א' ומהו הדין במקרה זה? (רש"י). ב. מהו המקרה עליו מדובר בפסוק ב' ומהו הדין במקרה זה? (רש"י).	פרק כב עפ"י שאלת בגרות
2	א. על איזה נזק מדובר בפסוק ד' ומה מתחייב המזיק במקרה זה? (רש"י). ב. מהו הנזק עליו מדובר בפסוק ה'? ג. כתוב שני מקרים המתוארים בנביאים ראשונים בהם שרף אדם שדות של אחרים. ציין שם האדם שעשה כן ומה הייתה מטרת פעולתו. (שופטים ט"ז, ד – ה, שמ"ב י"ד, ל).	פרק כב עפ"י שאלת בגרות
3	ארבעה שומרים (ו' – י"ד) עייני בפס' ו' – י"ד. א. כתוב שמותיהם של ארבעת סוגי השומרים וציין הפסוקים העוסקים בכל אחד מהם. היעזר גם ברש"י לפס' ט' ולפס' יג' – י"ד. ב. במה מתחייב כל אחד מהשומרים כאשר נגרם נזק לחפץ הנשמר? היעזר ברש"י.	פרק כב עפ"י שאלת בגרות
4	ארבעה שומרים (ו' – י"ד) א. באיזה מקרה עוסק פסוק ו' ולמי צריך הגנב לשלם במקרה זה? היעזר ברש"י. ב. באיזה מקרה מחייבת התורה "ונקרב בעל הבית אל האלהים" (פס' ז') ומה מטרתה של פעולה זו? היעזר ברש"י. ג. באיזה מקרה מחייבת התורה "שבועת ה' תהיה בין שניהם" (פס' י') ועל מה צריך להישבע השומר במקרה זה? היעזר ברש"י. ד. באיזה מקרה פטור <u>שואל</u> מתשלום על חפץ שנגרם לו נזק (י"ד)?	פרק כב עפ"י שאלת בגרות
5	מהו המקרה בו עוסקת התורה בפסוק ט"ז ומה מתחייב אדם זה? היעזר ברש"י.	כב בגרות (ט"ז)
6	מהו האיסור הנזכר בפסוק כ' ומהו דינו של העובר על כך? (רש"י).	פרק כב (כ')
7	היחס לחלשים ולגרים א. ציין שתי מצוות לא תעשה הכתובות בפרשת משפטים בנוגע ליחס לגר. היעזר ברש"י (פס' כ' וכ"ג, ט).	

פרק כב עפ"י שאלת בגרות	ב. מה יכול לטעון גר כלפי אדם שהונה אותו ומזכיר לו שהוא גר? (רש"י לפס' כ'). ג. ציין בקצרה שתי מצוות נוספות בפרשת משפטים שמטרתן להתחשב בחלש או להימנע מפגיעה בו. (כ"ב, כא. כ"ג, ו, יא, יב).
8 פרק כב עפ"י שאלת בגרות	היחס לחלשים (כ"ד – כ"ה) במקומות רבים מזכירה התורה איסור פגיעה בחלשים וחובת סיוע להם. עיין בשמות כ"ב, כד – כה וציין שלושה מהציוויים הכלולים במצוות הללו. היעזר ברש"י.
9 כב בגרות (כ"ז)	כתוב בלשונך את שני האיסורים הנלמדים מהמילים "אלהים לא תקלל" (כ"ז) עפ"י פירוש רש"י.

פרק כ"ג

סיכום

צדק במשפט (א'–ג')

1. "לא תשא שמע שוא": א. אסור לאדם לקבל לשון הרע. ב. אסור לדיין לשמוע את טענת אחד הצדדים במשפט (בעל דין) לפני שיבוא הצד השני (בעל דין חברו).

2. "אל תשת (אל תשים) ירך עם רשע (עד רשע – עד שקר) להיות עד חמס": אסור לאדם להצטרף לעדות של עד שקר הרוצה להעיד.

3.

פסוק ב'	פירוש רבותינו	פירוש עפ"י הפשט
א. "לא תהיה אחרי רבים לרעות"	לא הולכים במשפט אחרי רוב של דיין אחד, כדי לחייב עונש מוות.	אם דיינים רשעים מטים משפט, אל תלך אחריהם למרות שהם הרוב.
ב. "ולא תענה על ריב לנטות"	ריב (רב): לא לנטות מדברי הרב, ולכן במשפט שואלים קודם את הדיינים הפשוטים מה דעתם, ורק אח"כ שואלים את הדיינים הגדולים.	לפי הפשט מחברים את חלק ב' וחלק ג' של הפסוק: אל תענה לנידון תשובה שאינה משפט צדק, תשובה הנוטה אחרי הרוב שהטו משפט, דהיינו: גם אם רוב הדיינים הטו משפט אתה תאמר לנידון את המשפט האמיתי.
ג. "אחרי רבים להטות"	צריך ללכת אחרי רוב של שני דיינים או יותר כדי לחייב אדם מיתה.	

4. "ודל לא תהדר בריבו": אל תזכה עני במשפט (כשאנינו צודק) מתוך שאתה מרחם עליו. (כדאי לשים קודם את הפשט ואח"כ את פירוש רבותינו [משמאל לפשט])

עזרה לזולת (ד'–ה')

1. מצוות השבת אבידה: כשתפגוש ("כי תפגע") שור או חמור של אויביך תועה – השב לו את אבידתו.

2. מצוות פריקה: "כי (שמא) תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו, וחדלת מעזוב לו? (האם לא תעזור לו?) – עזוב תעזוב עמו (עזור לו לפרוק את המשא מעל הבהמה).

הוראות לשופט (ו'–ח')

1. לא להטות משפט אביון.

2. להתרחק מדבר שקר.

3. "ונקי וצדיק אל תהרוג".

נקי: אם יצא אדם בדינו חייב מיתה, הרי שאם מישאו מצא אחר כך זכות לאותו אדם, חייבים להחזירו למשפט, כדי שניתן יהיה להצילו ממוות.

צדיק: אם אדם יצא זכאי במשפט, הרי שאם מישאו מצא אחר כך איזו חובה לאותו אדם, אין מחזירין אותו למשפט: "וצדיק (מי שיצא זכאי במשפט) אל תהרוג".

"כי לא אצדיק רשע": ה' לא יצדיק רשע, וממילא אם מגיע לאדם זה מוות, אזי למרות שבי"ד זיכוהו ידאג ה' לכך שהוא ימות בצורה

אחרת.

4. "ושוחד לא תקח": אפילו אם נותן אדם לדיין שוחד כדי שישפוט משפט צדק, אסור לדיין לקחת, קל וחומר שאסור לקחת שוחד כדי להטות משפט.

5. "וגר לא תלחץ": אסור ללחוץ גר, שהרי אנו היינו גרים במצרים ואנו יודעים כמה קשה לגר.

מצוות המועדים (י'-ט')

א. המועדים (י'-ט')

1. מצוות שמיטה: שש שנים עובדים, ובשנה השביעית "תשמיטה" "ונטשתה".

פירוש א': תשמיטה: אין לעשות עבודה, ונטשתה: אין לאכול לאחר זמן הביעור (הזמן שבו כלו פירות השביעית מן השדה. בזמן זה חובה לכלות פירות השביעית המצויים בבית ע"י איבודם מהעולם או ע"י הפקרתם).

פירוש ב': תשמיטה: אין לעשות עבודה גמורה כגון חרישה וזריעה, ונטשתה: אין לזבל, ולקשקש (לשים קש) באדמה. את תבואת השמיטה יאכלו העניים והחיות.

דיני שמיטה אלו נוהגים גם בשדה לבן (שדה תבואה) וגם בכרם ובזית.

2. מצוות שבת (י"ב).

3. חג המצות: יש לאכול מצות שבעה ימים, "ולא יראו פני ריקם": צריך להביא קרבן עולה כשעולים לרגל (ט"ו).

4. חג הקציר (שבועות): מביאים בכורים. (בעקבות הבאת קרבן שני הלחם בעצרת [שבועות] אפשר היה להביא מהתבואה החדשה למנחה, והיה מותר להביא בכורים למקדש) (ט"ז).

5. חג האסיף (סוכות) (ט"ז).

* פסוק י"ג סוטה מעניין המועדים ואומר: א. "ושם אלוהים אחרים לא תזכירו": אסור להזכיר שם ע"ז, כגון שאסור לומר לאדם 'שמור לי ליד עבודת כוכבים פלונית'.

ב. "לא ישמע על פיך" – אסור לעשות שותפות עם עכו"ם, כי זה יכול לגרום לכך שבגללי הוא ישבע בעבודת כוכבים שלו.

ב. חובות הקשורות לרגלים (י"ז-י"ט)

1. הזכרים צריכים לעלות 3 פעמים בשנה לרגל.

2. "לא תזבח על חמץ דם זבחי" – אין לשחוט את קרבן הפסח ב"ד בניסן לפני ביעור חמץ.

3. "ולא ילין חלב חגי עד בוקר" – איסור הלנת חלב מחוץ למזבח עד הבוקר.

4. מצוות הבאת ביכורים (גם בשמיטה).

פסוק י"ט – "לא תבשל גדי בחלב אמו" – איסור בשר בחלב. איסור זה נכתב בתורה 3 פעמים כדי ללמד שאסור לבשל בשר בחלב, אסור לאכול בשר וחלב, ואסור להינות מכך (כגון אסור לתת לכלב).

כיבוש הארץ והיחס לגויי הארץ (כ'-ל"ג)

ה' אמר שהוא ינהיג את העם באמצעות מלאך, והוא מזהיר את העם לשמוע בקול המלאך.

ה' הזהיר את העם שלא יושפעו מגויי הארץ, והבטיח ברכה למי שיעבוד את ה'. ה' אמר שיעזור לעם לכבוש את הארץ, וישלח צרעה שתגרש את החוי, הכנעני והחתי.

העמים יגורשו מהארץ לאט, כדי שהארץ לא תהיה שממה ולא יתרבו חיות השדה.

גבולות הארץ המובטחת הינם מים סוף עד ים פלישתים (הים התיכון), ומהמדבר עד הנהר (נהר פרת).

ה' אסר על ישראל לכרות ברית עם יושב הארץ כדי שלא יחטיאו את העם.

פרק כג'	
1	עיינ בשמות כ"ג, א – ח. א. ציין 5 ציוויים המפונים לדיינים הנזכרים בפס' א – ג ובפס' ו – ח. היעזר ברש"י. ב. מה מוסיפה התורה בפסוק ח' על הנאמר בפסוק ו' (רש"י).
2	שור אויבך וחמור שונאך (ד' – ה') כתוב בלשונך את שתי המצוות הכתובות בפס' ד – ה. היעזר ברש"י.
3	א. על מה מזהירה התורה באמרה: "לא תשא שמע שוא" (שמות כ"ג, א') ועל מה היא מזהירה בפסוק "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא" (שמות כ', ז)? (רש"י). ב. על מה מזהירה התורה במילים: "לא יחל דברו" (במדבר ל', ג')? היעזר בפירוש רש"י.
4	נקי וצדיק (ז') א. מהם שני הדינים הנזכרים במשפט "ונקי וצדיק אל תהרג" (פס' ז')? היעזר ברש"י. ב. מה באה התורה לנמק במילים "כי לא אצדיק רשע" (רש"י).
5	קדושת הזמן (י" – י"ט) א. 1. כתוב שני איסורים הנזכרים בפסוק י"א בהקשר לקדושת שביעית. היעזר ברש"י. 2. מהי תכלית מצוות השביעית לפי פסוק זה? (שים לב כי הפסוקים הסמוכים למצוות השביעית עוסקים בדיני בין אדם לחברו). ב. 1. מהי המצווה עליה מדברת התורה בפסוק י"ז ומהם התאריכים לקיומה? 2. על מי מסופר בספר שמואל כי קיים מצווה זו? (שמו"א א', ג). ג. כתוב מצוות 'לא תעשה' המוטלת על האדם בזמן העלייה לרגל. היעזר ברש"י לפס' ט"ו.
6	זמנים מיוחדים (י"ב – י"ז) הפסוקים המדברים על זמנים מיוחדים מזכירים את שנת השמיטה, שבת ושלושה רגלים. א. מדוע נזכרה השבת לצד אזכור שנת השביעית? (רש"י לפסוק י"ב). ב. מדוע נזכרו שלושה רגלים בהקשר לשנת שמיטה ומדוע נזכרו בהקשר זה "ראשית ביכורי אדמתך" (רש"י לפסוקים י"ז, י"ט).
7	א. כתוב שתי הבטחות לעם ישראל הכתובות בפסוקים כ' – כ"ה. ב. ציין שני מקרים בהם מסופר בנביאים ראשונים על התגלות מלאך ה' וציין לגביהם אל מי התגלה המלאך ומה הייתה מטרת התגלותו.
8	א. ציין ארבע הבטחות טובות הכתובות בפסוקים כ"ז – ל"ג שיכולות להתממש בזמן כניסת עם ישראל לארץ. ב. עיין בפסוק כ"ח וכתוב מי מזכיר בנביאים ראשונים שהציעה אכן סייעה לישראל בכבוש הארץ? ציין מקור מדויק לתשובתך.
9	א. מהי הסיבה שה' לא הוריש את הגויים שבארץ בשנה אחת עפ"י הכתוב בפסוקים כ"ט – ל'? ב. מהן שתי הסיבות הנזכרות בשופטים ב', כ – ג', ד לכך שה' השאיר חלק מהגויים בארץ? ג. באיזה הקשר נזכרו בספר יהושע גבולות הארץ המובטחת הנזכרים בפסוק ל"א, ומהו התנאי לירושת השטחים הכלולים בגבולות אלה? (א', ג – ט).
10	הורשת הגויים (כ' – ל"ג) א. ציין שני ציוויים הכתובים בפסוקים כ' – ל"ג בנוגע לגויים היושבים בארץ ישראל. ב. כתוב שני ציוויים נוספים בנוגע לע"ז בארץ (פסוק כ"ד). ג. על אילו מהציוויים הכתובים בשמות כ"ג הוכיח מלאך ה' את ישראל בספר שופטים (ב', ב)?

פרק כד

כריתת הברית ועלייתו של משה להר למשך ארבעים יום

*רש"י אומר שפרשה זו נאמרה לפני עשרת הדברות, ובקשת ה' ממשה (שיעלה להר) הנוכרת בפרקנו בפסוק א' היתה ב-ד' בסיוון. (ויש אומרים שמעשה כריתת הברית הנוכר בפרק זה היה אחרי עשרת הדברות).

*משה עלה להר וירד, ואמר לעם את מצוות פרישה (מאשה) והגבלה (לא להתקרב להר סיני), ואת כל המשפטים (7 מצוות בני נח, שבת, כיבוד הורים, פרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה) (א'-ג').

משה כתב את דברי ה' (מבראשית עד מתן תורה, ומצוות שנצטוו במרה) (ד').

ב-ה' בסיוון בבוקר בנה משה מזבח ו-12 מציבות, ושלח את נערי בני ישראל (הבכורות) להקריב עולות. לאחר מכן קרא לעם מספר הברית (מבראשית עד מתן תורה ומצוות שקיבלו במרה), וזרק דם על העם (ה'-ח').

* אהרן, נדב ואביהוא ו-70 הזקנים עלו לכוון ההר (אנשים אלה נקראו "אצילי בני ישראל") יחד עם משה, ראו את ה' ואכלו (זהו חטא של זלזול בכבוד ה'). ה' לא רצה להענישם כאן בשמחת התורה, ולכן הענישם בהמשך (נדב ואביהוא נענשו בחנוכת המשכן, והזקנים בחטא המתאוננים) (ט'-י"א).

* בני ישראל אמרו למשה לאחר ששמעו את "כל דברי ה' ואת כל המשפטים": "כל הדברים אשר דבר ה' נעשה", ובטקס הברית עצמו אמרו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע".

*פסוק י"ב התרחש לאחר מתן תורה. ה' אמר למשה לעלות להר לארבעים יום כדי לקבל את התורה. משה עלה להר, הענן כיסה את ההר ששה ימים, ורק ביום השביעי קרא ה' למשה מתוך הענן. (מראה כבוד ה' באש אוכלת, משה נכנס לענן ושהה שם 40 יום) (י"ב-י"ח).

ישנה מחלוקת אם ששה ימים אלו הם בתחילת ה-40 יום (לאחר מתן תורה), או שהם מא' בסיוון עד שבועות (לפני מתן תורה).

פרק כד	שאלה
1 כד ע"פ שאלת בגרות	א. מתי התרחשו האירועים המתוארים בפסוקים א'-י"א לפי רש"י? ב. מהם המשפטים שנתן משה לעם לפי תיאור זמן זה? (רש"י) ג. מתי התרחשו האירועים המתוארים בפסוקים י"ב-י"ח? (רש"י).
2 כד ע"פ שאלת בגרות	א. על מה נאמרה תשובת העם שבפסוק ג' ועל מה נאמרה תשובתם שבפסוק ז'? ב. מהי מטרתו של המעמד המתואר בפס' ד-ח?
3 כד ע"פ שאלת בגרות	בספר שמות מתוארות כמה עליות של משה להר סיני וירידות ממנו. א. בפרק י"ט, יד מתוארת ירידה של משה מהר סיני. מהם הציוויים שנצטוו להעביר לעם כשהיה על ההר בפעם זו? (י'-י"ג) ב. מה הייתה מטרת עלייתו של משה להר סיני המתוארת בפרק כ"ד, טז? (רש"י לפס' י"ב). ג. מה גרם לירידת משה מההר המתוארת בשמות ל"ב, טז? (א-ח) ד. לשם מה עלה משה להר סיני בעלייה המתוארת בפרק ל"ב, ל-לב?

פרק לא	פרק לא
* ה' צווה למנות את בצלאל ועוזריו (אהליאב ועוד חכמי לב) כדי לעשות את המשכן וכליו. * ה' אמר למשה, לצוות את ישראל לשמור שבת, ומי שיחלל אותה יומת אם יש עדים והתראה, או יתחייב כרת אם לא היתה התראה. * רש"י אומר שהשבת נסמכה למלאכת המשכן ללמד שאין לבנות משכן בשבת. (דבר זה נלמד מהמילה "אך" בפסוק י"ג: "אך את שבתותי תשמורו: אומנם עליך לבנות משכן, אך עליך לשמור שבת, ואסור לבנות המשכן בשבת.) * השבת נקראת שבת שבתון כדי ללמד שאסור לעשות בה אפילו מלאכת אוכל נפש, בניגוד ליום טוב שמותרת בו מלאכת אוכל נפש. * השבת היא אות בין ה' לישראל (לכך שה' בחר בנו בכך שנתן לנו את יום מנוחתנו למנוחה). * ה' נתן למשה את לוחות האבן הכתובים ע"י אלוקים. הערה: אמני המשכן ושמירת השבת הינם שני עניינים אחרונים בתוך ראשיתו של נושא המשכן. נושא זה מתחיל בפרשת תרומה (פרקים כ"ה – כ"ז, יט), שם מדובר על המשכן וכליו, וממשיך בפרשות תצוה – כי תשא בנושאים: בגדי כהונה (כ"ז, כ – כ"ח), סדר המלוואים (כ"ט) ובנספחות: מזבח הקטורת, פרשת שקלים, פרשת הכיור, שמן המשחה, הקטורת (ל'), ולבסוף: אמני המשכן ושמירת השבת (ל"א).	
פרק לא	פרק לא
עייני בפסוקים א' – י"א. א. מיהם השותפים למלאכת עשיית המשכן? (ב', ו' ורש"י לפסוק ו'). ב. מהם התכונות והכישורים שהביאו את בצלאל בן אורי בן חור להיות האדם המתאים לעמוד בראש מלאכת המשכן? ג. מהם כלי המשכן שנצטוו אנשים אלה לעשות? ד. עייני בשמות ל"ה, ל – לה. אילו כישורים נוספים נזכרים בקשר לבצלאל ולאהליאב? ה. עייני ברש"י לשמות י"ז, י ול"ה, ל. מהו מוצאו המשפחתי של בצלאל?	1 לא מלאכת המשכן (א' – י"א)
עייני בשמות ל"א, יב – יז. א. מדוע כתובה מצוות השבת פעם נוספת לאחר הציווי על בניית המשכן? (היעזר ברש"י לפסוק י"ג). ב. "כי אות היא ביני וביניכם" (י"ג). במה מהווה השבת "אות" בין ה' ובין ישראל? היעזר ברש"י. (ועייני גם בפסוק י"ז). ג. איזו מצווה נוספת מוגדרת בספר שמות כ"אות"? (י"ג, ט, טז). ד. באיזה מקרה מתחייב אדם המחלל שבת מיתה ובאיזה מקרה מתחייב כרת? (רש"י לפס' יד). ה. איזו בעיה התעוררה אצל משה בקשר לאדם שנמצא מקושש עצים בשבת לפי המסופר במדבר ט"ז ומה היה פתרונה? (רש"י במדבר ט"ז, לד).	2 לא ע"פ שאלת בגרות שבת (י"ב – י"ז)

חטא העגל 1

פרק לב

1. החטא, תפילות משה, והעונשים
- * הגורם לחטא – העם ראו שמשה מתעכב בירידתו מהר סיני וחשבו שהוא מת. הם עשו את העגל כתחליף למשה.
- * החוטאים העיקריים בעגל היו הערב רב, שהם גויים שיצאו עם ישראל ממצרים.
- (ההוכחה – בפסוק ד' החוטאים אמרו: "אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים", ולא "אלה אלהיך ישראל").
- * דרישת העם – העם דרש מאהרון לעשות עגל, ואהרון נכנע ללחץ והסכים לעשות.
- * ניסיונות העיכוב של אהרון – 1. הוא ביקש מהעם שיביאו תכשיטים מנשיהם ומילדיהם.
- אהרון ידע שהנשים והילדים לא יתלהבו לתת, ובינתיים יתכן שמשה יגיע. (תוכניתו לא הצליחה, כי העם לא ביקש תכשיטים מנשיהם ומילדיהם, אלא הביאו את התכשיטים שלהם עצמם).
2. הוא בנה מזבח כדי לדחותם, ואמר "חג לה' מחר", כי חשב שבינתיים משה יגיע וכך ימנעו מלעשות עגל.
- * הוכחות שהעם רצה לחטא: 1. השכימו למחרת בבוקר כדי לחטא בעגל. 2. קמו בבוקר כדי לצחק (= גילוי עריות, ושפיכות דמים (חז"ל): רצחו את חור).
- * תגובות ה' לחטא: 1. ה' אמר למשה: "לך רד". פרוש א': רד מגדלתך. פרוש ב': רד מההר אל העם.
2. ה' רצה להשמיד את העם: ה' אמר למשה: "ועתה הניחה לי... ואכלם" (בכך רמז ה' למשה שאם יבקש רחמים על העם תתבטל הגזירה וה' לא יכלם).
- * תפילת משה הראשונה – משה התפלל לה' שישלח לעם. נימוקיו היו: 1. למנוע חילול שם ה' – כדי שהמצרים לא יגידו שה' הוציא את ישראל ממצרים על מנת להרגם.
2. בגלל שה' נשבע לאבות שירבה את זרעם ושייתן לזרעם את הארץ.
- * תוצאת תפילת משה – הגזירה התבטלה.
- * משה ירד מההר עם הלוחות הכתובים משני עבריהם (היה זה נס שניתן היה לקרוא את הכתב משני צדי הלוחות).
- * יהושע שמע את תרועת העם, וחשב שזה קול מלחמה. משה אמר לו שאין הדבר כן, שהרי אין קול של מנצחים או מפסידים, אלא זהו קול של גידופים.
- * מעשי משה בראותו את העגל: 1. שבר את הלוחות.
2. שרף את העגל, טחנו ופזרו במים והשקה את בני ישראל במים אלו (כמו שמשקים את הסוטה), ומי שחטא מת מהמים.
3. אמר: "מי לה' אלי". בני לוי התאספו ונצטוו להרוג בחרב את עובדי העגל.
- מתו כ-3,000 איש שעבדו את העגל.
- * תפילת משה השנייה – משה אמר לה' שאם לא יסלח לעם אזי שימחק את שמו מהתורה.
- * תגובות ה' לתפילה – 1. מי שחטא לי – אמחה את שמו.
2. אני אשלח מלאך שילך עם העם ולא אני אלך אתם.
3. "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" – לא אשמיד את כל העם, אך בכל עונש שיהיה על ישראל, הם יענשו קצת גם על חטא העגל.
4. ה' הביא מגיפה על חלק מהעם.
- * סיכום סוגי העונשים על חטא העגל: 1. מיתה בסיף (בחרב) ע"י שבט לוי – כשהיו עדים והיתה התראה.
2. מיתה במגיפה – כשהיו עדים ולא היתה התראה.
3. מיתה ע"י המים (כמו סוטה) – כשלא היו עדים ולא היתה התראה.

שאלות פרק לב

חטא העגל	1
א. מהי הסיבה שגרמה לרצון העם לעשות לעצמם אלהים?	פרק לב
ב. היכן מצאנו בנביאים ראשונים חטא דומה של בני ישראל לחטא העגל? (שופטים ח', כב-כח. מל"א י"ב, כח. שים לב לדימוי הלשוני לחטא העגל)	עפ"י שאלת בגרות

2	פרק לב	א. "ויאמר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך" ... (ז). מהו הפשט ומהו הדרש בהבנת הוראת ה' למשה "לך רד" וגו' (פסוק ז' ורש"י) ב. מהו הדיוק שמדייק רש"י במלה "עמך", מהי מסקנתו מכך ומאילו עוד מילים בכתוב הוא לומד את אותו דיוק עצמו? (רש"י לפסוקים ז' ו-ד').
3	פרק לב עפ"י שאלת בגרות	חלקו של אהרן בחטא העגל א. מה היה חלקו של אהרן בחטא העגל וכיצד הגיב משה על התנהגות זו? (ב' – ה'. כ"א). ב. מה היו מניעי של אהרן בהתנהגותו זו? (רש"י לפס' ב' וה'). ג. כיצד מסביר אהרן למשה את הסיבה להתנהגותו? (כב – כד).
4	פרק לב עפ"י שאלת בגרות	התגובות לחטא העגל כתוב בקצרה ארבעה מעשים שונים שעשה משה בתגובה לחטא העגל. (יא – יג ול – לב. יט. כ. כה – כט).
5	פרק לב עפ"י שאלת בגרות תגובת ה' ותפילת משה	א. באיזה עונש רצה ה' להעניש את ישראל בעקבות חטא העגל ומדוע הקדים דבריו במילים "הניחה לי" על אף שמשה עדיין לא אמר דבר? (פסוק י' וברש"י). ב. 1. מה הייתה מטרת תפילתו של משה לפני שירד מהר סיני? (יד). 2. ציין שני נימוקים שמשה אמר בתפילה זו כדי לבטל את העונש. (יא – יג). ג. אילו שתי הבטחות שניתנו לאבות מזכיר משה בתפילתו ולשם מה מזכיר אותן משה בתפילה זו? (פס' יג וברש"י). ד. כיצד ניסה משה לגרום לכך שה' יסלח לישראל בתפילה שהתפלל על העם לאחר ששבר את הלוחות? (ל"ב ורש"י) ה. מה הייתה תגובתו של הקב"ה לאחר תפילתו הראשונה של משה ומה הייתה תגובתו לאחר תפילתו השנייה של משה? (י"ד, ל"ד ורש"י ד"ה "וביום פקדי").
6	פרק לב בגרות	לוחות ראשונים ושניים על הלוחות הראשונים נאמר: "והלחת מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא..." (שמות ל"ב, ט"ז). מה היה השינוי ב"מעשה" הלוחות השניים? בסס את דבריך על הכתובים.
7	פרק לב עפ"י שאלת בגרות	תפילת משה על העם לאחר חטא העגל לאחר חטא העגל ולאחר חטא המרגלים מתפלל משה על העם ומנמק את בקשתו. א. מהו הנימוק המשותף שאומר משה בתפילתו הראשונה לאחר חטא העגל ובתפילתו לאחר חטא המרגלים? (ל"ב, יב ובמדבר י"ד, יג – טז). ב. מה הנימוק המיוחד שמזכיר משה בכל אחת מן התפילות? (ל"ב, יג. במדבר י"ד, יח – יט). ג. מתי התפלל יהושע לה' תפילה שבה הזכיר את החשש כי תגרם פגיעה לשם ה' הגדול ומה הייתה תגובת ה' לתפילה זו? (יהושע ז' ח – טו).
8	לב עפ"י שאלת בגרות	העונשים על חטא העגל כתוב בקצרה ארבעה עונשים בהם נענשו בני ישראל בעקבות חטאם בעגל. (כ' ורש"י. כ"ה – כ"ח. ל"ה. ל"ג, ב – ד).
9	לב בגרות	"מי לה' אלי" (כ"ה – כ"ט) א. לאיזו מטרה נועדה קריאתו של משה "מי לה' אלי" ומי היו אלה שנענו לקריאת משה זו? (כ"ו – כ"ט). ב. מהו השבר שקבלו אלו שנענו לקריאת משה? (כ"ט ורש"י).
10	פרק לב עפ"י שאלת בגרות	תפילות מנהיגים על העם ציין בקצרה ששה מקרים נוספים המתוארים בספרי שמות ובמדבר ובספרי נביאים ראשונים בהם מסופר על מנהיג שהתפלל לטובת העם. (שמות י"ד, טו. ט"ו, כה. י"ז, יב). במדבר י"א, ב. י"ב, יג. י"ג, טז [ברש"י]. י"ד, יג – יט. ט"ז, כב. כ"ו, ו. יהושע ז', ז – ט. שמ"א ז', ה. י"ב, יט).

פרק לג חטא העגל

2. שליחת המלאך, "אהל מועד" שמחוץ למחנה ובקשות משה מה'

* ה' הודיע לעם שמעבשיו ילך עמם מלאך ה' בדרך לארץ (הסיבה: מפני שאם יחטאו העונש יהיה קטן יותר כשמלאך נמצא איתם, מאשר כשה' נמצא איתם).

* תגובת העם להודעה – התאבלו על כך שהשכינה לא תלך איתם.

* הוצאת האהל בעקבות דברי ה' (ז' – י"א):

משה לקח את אהלו ושם אותו מחוץ למחנה ושם דיבר ה' עמו פנים אל פנים. (אהל זה היה "אהל מועד" שלפני הקמת המשכן) לאחר מכן היה משה חוזר למחנה ומלמד את הזקנים מה שלמד מה'.

הסיבה להוצאת האהל אל מחוץ למחנה הינה חטא העגל (מדוע? ישנו כלל האומר "מנוחה לרב מנוחה לתלמיד" – כלומר אם רב נידה והרחיק אדם מסוים, אז גם התלמיד צריך להתרחק מאדם זה. משה ראה שהקב"ה [הרב] נידה את ישראל בעקבות חטא העגל ולא רצה ללכת איתם, אז גם הוא [התלמיד] התרחק מעם ישראל ושם את אהלו מחוץ למחנה).

1. דבר זה נמשך מיום כפור עד ר"ח ניסן, אז הוקם המשכן והוא הפך להיות אהל מועד.

2. באהל נמצא כל הזמן גם יהושע, ומי שהיו לו שאלות היה ניגש אל האהל.

ארבע הבקשות של משה מה' (י"ב – כ"ג):

1. "הודיעני נא את דרכיך" – מהו השכר למי ששומע בקול ה'.

2. "אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה" – בקש שה' ילך עם העם ולא מלאך.

3. "...ונפלינו אני ועמך..." – בקש שעם ישראל יהיה שונה מהגויים, בכך שה' ישרה שכינתו רק על ישראל.

4. "ויאמר הראני נא את כבודך" – רצה לראות את כבוד ה'.

* תשובות ה' לבקשות משה – ה' נענה לשלוש הבקשות הראשונות, ואילו לבקשה

הרביעית הסכים רק בצורה חלקית: משה יראה רק את אחורי ה' (הראה לו קשר של

תפילין), אך לא יראה את פניו של ה' – "כי לא יראני האדם וחי".

* מטרת התגלות ה' בפסוקים י"ח – כ"ג היא ללמד את משה כיצד צריך להתפלל: אף כשתמה זכות אבות אפשר לבקש רחמים על ישראל באמירת שלוש עשרה מידות הרחמים של ה'.

פרק לג	שאלה
1 לג "לך עלה מזה" (א')	א. "וידבר ה' אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית" וגו'. א. מדוע נאמרה למשה לשון עליה בפסוק זה? (2 סיבות). ב. היכן נאמר למשה "לך רד" לפני כן? ג. מהו הסימן הנוסף שמוצא רש"י לכך שהפסוק מתאר 'עת רצון' והיכן נאמר למשה קודם לכן לשון "עמך" במקום "העם"?
2 לג דבור משה עם ה' (ז' – י"א)	עיין בשמות לג, ו – יא. א. החל ממתי נהג משה מנהג זה של הקמת אהל הרחק מהמחנה לו קרא "אהל מועד", מה היה המנהג עד אז, היכן מתואר המנהג הקודם, ומדוע קרא משה לאהל בשם זה? (פסוק ז' ורש"י). ב. מהו המרחק המתואר במילים "הרחק מהמחנה" ומהי הדוגמה אותה הביא רש"י כדי להוכיח מנהג זה? (רש"י לפסוק ז'). ג. מהם הביטויים המתארים את כבודו של משה במעשה זה? (פסוקים ז' – ח' ורש"י). ד. ממתי עד מתי נהג משה זה של יציאת משה אל האהל שנטע לו הרחק מהמחנה ומה היה המנהג החדש לאחר מכן?
3 לג ע"פ שאלת בגרות (י"ב – י"ז)	כתוב שלושה דברים אותם בקש משה מה' בעקבות חטא העגל ותוצאותיו. בכל דבר כתוב גם כיצד נענתה בקשתו של משה. (ל"ב, יא – יד. ל – לה. ל"ג, יב – יז ורש"י).
4 לג ע"פ שאלת	השינוי בדרך הנהגת ה' והתגובה על כך א. מהו השינוי עליו מודיע ה' למשה בדרך הנהגת ה' את עם ישראל לפי האמור בפסוקים א' – ב' ומהי הסיבה לשינוי זה? היעזר גם ברש"י לפס' ד).

בגרות	ב. כיצד הגיב העם על הודעה זו? (ד') ג. ע"פ הכתוב בהמשך הפרק כיצד הגיב משה על הודעה זו וכיצד הוא מנמק את התנגדותו לשינוי עליו הודיע לו ה'? (ט"ז-ט"ז ורש"י). ד. ע"פ הכתוב בשמות כ"ג, כ- כה ציין שני תפקידים שיש למלאך ה' בדרכם של עם ישראל לארץ.
5 לג ע"פ שאלת בגרות	מעלת משה בנבואה א. במה התבטאה מעלתו המיוחדת של משה בנבואה ע"פ הכתוב בשמות ל"ג, יא? ב. באיזה הקשר נזכר נושא זה בספר במדבר ואיזו מעלה של משה מתוארת שם בנוסף לנאמר בפרקנו? (במדבר י"ב, א-ח וברש"י לפסוק ו').
6 לג ע"פ שאלת בגרות (י"ח-כ"ג)	א. "והסרתי את כפי וראיתי את אחרי ופני לא יראו" (כ"ג). מהי הסיבה שמשה לא היה יכול לראות את פניו של ה'? (כ') ב. מה הייתה תכנה של התגלות זו של ה' אל משה? (רש"י לפס' י"ט ע"פ ל"ד, ה-ז).
7 לג ע"פ שאלת בגרות "ונפלינו אני ועמך" (ט"ז)	התורה מציינת בכמה הקשרים את מעלתם המיוחדת של ישראל. בפרק ל"ג: "... ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" (ט"ז) א. מתי נאמר לבני ישראל "והייתם לי סגולה מכל העמים" ומהו התנאי שעל ישראל לקיים כדי לזכות במעלה זו? (שמות י"ט, ה). ב. "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל" (שמות י"א, ז). 1. לקראת איזו מכה ממכות מצרים נאמרו דברים אלה ולמי הם נאמרו? 2. ציין שתי מכות נוספות בהן מסופר כי ה' הבדיל בין ישראל למצרים וכתוב לגבי כל אחת מהן במה התבטא ההבדל בין המצרים לישראל. (ח', יח. ט', ד, כו. י', כג. וע"פ המדרש גם מכת דם). ג. 1. בעקבות אילו דברים של ה' בפרק ל"ג בקש משה מה' "ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" (שמות ל"ג, טז)? בסס דבריך על לשון הכתובים (ב-ה) 2. באיזה אופן יבוא לידי ביטוי ההבדל שבין ישראל לשאר העמים? ניתן להיעזר גם ברש"י. ד. בשמות ל"ד מזהירה התורה את ישראל לשמור מרחק בינם לבין העמים הגרים בארץ כנען ולהימנע מכריתת ברית עם יושבי הארץ. כתוב שתי סכנות העלולות להיגרם כתוצאה מכריתת ברית עם יושבי הארץ. (יב-טז)

פרק לד חטא העגל

3. הלוחות השניים, 13 מידות וכריתת ברית חדשה עם ישראל

- * משה עלה להר סיני עם 2 לוחות אבנים (הלוחות השניים), שפסל בעצמו (בשונה מהלוחות הראשונים שה' עשה וגם כתב עליהם, כאן משה פסל את הלוחות וה' כתב) כדי שה' יכתוב עליהם את עשרת הדברות.
- * לקראת נתינת הלוחות השניים נאסר על העם והבהמות לעלות להר.
- * ה' התגלה למשה בענן, ואמר לו את שלוש עשרה מידות של רחמים: "ה' ה' א-ל רחום וחנון...ועל רבעים".
- * משה בקש שוב מה' שיסלח לעם (מפני שהעם קשה עורף, אך ה' בעל מידות רחמים וסולח) ושילך אתם.
- * ה' הסכים לבקשתו ואמר שיכרות ברית חדשה עם העם. תנאי: על ישראל חל איסור כריתת ברית עם יושבי הארץ העובדים עבודה זרה.
- * בכריתת ברית זו יש מצוות שנאמרו לעם בעבר ונאמרות כאן שוב: איסור ע"ז, חג המצות, קדושת בכורות ופדיונם, שבת ועליה לרגל.
- * ביכורים ("ראשית בכורי אדמתך" – בכורים יש להביא משבעת המינים).
- "לא תבשל גדי בחלב אמו".
- * משה לא אכל ולא שתה במשך ארבעים יום וארבעים לילה שהיה בהר.
- * ה' כתב את 10 הדברות על הלוחות השניים, ומשה ירד מההר עם הלוחות.
- * העם ראו שפני משה קורנות (כתוצאה מכך שה' דיבר אתו) ולכן יראו מלגשת אליו עד שמשה קרא להם ודבר אתם.
- * משה שם מסווה (כיסוי) על פניו והסירו רק בשני מקרים: כשדבר עם ישראל וכשדבר עם ה'.

סיכום המאורעות

שנה ראשונה ליציאת מצרים

1. ו' בסיון – מעמד הר סיני.
2. ז' בסיון – עלייה ראשונה להר ל-40 יום, כדי לקבל את הלוחות הראשונים.
3. ט"ז בתמוז – מעשה העגל.
4. י"ז בתמוז – שבירת הלוחות.
5. י"ח בתמוז – שריפת העגל ע"י משה(רש"י ל"ג:י"א).
6. י"ט בתמוז – משה עולה להר ל-40 יום לבקש רחמים על העם.
7. א' באלול – עלייה שנייה להר ל-40 יום, כדי שה' יכתוב את הדברות על הלוחות השניים.
8. י' בתשרי – משה ירד עם לוחות שניים ו-ה' סלח לישראל, ובמוצאי כיפור החלה מלאכת המשכן.

שנה שנייה ליציאת

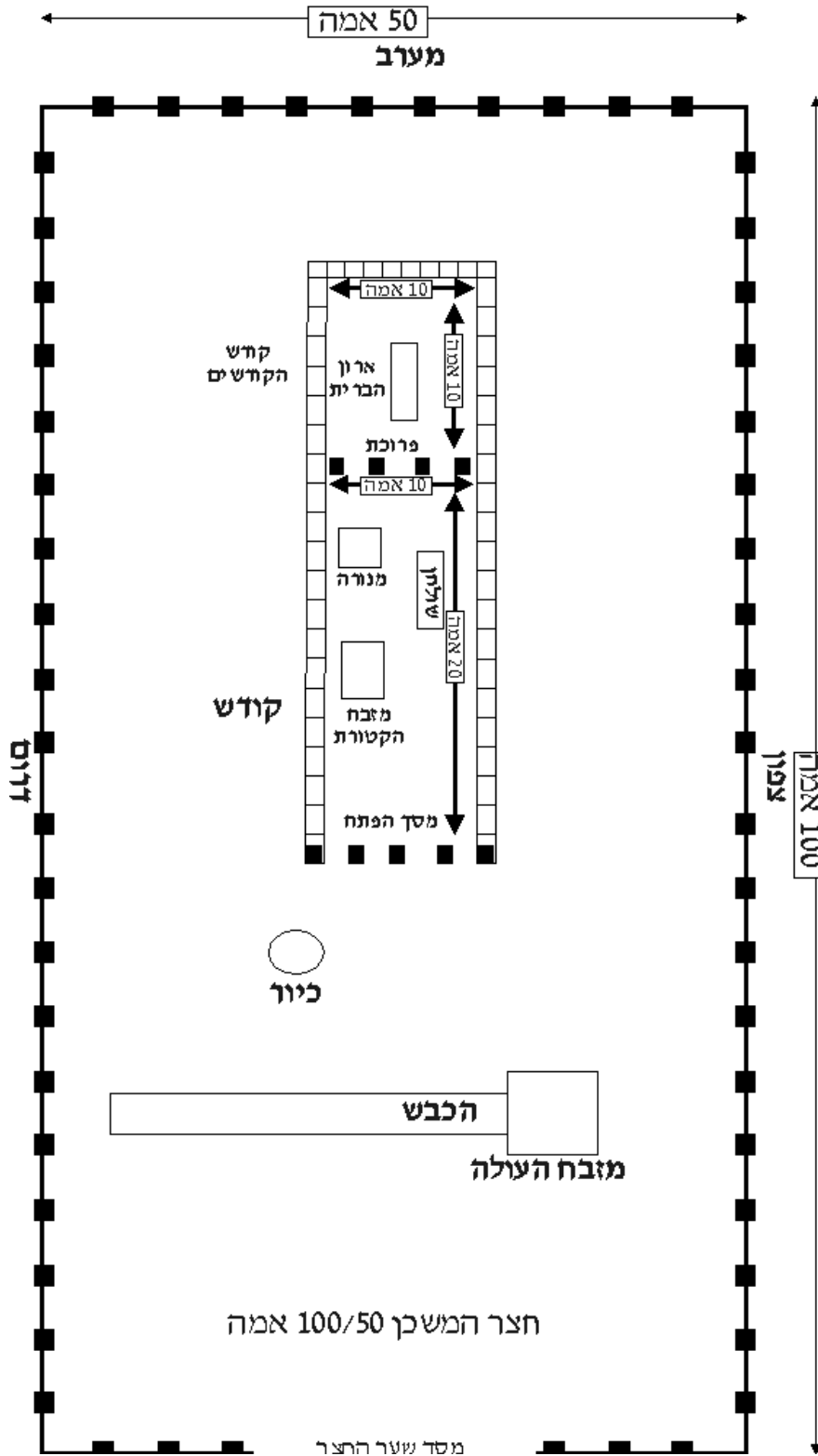
9. א' בניסן – סיום מלאכת המשכן(הקמת המשכן).

פרק לד	שאלה
1 לד ע"פ שאלת בגרות	מתן הלוחות השניים(א'-ד') בשמות ל"ד מסופר על נתינת הלוחות השניים. א. ציין שתי מגבלות שהוטלו על העם לקראת נתינת הלוחות השניים. (ג) ב. ציין שתי מגבלות שהוטלו על העם לקראת התגלות ה' במעמד הר סיני. (י"ט, י-טו). ג. מה היה ההבדל בין צורת עשייתם של הלוחות הראשונים לבין צורת עשייתם של הלוחות השניים (שמות ל"ב, טז לעומת שמות ל"ד, א).
2 לד ע"פ שאלת בגרות	י"ג מידות רחמים (ה'-ז') א. מהן י"ג מידות הרחמים? (ו'-ז' ורש"י). ב. באיזה הקשר מזכיר משה חלק מ"ג מידות אלו בספר במדבר ומהי מטרת הזכרתם בהקשר זה? (במדבר י"ד, יח-יט)

בפרשת כי תשא בקש משה מספר פעמים שה' ימשיך להנהיג את עם ישראל. א. מה הייתה הסיבה בגללה אמר ה' שישלח מלאך להנהיג את עם ישראל (ל"ג, ב – ג, ה) וכיצד נימק משה את בקשתו שה' בעצמו ינהיג את העם? (יב – טז) ב. כיצד מנמק משה בפרק ל"ד את בקשתו שה' ינהיג את העם? (ט' ורש"י).	3 לד ע"פ שאלת בגרות
בספר שמות נזכרות בריתות שכרת ה' עם ישראל. א. מהי הברית עליה מדובר בפרק י"ט פסוק ה'? היעזר ברש"י. ב. מהו המעשה באמצעותו נכרתה הברית בין ה' לישראל בפרק כ"ד? (ד – ח) ג. "ויאמר הנה אנכי כורת ברית" (שמות ל"ד, י). על מה כרת ה' ברית זו עם העם ובאילו התנהגויות של העם התנה ה' את מימושה של ברית זו? (י' ורש"י, י"א – י"ז).	4 לד ע"פ שאלת בגרות (י' – ט"ז)
האיסור לזכור ברית עם יושבי הארץ א. ציין מקרה הנזכר בספר במדבר שבו התממשו הסכנות עליהן מדובר בפסוקים י"א – י"ז. (כ"ה, א – ג). ב. איזה ציווי נוסף בנוגע ליושבי ארץ כנען מצווה התורה בשמות כ"ג, לג?	5 לד ע"פ שאלת בגרות
"ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני" (ל"ב). מה לימד משה את ישראל וכיצד? (רש"י לפסוק ל"ב).	6 (ל"ב)
עיין בשמות ל"ד, כט – לה. א. מה הייתה תגובת העם כשראו את משה בשעה שירד מהר סיני ומה הייתה הסיבה לתגובתם זו? (כט – ל). ב. באילו שני זמנים היה משה מסיר את המסווה מעל פניו? (פס' ל"ב – ל"ד ורש"י לפסוק ל"ג).	7 לד ע"פ שאלת בגרות (כ"ט – ל"ה)

כלי המשכן ובגדי כהן

תרשים המשכן וכליו

שאלות	
1. עפ"י שאלת בגרות	א. ציין שני כלים שהיו בחצר המשכן וכתוב מאילו חומרים היה עשוי כל אחד מהם. ב. ציין שני בגדי כהונה שבהם היו אבנים. כמה אבנים היו בכל אחד מבגדים אלו ומה היתה מטרתם/ תפקידם?
עפ"י שאלת בגרות	א. בין כלי המשכן נכללו מזבח הזהב ומזבח הנחושת. 1. היכן היה מקומו של כל אחד ממזבחות אלה? (יש לציין אם המקום היה בחצר המשכן, באהל מועד או בקדש הקדשים). 2. למה שימש כל אחד ממזבחות אלה? ב. עיין בפרק כ"ו. 1. כתוב שני חומרים שמהם היו עשויים האדנים במשכן וציין מה היה שימושם של האדנים. 2. למה שימשו הברזים וממה היו עשויים?
2. עפ"י שאלת בגרות	א. 1. ציין שלושה כלים שמשו נצטוו לעשות להם טבעות ובדים. מהם הבדים, ממה היו עשויים ולשם מה נעשו הטבעות והבדים? 2. היכן היה מקומו של כל אחד מהכלים שציינת? (ציין אם בחצר המשכן, אהל מועד או קדש הקדשים). ב. ציין שני כלים שהיה בהם חלק עשוי מעץ וכלי אחד העשוי כולו ממתכת.
3. עפ"י שאלת בגרות	א. ציין היכן עמד הכיור, ממה היה עשוי ולמה שימש. ב. ציין מהם ארבעת "בגדי לבן" וכתוב מתי היה כהן גדול לובש אותם.
4. עפ"י שאלת בגרות (קיץ תשס"ג)	א. עיין בתרשים המשכן שלפניך וציין במחברתך מהו המספר המתאים בתרשים לכל אחד מפריטי המשכן הבאים: מזבח העולה, מזבח הקטורת, מנורה. שים לב: בתרשים יש שני מספרים מיותרים. ב. לאיזה צורך השתמשו בעורות אילים מאדמים ולאיזה צורך השתמשו בשש מושור?
5	עיין בפרק כ"ו. א. 1. ציין את מספר יריעות המשכן וכתוב כיצד חוברו היריעות זו לזו. 2. מהו החומר ממנו היו עשויות יריעות הגג? ב. מהו "סרח העודף" של היריעות ומה נעשה בו?
6. עפ"י שאלת בגרות	א. היכן היה מקומה של המנורה במשכן? (ציין אם מקומה היה בחצר המשכן, באהל מועד, או בקדש הקדשים). ציין שני כלים נוספים שעמדו במשכן באותו מקום שבו עמדה המנורה. ב. על איזה כלי מכלי המשכן היו הכרובים, ובאיזה מקום במשכן נמצא הכלי הזה?
7.	עיין בפרק כ"ו פסוקים לא- לו והשב על השאלות הבאות: א. 1. מה היה תפקידה של הפרוכת ומה היה תפקידה של הכפורת? 2. מה היה תפקידו של המסך ולאיזה משני הפריטים לעיל היה דומה מבחינה זו? ב. מה היה מקומו המדויק של השולחן, למה שימש וממה היה עשוי?
8. עפ"י שאלת בגרות	א. ציין שני כלים שהיתה בהם נחושת וכתוב היכן היה מקומו של כל אחד מהכלים הללו (חצר המשכן, אהל מועד או קדש הקדשים). ב. ציין שני כלים שהיה בהם זהב וכתוב היכן היה מקומו של כל אחד מהכלים הללו.
עפ"י שאלת בגרות	א. מה היה מקומו של נר התמיד ובמה הוא? ב. לאיזה צורך השתמשו בעורות תחשים ולמה שימש הברית התיכון? (כ"ו, כח)
9. עפ"י שאלת בגרות	א. 1. במשכן היו שני מזבחות. ציין שני שמות שהיו לכל מזבח. 2. היכן היה מקומו של כל אחד מהם (ציין אם היה בקודש, בקדש הקדשים או בחצר המשכן). ב. ציין שמות של שלושה מבגדי אהרן ובניו שלא היו בהן אבני חן.

10	עיינ בפרקים כ"ה וכ"ז, א – ח. א. ממה היה עשוי ארון העדות ומה הקשר שלו להתגלות ה'? ב. לפניך שתי קבוצות פריטים. ציין איזו מהן שייכת לשולחן ואיזו למזבח: 1. סירות, יעות, מזרקות, מזלגות, מחתות. 2. קערות, כפות, קשוות, מנקיות.
11	עיינ בפרק כ"ה. א. ממה היתה עשויה המנורה ומה ייחד אותה לעומת שאר הכלים? ב. אילו מפריטי המנורה הבאים היו חלקיה ההכרחיים ואילו מביניהם היו פריטים לנוי בלבד: ירך, גביעים, קנה, כפתורים, פרחים, קנים?
12	עיינ בפרק כ"ח. א. איזה מבגדי הכהן הגדול כלל "פעמון זהב ורימון פעמות זהב ורימון", מה היתה מטרתם של הפעמונים והרימונים ומה היה ייחודו של החומר ממנו היה עשוי בגד זה לעומת האפוד והחושן? ב. מה היה תפקידו של ציץ הזהב הטהור, היכן היה מונח ולאיזה בגד מבגדיו של אהרן היה קשור?
13	א. ציין פריט אחד מפריטי המשכן שאליו היה קשור כל אחד מהדברים הבאים: כרובים, פתיל תכלת, קלעים, גביעים משוקדים. ב. ציין שלושה בגדים מבגדי הכהן הגדול שהיה בהם זהב.
14	א. ציין שלושה מפריטי המשכן שבהם השתמשו בשש משור. ב. ציין שמות ארבעה בגדים שהיו משותפים לכהן גדול ולכהן הדיוט.

תשובות לספר שמות

פרק א'	
1	א. פרעה חשש שהתרבות בני ישראל תגיע לעליונות מספרית אשר תתבטא גם בעליונות כוחנית, ובכוח זה יוכלו בני ישראל להתגבר על המצרים ולצאת מארצם. ב. החשש הראשוני של פרעה הפך למצב ממשי: משה ואהרן אומרים לפרעה כי ה' ציווה שבני ישראל יצאו ממצרים למדבר לחוג לה' שלושה ימים. מצב זה גם יפגע בעבודת בני ישראל וגם עלול להפוך את חשש פרעה שבני ישראל יצאו ממצרים למציאות. ג. הכבדת פרעה באה לביטוי בהכבדת העבודה אף יותר ממקודם: עתה יצטרכו להוסיף לעבודתם אף את איסוף התבן ללבנים, וליצור בעצמם את הלבנים. כך, לדעת פרעה, לא יהיה להם זמן להרהר במחשבות על יציאה ממצרים או להאזין למי שמדבר על כך.
2	למדנו שלמרות כל מה שעבר עליו, ולמרות שנעשה משנה למלך, לא השתנה יוסף ועמד בצדקותו.
3	א. הקב"ה עזר לבני ישראל בכך שלא הפילו נשותיהם ולא מתו ילדים בלידתם או בקטנותם והריונותיהן היו מרובי ילדים (ששה בהריון אחד). ב. ככל שעינו אותם יותר כן רבו יותר.
4	לפי רש"י הנשים היו: יוכבד, שנקראה שפרה מפני שמשפרת את הוולד, ומרים, שנקראה פועה מפני שהייתה פועה ומדברת אל הוולד כדי לגרום לו להרגיש טוב. לפי רש"י "חיות" הן נשים יולדות, והכוונה היא: הן בקיאות כמיילדות. <u>דרש</u>: הרי הן (היולדות העבריות) משולות לחיות השדה שאינן צריכות מיילדות. והיכן משולות לחיות? [למשל]: "גור אריה [יהודה] (בר' מ"ט ט), [ובנימין] זאב יטרף" (שם כ"ז) וכו'...
5	א. הנחית פרעה למיילדות: בזמן שאתן מיילדות אותן תראינה אם מדובר בבן או בבת. אם זהו בן – המיתו אותו, ואם זהו בת השאירוהו בחיים. ב. השכר הוא: ה' הטיב להן, בכך שעשה להן בתים: בתי כהונה ולוייה מיוכבד (שפרה) (שהרי יוכבד היא אם אהרן, שממנו התחילה הכהונה) ובתי מלכות ממרים (פועה) (בגמרא במס' סוטה יא דרשו שדוד המלך בא ממרים, ע"פ הדרש שהאישה הנזכרת בדה"א ב' בשם אפרת היא למעשה מרים, והרי כתוב על דוד (שמ"א י"ז) "דוד בן איש אפרתי"...) כי חזוי העתידות שלו אמרו לו שישועת ישראל עתידה לבוא מבן שיוולד בישראל.
פרק ב'	
1	א. אמו של משה הסתירה אותו במשך שלושה חודשים, אך אז לא יכלה להסתירו יותר ואז שמה אותו בתיבה, ואת התיבה שמה על שפת היאור בתקווה שכך יינצל מגזרת פרעה להמית הבנים. ב. משה הוחזר לאמו לצורך הנקה בהתאם להמלצתה של מרים אל בת פרעה.
2	מכיוון שילדה אותו בסוף החודש השישי נותרו לה עוד שלושה חודשים עד שהמצרים יבואו לבדוק אחריה, ובינתיים יכלה להסתירו בביתה, אך אח"כ כבר לא.
3	רש"י אומר שהיה סימן מיוחד כשנולד, משהו בלתי רגיל: כשנולד נתמלא הבית כולו אורה.
4	א. במקרה הראשון ראה משה את העוול שבהכאת איש מצרי את איש עברי. במקרה השני – ראה שני אנשים עברים נצים. במקרה השלישי – הרועים גירשו את בנות יתרו ולא אפשרו להן להשקות את צאנן. התערבותו התבטאה במקרה הראשון בהריגת האיש המצרי המכה, במקרה השני בניסיון להפריד בין שני הנצים העבריים ע"י תוכחה מילולית, ובמקרה השלישי לא גירש את הרועים ולא פגע בהם, אלא השקה בעצמו את צאן בנות יתרו. ב. תוצאת המקרה הראשון הייתה, שבשונה ממה שחשב כן היה מי שראה את הריגת המצרי. תוצאת המקרה השני הייתה שנאלץ לברוח ממצרים ותוצאת המקרה השלישי הייתה קירובו של משה ע"י יתרו. ג. התערבות משה במקרים השונים כתובה בסדר מדורג של התערבות הולכת ופוחתת. במקרה למקרה נעשית תגובתו מעודנת יותר.
5	משה נאלץ לעזוב את מצרים לאחר שהבין שנתגלה דבר הריגתו את המצרי, ובעקבות זאת בקש פרעה להרוג את משה. התגלות ה' אליו בסנה והשליחות שהטיל ה' עליו הביאוהו לחזור למצרים.
6	יתרו גמל למשה בהכנסת אורחים נדיבה. (מאוחר יותר אף נתן את בתו צפורה למשה לאישה).
7	בפעם ראשונה מתייחסת המלה לגדילה פיסית, ובפעם שנייה לעלייה לגדולה (בבית פרעה, שם גדל). ב. השגחתו נתונה על ישראל.
פרק ג'	
1	א. משה התפלא על התופעה שראה, שהייתה בניגוד לחוקי הטבע – הסנה בער באש ובמקום להתכופף ולהתפורר לא חל בו כל שינוי. ב. מטרת ה' בהתגלות אל משה בסנה הייתה "להכשיר את הקרקע" לשליחותו של משה, שבעקבות המראה הבלתי רגיל יבין, כי אכן

	ה' פונה אליו. ג. לא סותר. הראשון משמעו שהסנה בוער באש, השני משמעו שאינו נשרף וכלה.
2	א. דווקא הסנה מסמל את מצבו העכשווי של עם ישראל, וזה מראה על השתתפות של ה' בצרת ישראל. ב. שר צבא ה' מתגלה אל יהושע ביריחו ומצווה עליו "של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא". התגלות זו נעשתה בסיום שלב הכניסה של בני ישראל לארץ ישראל, לאחר מעבר הירדן, עשיית ברית מילה ועשיית הפסח, ולפני תחילת כיבוש הארץ.
3	לפי פירוש ראשון האות הוא הסנה עצמו, והוא אות לכך ש"כדאי אני להציל" ואתה תצליח בשליחותך. לפי פירוש שני האות הוא עתידי – עצם ההצלחה בשליחותך תהיה לך אות על הבטחה אחרת – שאני מבטיחך, והיא שכשתוציא את בני ישראל ממצרים תקבלו אתה ובני ישראל את התורה על ההר הזה (הר חורב, שבו מתרחש מעמד הסנה).
4	א. משה נצטווה לאסוף את הזקנים כדי שילכו אתו אל פרעה, להוציא את ישראל ממצרים. ב. לפי פסוק י"ח זקני ישראל אמורים ללכת עם משה אל פרעה. לפי פרק ד' פסוק כ"ט משה ואהרן אוספים אליהם את כל זקני בני ישראל, אך בתחילת פרק ה' נזכר שרק משה ואהרן באו אל פרעה. רש"י אומר שהזקנים לא באו אתם כי פחדו ללכת אל מלך מצרים. ג. משה נצטווה לאסוף שבעים מזקני ישראל אחרי שהתלונן שאינו יכול עוד לשאת בתפקיד של הנהגת העם לבדו, (בעקבות תלונותיהם הרבות, ובעקבות בקשתם לבשר). תפקידם של הזקנים היה לסייע למשה בהנהגת העם.
5	א. פרעה לא יתן לבני ישראל לצאת ממצרים מרצונו החופשי, אלא רק לאחר שה' יראה לו את ידו החזקה. ב. מצרים עתידים לקבל את מכות ה' (כל העם המצרי), וכן עתידים לתת חפצים שונים לבני ישראל לפני צאתם ממצרים.
6	א. נימוקי משה: 1. במה ראוי אני לעמוד לפני מלכים (ג' יא) 2. אני לא האיש המתאים לשליחות של דיבורים כי אני מגמגם (ד', י. וכן לא רצה להיות במעמד גדול משל אחיו) 3. לאחר שלמעשה אולו נימוקי אומר משה: אנא, מצא משהו אחר מתאים ממני לשליחות (ד', יג). נימוקים הקשורים לישראל: לפי רש"י לג', יא שאל במה ראויים ישראל להיגאל. לפי ד', א – בני ישראל לא יאמינו לי שה' נראה אלי ולכן גם לא ישמעו בקולי. ב. תגובות ה': לשאלה "מי אנכי?" – לא שלך היא השליחות אלא שלי ואנכי אהיה עמך. לחשש הגמגום – אני אהיה עם פיך ואורה לך מה לומר. ל"שלח נא ביד תשלח" – אני אצרך אליך את אהרן אחיך. ג. גרעון השופט התנגד בטענה שלא הוא ולא בניו ימשלו בהם אלא ה' ימשול בהם. שאול המלך לא התנגד אך התפלא מדוע תינתן ההנהגה דווקא למשהו הבא מהמשפחה הצעירה ביותר בשבט הקטן ביותר.
פרק ד'	
1	א. <u>האותות</u> : הפיכת מטה משה לנחש וחזרת הנחש להיות מטה, ידו של משה נהייתה מצורעת כתוצאה משימת ידו בחיקה ושבה להיות בריאה באותו אופן, שפיכת מים מהיאור ליבשה והפיכתם לדם. <u>האות</u> לפרעה: הפיכת מטה אהרן לתנין. ב. הסיבה למתן האותות הללו היא חששו של משה שבני ישראל לא יאמינו לו שה' שלח אותו אליהם ומטרת האותות היא שיאמינו לו.
2	א. ה' רצה לרמוז למשה כי בכך שאמר "הן לא יאמינו לי" חשד בכשרים ובכך הוציא לשון הרע. ב. גרעון השופט בקש וקבל אות לדעת אם ינצח במלחמתו במדיין ועמלק. גרעון קבל גם אות נוסף באמצעות שמיעת חלומו של המדייני. 2. שאול המלך קבל אותות – על כך שרוח ה' תלבש אותו כמלך: האות הראשון הוא פגישת שני אנשים שיאמרו לו שנמצאו האתונות שחיפש, והאות השני הוא פגישה עם שלושה אנשים נושאי לחם ויין וכו'.
3	א. "המופתים אשר שמתי בידך" אינם אותם מופתים, שכן אלו הנוכחים בתחילת פרק ד' מיועדים לישראל ואילו כאן מדובר על המופתים העתידיים לפרעה. ב. הסיבה שניתן לחשוב שמדובר באותם מופתים שכבר נאמרו היא: שהפסוק נוקט לשון עבר, והסיבה להבין שמדובר במופתים עתידיים לפרעה היא: שמוזכר בפסוק "ועשיתם לפני פרעה".
4	א. דברי משה "לא איש דברים אנכי" ו"כבד פה וכבד לשון אנכי" גרמו לתגובת ה' זו. בדבריו רצה ה' לומר כי הוא זה שאחראי על פעולת האיברים, ואם הוא רוצה שמשה ילך בשליחות זו הרי שבכווחו לאפשר זאת מכל הבחינות. ב. תגובת משה לכך הייתה "שלח נא ביד תשלח", שמשמעה, לפי רש"י: ביד מי שאתה רגיל לשלוח, והוא אהרן, או: ביד אדם אחר שתמצא לשלוח.
5	א. ה' צירף את אהרן בגלל חששו של משה בנוגע ליכולת הדיבור שלו. ב. משה הוא השומע דבר ה' ומורה לאהרן מה לומר לפרעה. משה עשה חלק מהאותות. ג. אהרן הוא המדבר והוא עושה חלק מהאותות.

6	הסדר הנכון: קודם אמר ה' למשה שישוב למצרים ושאלו לו מה לחשוש "כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" (י"ט), אח"כ הודיע משה ליתרו (נטל רשותו) על חזרתו למצרים וקבל מיתרו את ברכת הדרך (י"ח) ואח"כ שב למצרים עם אשתו ובניו (כ').
7	א. הקב"ה כנה את ישראל "בני", "בני בכורי". ב. מכיוון שאתה מסרב לאפשר לבני לצאת ממצרים "הנה אנכי הורג את בנך בכורך". ג. "הנה אנכי הורג" וגו' – היא מכה אחרונה, ודווקא במכה זו התרה ה' בפרעה בהתחלה כי היא קשה. הקב"ה אינו "חושש" לומר זאת מראש (אינו "חושש" שהאדם ימלט ממנו), ובכך הוא נותן לאדם זמן לנקוט ב"דרך המילוט" היחידה – עשיית תשובה.
	פרק ה'
8	א. פרעה סירב לדרישת משה ואהרן לשלוח את בני ישראל, באמרו: מי הוא ה', אינני מכיר אותו ואינני מכיר בו, ולכן אין לי סיבה לעשות משהו במצוותו. נימוק נוסף לסירובו הוא שיש לעם עבודה רבה ויציאתם תהווה הפסד עבודה. ב. הנחיתו לנוגשים ולשוטרים הייתה לא לתת לעם תבן ללבנים, אלא הם יצטרכו להוסיף גם עבודה זאת לעבודת יומם ולהספיק הכל. מטרתו הייתה לא לתת להם שום זמן פנוי, כדי שיהיו עסוקים מדי מכדי להרהר ברעיונות של יציאה ממצרים.
9	"פן יפגענו" במקרה הזה משמעו פן תיפגע אתה, פן יפגע ה' בך, אלא שלא יאה להגיד כך למלך בצורה ישירה ולכן דברו בצורה כזו.
10	רש"י אומר ששעבוד מצרים לא היה מוטל על שבט לוי, (ורואים זאת עפ"י החופשיות שבה התנהלו משה ואהרן. עפ"י שמות רבה ה', טז. ומהם נלמד הדבר לגבי כל שבט לוי עפ"י דברי יהושע בן לוי שם).
11	א. שוטרי ישראל טענו אל פרעה שדרישתו החדשה מביאה את עמו להיות שותפים לאכיפתה בכך שהם מכים את בני ישראל מפני שאי אפשר לעמוד בדרישה זו, ודבר זה מביא חטאת לעמך. פרעה מסביר שבני ישראל לא עובדים מספיק ולכן יש להם "רעיונות בראש". ב. בעקבות הכבדת השעבוד באו בני ישראל (או: שוטרי ישראל, תלוי בפירוש) בטענות קשות אל משה ואהרן, ואף אמרו שה' ישפוט אותם על הרעה שגרמו לעם. ג. משה אמר לה': 1. למה הרעת את מצבם של ישראל (בניגוד למה שהבטחת)? 2. למה גלגלת לידי שליחות זו, שרק הרעה לישראל. תגובת ה': עכשיו תראה כי מה שאמרתי יתקיים ע"י היד החזקה שבה אנהג בפרעה ושתגרום לו לשלוח את העם. לאחר מכן מתאר ה' לפי רש"י ה' אמר למשה שיראה את מה שעומד להתרחש עתה במצרים, אך לא יראה את ניצחון ישראל על האומות שבארץ ישראל לאחר כניסתם לארץ מפני שהרהר על מידותיו של הקב"ה בחשבו שה' לא מקיים מה שהבטיח.
12	א. חסדם של השוטרים העבריים היה שחסו על חבריהם העובדים מלדחוק בהם בעבודתם. דבר זה גם גרם להכאתם כי המכסה לא הושלמה מכיוון שלא דחקו בעם. שכרם היה שזכו להיות סנהדרין ונאצלה עליהם רוח מרוחו של משה. ב. רש"י אומר שהשוטרים ראו את חבריהם ברע כתוצאה מהכבדת העבודה עליהם. (ראב"ע אומר שהשוטרים ראו את עצמם ברע, ומלת "אותם" = את עצמם). מי שדברו בכעס אל משה ואהרן היו אנשים מישראל (עפ"י המדרש: דתן ואבירם), (ולפי ראב"ע שוטרי בני ישראל הם אלה שדברו קשות אל משה ואהרן). ג. רש"י פירש שהיו אלה אנשים מישראל שדברו קשות אל משה ואהרן כי הרי ראינו ששוטרי ישראל היו צדיקים ולא יתכן שהם היו מדברים כך. הקושי בפירושו הוא שהמלה "ויפגעו" ממשיכה את המשפט הקודם שתחילתו "ויראו שוטרי בני ישראל", ולא כתוב שמדובר באנשים אחרים, ולכן אנו מניחים שמדובר באותם שוטרים הנזכרים בתחילת המשפט. (מצד שני תופעה זו קיימת בתנ"ך, שהדובר מתחלף באמצע פסוק בלי שהדבר נזכר במפורש. למשל: במל"א כ', לד – מלך ארם ואחאב).
13	* כתמול שלשום. * מתכונת הלבנים. * נרפים. * ואל ישעו בדברי שקר.
	פרק ו'
1	לשון "אני ה'" מציינת שה' נאמן להיפרע כשמדובר בעונש, וכשמדובר בקיום המצוות מציינות מלים אלה שה' נאמן לתת שכר.

	בכל אחד משני המקרים מדובר בכך שה' נאמן לקיים את הבטחותיו. ב. הבטחה אחת: נתינת ארץ ישראל לזרעם. הבטחה שניה: הענשת הגויים שהעבירו ועינו את ישראל. ג. ה' הזכיר זאת למשה כי משה טען כלפי ה': למה הרעת לעם הזה, וכוונת הדברים היא: למה הרעות להם בניגוד למה שהבטחת (במעמד הסנה, כשה' הטיל על משה את שליחותו). משום כך אמר לו ה': אני נאמן לקיים תמיד את מה שהבטחתי.	
2	חמש לשונות הגאולה הן: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, והבאתי. ארבע הלשונות הראשונות מיועדות להתגשמות מיידית, ואילו הלשון החמישית היא לעתיד קצת יותר רחוק, לאחר שילכו במדבר. בין ארבע הלשונות הראשונות ללשון החמישית מפסיק המשפט "והייתי לכם לאלקים" וגו'. לשון "והבאתי", אם כן, לא נזכרת לגמרי באותו רצף עם ארבע הלשונות הראשונות. (אכן בסופו של דבר, בגלל חטא המרגלים, לא זכה דור יוצאי מצרים ברובו להיכנס לארץ, אלא הדור הבא).	
3	א. תגובת ישראל לשליחות משה אליהם היא שלא שמעו אליו מתוך קוצר רוח שנגרם מעבודה רבה וקשה. בפעם הקודמת שבא משה אליהם האמינו ישראל לדבריו. ב. הפעם לא הותירה הכבדת העבודה ע"י פרעה שום זמן ויכולת נפשית לישראל להקשיב אליו.	
4	פסוק י"ב בנוי במבנה של כלל ופרט: אם ישראל בני עמי לא שמעו אלי – איך ישמע מלך אל אדם מגמגם?	
5	א. מכיוון שהזכירו משה ואהרן עשה הפסקה קטנה בסיפור העניין כדי להזכיר דבר חשוב אחר, והוא כיצד נולדו שניהם, מי אבותיהם ומאיזו משפחה באו. ב. מכיוון שנעשתה הפסקה ברצף הסיפור לצורך הבאת ייחוסם של משה ואהרן חזר עתה הכתוב להזכיר את העניין הראשון (להזכירו במה היה מדובר) לפני שממשיכים את הסיפור הלאה.	
6	למדנו שיוכבד אשת עמרם הייתה דודתו של עמרם בן קהת בן לוי (אחות קהת), והיא ילדה לו את אהרן ומשה. מי שלא נזכרת כאן היא אחותם הגדולה מרים, אשר נזכרה בפרק ב'	
פרק ז'		
1	פרעה לא היה מוכן לשלוח את בני ישראל ממצרים מתוך הכרה בה'. ה' רצה להקשות את לבו מספיק כדי שנכוונתו לשלחם תבוא מהמקום הנכון – לא רק מפחד המכות, אלא מהכרה בה'. כמו כן נועדו המכות לכך שגם ישראל יכירו בגבורת ה'.	
2	א. הכבדת לב פרעה הביאה לכך שהמצרים קבלו את עשר המכות, וכתוצאה מכך הכירו בכוחו של ה'. ב. בכל חמש המכות הראשונות הכביד פרעה עצמו את לבו: דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר. ג. הפלשתים חששו מבואו של ארון ברית ה' אל מחנה ישראל כי שמעו על כוחו של ה' כפי שבא לביטוי במצרים ובמדבר. כתוצאה מכך הם התחזקו להלחם בעוצמה רבה יותר. לאחר ששבו את ארון הברית ונוכחו בכוחו הגיעו למסקנה שכדאי להחזירו לישראל, ומתוך זכירת מה שקרה למצרים במצרים כשהוקשה לבם החליטו לא לחזק את לבם.	
3	א. לפי רש"י התנין הוא נחש. ב. בבליעת האדמה את קרח ועדתו הוכיח משה שפעל בשליחות ה', כפי שאמר: "בזאת תדעון כי ה' שלחני... אם כמות כל האדם ימותון אלה... לא ה' שלחני. ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה... וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'" (במדבר ט"ז, כ–ל).	
4	א. הכבדת הלב כאן עדיין לא הייתה בעקבות המכות אלא לאחר שראה את מטה אהרן נהפך לתנין, ולמרות שמטה אהרן בלע את התנינים שעשו חרטומי מצרים זה כבר לא הרשים את פרעה, שחשב שאהרן עושה כשפים דומים לכשפי חרטומי. ב. במכת הדם שוב עשו חרטומי מצרים דבר דומה ופרעה חשב שגם משה ואהרן עושים כשפים, דבר שלא היה חדש לו. ג. למרות שגם לגבי מכת צפרדע עשו חרטומי מצרים דבר דומה בלהטיהם, הפעם הכביד פרעה שוב את לבו רק לאחר שסרה מהם המכה ובאה הרווחה. ד. ה' חיזק את לב פרעה גם לאחר יציאת ישראל ממצרים בכך שרצה פרעה לרדוף אחריהם. כתוצאה מכך אירע נס חציית ים סוף וטביעת המצרים בים.	
5	א. הדגים ביאור מתו. ב. אי אפשר היה לשתות מן המים.	
6	מטרת המכות הייתה: א. לגרום לפרעה לשלוח את בני ישראל ממצרים. ב. שבני ישראל יאמינו בה'. ג. שבני ישראל יאמינו בייחודו ויחידותו של ה' ("למען תדע כי אין כה' אלקינו") ובהשגחתו ("למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ"). וכן	

	הפסוקים המדברים על הפליית ישראל ממצרים מראים על השגחת ה' המיוחדת על ישראל). דבר נוסף: אמונת בני ישראל בה' לאחר כל מה שהם רואים בעשרת המכות תועבר לבניהם מדור לדור ("ולמען תספר באזני בנך ובן בנך")... ד. כדי ששם ה' יתפרסם בכל הגויים ("למען ספר שמי בכל הארץ").
7	<u>ערוב</u> (ח':י"ח) "והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן... ושמתי פדות בין עמי ובין עמך"... <u>דבר</u> (ט':ד') – "והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים". <u>ברד</u> (ט':כ"ה-כ"ו) – "ויוך הברד בכל ארץ מצרים... רק בארץ גושן אשר שם בני חושך (י':כ"ג) – "לא ראו איש את אחיו... ולכל בני ישראל היה אור במושבותם". <u>בכורות</u> (י"א:ז) – "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל".
8	<u>במכת צפרדע</u> פרעה הכביד שוב לבו מיד כשראה שסרה המכה (ח', י"א) <u>במכת ערוב</u> הציע פרעה "לכו זבחו לאלהיכם בארץ" (= כאן, במצרים. ח', כא), אך משסרב משה שינה הצעתו ואמר: אני אתן לכם לצאת, רק אל תרחיקו לכת (ח', כ"ד). <u>במכת ברד</u> פרעה אמר שישלח אותם "ולא תוסיפון לעמוד" (ט', כח). <u>במכת ארבה</u> משה אמר שכל בני ישראל יוצאים, ופרעה אמר: שילכו רק הגברים. <u>במכת חושך</u> הוא מסכים שכולם ילכו, אבל בקרם וצאנם יישאר (הוא מקווה שהישארות הרכוש תוודא את חזרתם לאחר כמה ימים). משה אומר "וגם מקננו ילך עמנו", ובמכת בכורות נכנע פרעה סופית: "קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם, גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו" (י"ב, לא-לג).
9	בחמש המכות הראשונות כתוב "ויחזק לב פרעה" או "והכביד את לבו" וכדו', ובחמש המכות האחרונות כתוב "ויחזק ה' את לב פרעה". (רש"י לפס' ג'). (אמנם במכת ברד כתוב "ויחזק לב פרעה" אולם מיד אח"כ כתוב "כי אני הכבדתי את לבו", כך שמשמעו זהה ל"ויחזק ה' את לב פרעה").
10	במכות דס וצפרדע אמר ה' למשה לומר לאהרן לבצען כי שתיהן היו קשורות ביאור, ולא היה יאה שמשה יעשה זאת כי היאור הגן עליו כשהיה בתיבה. מכה נוספת שביצע אהרן הייתה מכת הכנים, מפני שהעפר שממנו נעשו הכנים הגן על משה כשהרג את המצרי והטמינו בחול, ולכן גם כאן היה מתאים שאהרן יעשה זאת.
11	א. "ואהרן אחיך יהיה נביאך" (א'). "ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור" (י"ח). "והיה דס בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים" (י"ט). ב. בפסוק ד' מכנה אותם ה' "את צבאותי את עמי בני ישראל", ובפרק ד' פסוק כ "ב מכנה ה' את ישראל "בני בכורי".
	פרק ח'
1	פרעה בקש ממשה להתפלל לה' להסיר המכה במכות צפרדעים, ערוב, ברד, ארבה. <u>צפרדעים</u> – תגובת משה: "התפאר עלי" למתי אתה רוצה שאבקש להסירם (אעשה תפארת בעולם שיסורו מתי שתמצה), וכשפרעה בקש "למחר" ענה משה שכך יהיה "למען תדע כי אין בה' אלקינו". <u>ערוב</u> – הערוב יסור, רק אל תוסיף להמשיך לסרב. <u>ברד</u> – הברד יפסיק "למען תדע כי לה' הארץ", ואני ידעתי כי אתה ועבדיך עדיין לא תיראו את ה' משתבוא אליכם הרווחה. <u>ארבה</u> – משה לא הגיב, אלא מיד התפלל לה'.
2	במכת כנים לא יכלו חרטומי מצרים לעשות דבר דומה כי הכישוף לא עבד. במכת שחין לא יכלו אפילו להתחיל לנסות לעשות כשפים מקבילים כי הוכו בעצמם במכת שחין.
3	א. ההפליה בין ישראל למצרים מעצימה את הנס שבמכות כי לא רק שמתרחשות מכות נסיות כאלה, אלא שהעובדה שהן מתרחשות במקום אחד, ובמקום סמוך – אינן מתרחשות, מדגישה כי אין הדבר יכול להיות מקרי וכי הכל מעל לגדר הטבע, ובכך מוכר ומוכח כוחו של ה'. ב. <u>דבר</u> – המית את מקנה מצרים אך לא את מקנה ישראל. <u>ברד</u> – לא ירד בארץ גושן, היכן שישבו בני ישראל. <u>חושך</u> – החושך במצרים היה כה כבד שלא ראו דבר ולא יכלו לעשות דבר ("ולא קמו איש מתחתיו"), אך לבני ישראל היה אור במושבותם. <u>בכורות</u> – בני ישראל לא ייפגעו בזמן שעל המצרים תבוא המכה.

4	א. הערוב הוא ערבוביה של חיות רעות, נחשים ועקרבים. ב. לפי רש"י באו המכות בסדר מן הקל אל הכבד. בהתחלה נפגע מקור המים שלהם, אח"כ מכה בים וביבשה, אח"כ מכה באדם ובבהמה וכו'.
5	המכה הרביעית, מכת הערוב, גרמה לפרעה להתחיל לשקול את העניין, ובשלב זה הסכים שיזבח לה' אלהים, אולם בתוך מצרים תגובת משה הייתה שהדבר אינו מתאים כי הקרבנות שמקריבים ישראל הם הדברים שמצרים עובדים להם והמצרים לא יקבלו דבר כזה בהבנה...
6	א. הכוונה היא הפוכה: מה שאנו זוכים הוא יראתם (אליליהם) של מצרים. תועבה היא למצרים שנובח את יראתם (ויראתם של מצרים תועבה היא לישראל). ב. "ולא יסקלוגו" נאמר בתמיהה (= בסימן שאלה), דהיינו: אנחנו נזבח את יראתם של מצרים והם לא יסקלוגו על כך? (ברור שזו תהיה המגמה. שאלה רטורית).
7	שורש "עתר" הינו לשון ריבוי. "להעתיר" משמעו להתפלל הרבה.
	פרק ט'
1	במכת שחין נפגעו הבהמות שקודם לכן נצלו ממכת דבר מפני שהיו בתוך הבתים ולא בשדה, שכן במכת דבר נפגעו רק הבהמות שהיו בחוץ בזמן המכה.
2	א. 1. כדי שיוודע שם ה' בכל הארץ ופרעה יכיר בכוחו של אלקים. 2. פרעה מקבל את המגיע לו על השעבוד. ב. ה' השאיר את פרעה בחיים בכל המכות כדי שיראה את כוחו של ה' וכדי שיוודע שמו ויכיר פרעה והמצרים בכוחו.
3	א. הויה – נמצאת עכשיו, בהווה. לשון הווה של "להיות". ב. שלח כנס ואסוף את מקנך.
4	בברד היה נס בתוך נס, שכן הוא היה מעורב באש, והרי מים ואש אינם פועלים יחד. דבר זה התרחש במיוחד כדי לעשות את רצון ה'.
5	במכת ברד נשברו הפשתה והשעורה שכבר גדלו והתקשו ולכן היו ניתנות לשבירה, אך החיטה והכוסמת היו עדיין רכות, בתחילת גדילתן, ולכן לא שבר אותן הברד.
	פרק י'
1	א. י, ב: "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם, וידעתם כי אני ה'". י"ב, כו: "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל..." י"ג, ח: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". ב. בכל אחת מהפניות הללו פונה התורה אל אופי אחר של הבנים, אלו זקוקים להסבר כזה ואלו זקוקים להסבר אחר, או לכך שיפנו אליהם בדברים ולא יחכו שהם ישאלו בעצמם. ג. חג הפסח – שמות י"ג, ג – י. כ"ג, טו. ל"ד, יח. פדיון בכורות – שמות י"ג, יא – טו. תפילין – שמות י"ג, טו. היחס לגרים – שמות כ"ב, כ. כ"ג, ט. ציצית – במדבר ט"ו, לז – מא.
2	הארבה הכה את כל מה שלא הכה הברד: כל דבר ירוק במצרים: עשב, עלים וכו' וכל פרי שעדיין נותר ממכת הברד. הברד הכה קודם לכן את הגידולים שכבר צמחו והיו קשים כפשתה ושעורה.
3	א. עבדי פרעה נלאו מהמכות, הבינו שזה רק הולך ומחמיר ויעצו לפרעה לשלוח את ישראל ממצרים. תגובתם השיגה את מטרתה באופן חלקי, שכן פרעה לא סירב לחלוטין לשלחם, אלא הסכים לשלוח את הגברים, אך לא את שאר העם. ב. עבדי פרעה היראים את דבר ה' הכניסו את מקניהם ובני בתם הביתה כדי שלא יפגעו מהברד. ג. תגובתם השיגה את מטרתה, שכן רק מי שהיה בשדה נפגע, ומי שהיה בפנים לא נפגע.
4	א. הויכוח נסב על השאלה מי יצא ממצרים. משה אמר שכולם יצאו: נשים וגברים, זקנים וטף ואפילו הבהמות, "כי חג לה' לנו" ומצווה על כולנו לזבוח. פרעה אמר שרק הגברים יצאו כי אם אתם מבקשים לצאת כולכם זה מעיד על כוונה רעה שלכם לברוח. ב. הויכוח השני נסב על אותו עניין – מי יוצא ממצרים. פרעה הסכים עתה שכולם יצאו, אך שהצאן והבקר יישארו, משה אמר שגם המקנה יצא עמם כי מהם הם זוכים לה' ואינם יודעים מראש כמה יצטרכו לזבוח.
5	א. "וימש" מלשון "למשש". החושך היה כל כך עבה עד שאפשר היה לחוש בו ולמששו. ב. מכת חושך נמשכה לפי רש"י ששה ימים, שכן הביטוי "שלושת ימים" מופיע פעמיים, פעם אחת לציין הימים שלא ראו איש את אחיו, ופעם שניה לציין שלושה ימים נוספים שבהם היה חושך כבד עוד יותר ולא יכלו לזוז ממקומם כלל.
6	1. מכת החושך שימשה גם לכך שמתו רשעים שבישראל באותם ימים, ולא יכלו המצרים לראות זאת, וכך לא ראו במפלת ישראל

	ולא יכלו לחשוב שגם ישראל לוקים כמותם. 2. ישראל כן יכלו לראות מה קורה אצל המצרים וכך ראו את כליהם, שאח"כ שאלו מהם, וידעו שהם נמצאים והיכן הם נמצאים, ולא יכלו המצרים לטעון שאין ברשותם כלים כאלה.
	פרק יא'
1	לאברהם אבינו נאמר בברית בין הבתרים "ועבדום וענו אותם... ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", וכדי שהנבואה תתקיים במלואה נעשה דבר זה לקיים את חלקה השני של הנבואה. קיום הדבר התאפשר ע"י כך שה' נתן את חן העם בעיני מצרים, והם השאילו להם ברצון.
2	א. לקיחת כלי המצרים (י"א, ב). לקיחת שה לקרבן פסח (י"ב, ג – יא). ב. ביצוע: י"ב, לה. י"ב, כח.
3	א. נבואה זו נאמרה למשה תוך כדי עמדו לפני פרעה בסוף מכת חושך, והוא אמרה לפרעה ואח"כ יצא ולא הוסיף לבוא. ב. זמן מכת בכורות שאמר משה הינו "כחצות הלילה" וזמן הביצוע "בחצי הלילה". ג. ההבדל בין הזמנים הוא ש"כחצות" אינו זמן מדויק לחלוטין, אלא בסביבות אמצע הלילה, ואילו "בחצי הלילה" הוא זמן מדויק. הסיבה לכך היא שמשה לא רצה לנקוט זמן מדויק שמא יחשבו איצטגניני פרעה את הזמן ולא יצא להם מדויק ואז יאמרו שמשה בדאי הוא, אך ה' עשה זאת לא בסביבות אמצע הלילה אלא בחצי הלילה בדיוק.
4	א. במכת בכורות ייענשו כל בכורי מצרים ללא יוצא מן הכלל בכל שכבות העם מבכור המלך ועד בכור השפחה ואף בכור השבי שהוא דרגה עוד יותר פחותה מבכור השפחה, וכמו כן בכורות הבהמה. הסיבה: בכור השפחה לקה גם כי אף הם היו משעבדים את ישראל ושמחים בצרתם, ובכור השבי לקה גם, כדי שלא יאמרו שיראתם (של המצרים) תבעה את עלבונם, אעפ"י שהם לא שעבדו את ישראל. ב. במכת בכורות לקו כל הבכורות שהיו באותה עת במצרים, מלבד בני ישראל, אף אם היו מאומה אחרת. הסיבה הנוספת שלקו גם בכורות השבי למרות שהם לא היו שותפים בשעבוד ישראל היא: שגם הם היו שמחים בצרת ישראל. מפני שהבהמות היו אלילי מצרים והיו המצרים עובדים להן, וכשהקב"ה נפרע ממצרים נפרע גם מאלוהיהם.
5	צעת מצרים לנוכח מכת בכורות, כובדה של מכת הברד, מכת הארבה אשר תימצא בכל מקום ולא יהיה מקום פנוי ממנה.
	פרק יב'
1	1. חודש זה, חודש ניסן, יהיה הראשון במניין חדשי השנה (אייר שני, סיוון שלישי, אדר שנים עשר וכו'). 2. התמקדות דברי ה' למשה לא הייתה על כל חודש ניסן, אלא על הנושא של ראש חודש, וה' למד את משה כיצד לזהות מתי ראש חודש.
2	פסח מצרים – קרבן הפסח שהקריבו בני ישראל בשנה ההיא לפני יציאתם ממצרים. פסח דורות – קרבן פסח שישראל חייבים להקריב כל שנה מאז ועד עולם. <u>פסח שני</u> – פסח הנעשה בי"ד אייר ע"י מי שלא יכלו לעשותו בי"ד ניסן מפני שלא היו טהורים. ב. פסח מצרים: ג' – י"ג, כ"א – כ"ג. פסח דורות: י"ד – כ', כ"ד – כ"ז, מ"ג – מ"ט. ג. 1. לקיחת שה ושחיתתו בארבעה עשר לחודש. 2. אכילתו צלי אש, מצות על מרורים ואי הותרה ממנו. 3. ערלים לא יכולים לאכול ממנו אלא רק מי שנמול. ד. בכל הפסחים רק מי שנמול יכול להשתתף במצווה.
3	א. 1. לקיחת השה כבר ב' ניסן. 2. שימת הדם על המזוזות והמשקוף בבתים שאכלו בהם. 3. אכילה בחפזון מתניהם חגורים, נעליים לרגליהם ומקלם בידם. 4. אי יציאה מהבית עד הבוקר. ב. 1. חיוב אכילת מצות ואיסור חמץ שבעה ימים. 2. איסור מלאכה ביום הראשון וביום השביעי מלבד לצורך אוכל נפש.
4	א. במדבר ט', א – ד. ב. דיני פסח שני, הנעשה בי"ד אייר ע"י מי שלא יכלו לעשות הפסח במועדו כי לא היו טהורים. ג. בגלגל. יהושע ה', ט – י.
5	א. אסור להותיר מבשר הפסח ויש לסיימו עד הבוקר, ולכן צריך להיות שיהיו מספיר אנשים שיוכלו לסיים את אכילת קרבן הפסח לפני סוף זמן אכילתו. ב. אסור לאכול ממנו מבושל במים או משקה אחר כלשהו ואסור לאכול ממנו כשהוא צלוי רק חלקית. ג. 1. מצות. 2. עשבים מרים.
6	שמות כ"ג, טו (פרשת משפטים). שמות ל"ד, יח (פרשת ויקהל).
7	א. בני ישראל נצטוו לטבול אגודת אזור בדם ולשים את הדם על המזוזות והמשקופים של בתיהם כי הבתים המסומנים בדם לא יינגפו ע"י ה' במכת בכורות. (הדם לא היה למעשה סימן לה' כי ה' לא צריך סימן, אלא סימל את היות ישראל עסוקים במצוות קרבן הפסח). ב. בישראל לא יהיה נגף בכל מקרה ובמצרים יהיה נגף בכל מקרה. למרות הסימן שעל הבתים המכה היא אישית לכל מצרי ומצרי ולא תפגע באף אדם מישראל.

	ג. לישראל היה אסור לצאת מבתיהם עד הבוקר, כי הלילה הוא זמן של מוֹזִיקִים ("לילה רשות למחבלים הוא"), ואין לומר שאסור היה להם לצאת עד הבוקר כי בכל הזמן הזה מתרחשת מכת בכורות, שכן מכת בכורות התרחשה כולה באותה שניה שחל בה חצי הלילה.	
8	א. ב' ניסן נצטוו לקחת שם ולשמור אותו למשמרת עד י"ד ניסן ובי"ד ניסן להקריבו. בין זמן לקיחתו לזמן עשייתו בדקו שאין בו מום, וכן עסקו במצוות קרבן הפסח וברית מילה כך שבארבעה עשר בניסן היו בידם זכויות שיכלו להיגאל. ב. שניהם אותו יום ראשון, שהוא ט"ו ניסן, אך מתחיל מערב של אותו יום והוא י"ד ניסן בערב. ג. מדובר על היום שבו יצאו ממצרים שיהיה להם לזכרון, ויום זה הוא ט"ו ניסן.	
9	א. אך ורק מלאכת אוכל נפש, ומדובר באוכל עצמו ולא בהכנת כליו ודברים שאפשר לעשותם מערב יום טוב. ב. 1. שמירת המצות שלא יחמיצו. 2. שמירת היום מעשיית כל מלאכת עבודה (חוץ ממלאכת אוכל נפש).	
10	א. לא יימצא בבית לא רק חמץ (בצק שתסס והחמיץ כתוצאה מהשאור), אלא גם השאור הגורם לבצק להחמיץ, ולא יאכל גם השאור. (מחמצת = שאור). ב. ישראל נחפזו בצאתם ממצרים ולא היה להם מספיק זמן להתעכב עד שהבצק יתפת, כך שהתקבלו מצות ולא לחם. ג. אסור לשחוט את קרבן הפסח בזמן שעדיין יש חמץ. (זהו אסור שהוסיפה התורה לאחר שבפרק י"ב למדנו על הקשר בין מצות אכילת מצה ואיסור חמץ).	
11	1. הייתה צעקה גדולה במצרים על מכת בכורות. 2. פרעה וכל מצרים האיצו בבני ישראל לצאת ממצרים.	
12	1. גוי (או ישראל משומד) 2. עבד שלא נימול וכל אדם שלא נימול. 3. תושב ושכיר, שהם גר צדק שעדיין לא נשלמה התגירותו (כגון שלא טבל עדיין) וגוי, גם אם הוא מהול.	
13	א. מי שלא נימול לא יכול להשתתף במצווה זו. ב. יהושע ה' ב- י. ג. מילתו של אליעזר, בנו הבכור של משה, נתעכבה בגלל הסכנה של יציאת תינוק מהול לדרך, ומפני שנתעסק קודם בהכנת מקום הלינה בו ישהו עד מלאת שלושה ימים למילת הבן. משום כך בא ה' ובקש להמית את משה. צפורה הבינה כי יש בעיה באי עשיית המילה ומלה את בנה.	
14	בני ישראל ישבו במצרים בפועל מאתים ועשר שנים, אך בפסוק נזכר שישבו שם ארבע מאות ושלושים שנה. חישוב זה נעשה לפי ספירת השנים החל מברית בין הבתרים, ומכליל בתוכו גם שנים שישבו אבותינו כגרים בארצות אחרות.	
פרק יג'		
1	א. 1. פדיון בכורות. 2. פסח. 3. תפילין. ב. מצוות תפילין הנזכרת בפסוק ט' חוזרת שוב בפסוק ט"ז.	
2	א. 1. קדושת בכור בהמה חלה על בכורות בהמות טהורות שמקריבים מהן לה' (שור, כבש, עז) (בבמדבר י"ח, טו נאמר: "אשר יקריבו לה'"). 2. כמו כן פודים את בכור החמור. אם הבכור תמים, הכהן מעלה אותו לקרבן ואוכל מבשרו בטהרה, ואם נפל בו מום, צריך לתיתו לכהן אף על פי שלא מקריבים אותו, והכהן שוחטו ואוכל את בשרו כבשר חולין. בכור חמור פודים בשה, שאותו נותנים לכהן במקום החמור, ואם לא פודה אותו אז צריך להרגו. ב. בכור אדם פודים בגיל חודש ימים בחמישה סלעים.	
3	א. את רובם פדו ע"י הקדשת הלויים לעבודת ה' במקום ע"י כסף, מלבד 273 הבכורים העודפים בבני ישראל על הלויים, שאותם כן פדו בחמישה שקלים. ב. הסיבה לקדושה המיוחדת של הבכורות היא שהם ניצלו במכת בכורות שהייתה על המצרים. ג. רק על החמור קיימת קדושת בכור בהמה כי נמשלו מצרים לחמורים (עפ"י הפס' ביחזקאל כ"ג, כ). סיבה שנייה – שהחמורים סייעו ביציאת בני ישראל ממצרים בנושאם את משא כספם וכליהם של המצרים.	
4	א. 1. ה' הוביל את העם דרך המדבר ולא דרך ארץ פלשתים הסמוכה למצרים. 2. בני ישראל עלו ממצרים חמושים בכלי מלחמה. 3. ישראל הוציאו אתם ממצרים את עצמות יוסף על מנת להעלותם ולקברם בארץ ישראל. 4. עמוד הענן ועמוד האש הנחו את בני ישראל במדבר. ב. 1. ה' הובילם דרך המדבר כי אם היו הולכים בדרך קרובה למצרים היו עלולים להתחרט ולרצות לשוב למצרים. 2. בני ישראל עלו חמושים, כי במדבר לא יהיה להם היכן לספק את צרכיהם והיו צריכים להיות מצוידים בכל מראש.	

	3. בני ישראל העלו אתם את עצמות יוסף, כי הוא השביעם על כך. 4. עמוד הענן נועד להנחות את בני ישראל בהליכתם ועמוד האש נועד להאיר להם בלילה.	
5	א. 1. כשהמצרים רדפו אחריהם אחרי יציאתם ממצרים והעם פחדו מאד (לפני קריעת ים סוף – שמות י"ד, יב – יג). 2. כשחשו שלא היה להם מה לאכול במדבר (לאחר מכן ניתן להם המן – שמות ט"ז, א – ג). ב. 1. האספסוף התאוה לאכול בשר (במד' י"א, ה). 2. לאחר הפחד שאחוז כתוצאה משמיעת דברי המרגלים שתרו את הארץ (חטא המרגלים – י"ד, ב – ד). 3. דתן ואבירם התלוננו על הקשיים במדבר ועל כך שאינם מגיעים לארץ המובטחת (בתוך פרשת קורח ועדתו – במד' ט"ז, יב – יד). 4. לאחר מות מרים והפסקת המים (כ', א – ה). 5. העם היו קצרי רוח בדרך הארוכה סביב ארץ אדום והתלוננו על המים והלחם (כ"א, ד – ה).	
6	א. יוסף השביע את אחיו ובקש שיעבירו זאת לבניהם מדור לדור כל עוד הם במצרים, וכך הייתה השבועה ידועה גם שנים רבות לאחר מכן, כשיצאו ממצרים. רש"י עפ"י חז"ל לומר שגם עצמות שאר בני יעקב הועלו אתם. ב. בסוף ספר יהושע, המתאר את הגעת ישראל לארץ ישראל, כיבוש הארץ וההתנחלות בה, מסופר על קיום ההבטחה וקבורת עצמות יוסף בשכם (יהושע כ"ד, לב).	
7	לא הייתה אף שנייה שבה לא היו לפני ישראל אחד מהעמודים – עמוד הענן ועמוד האש, שכן כל אחד מהם היה עולה עוד לפני שהשני שוקע.	
8	א. תפקיד עמוד הענן היה להנחות את ישראל בדרך ותפקיד עמוד האש היה להאיר להם בלילה. ב. בלילה שלפני קריעת ים סוף הגן עליהם עמוד הענן ועבר לעמוד מאחוריהם במקום לפנייהם כדי לחצוץ בינם לבין המצרים (שמות י"ד, יט – כ) ולא נסתלק עם לילה כתמיד. עמוד האש האיר לישראל באותו לילה בזמן שלמצרים היה חושך וערפל שנגרם מהענן. בזמן קריעת ים סוף השקיף ה' אל מחנה מצרים והמם את מחנה מצרים בעמוד אש וענן (שם, כד). ג. עמוד הענן כסה את המשכן: "וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בוקר. כן יהיה תמיד הענן יכסנו, ומראה אש לילה" (במדבר ט', טו – טז).	
	פרק יד'	
1	א. בני ישראל עשו מסלול שבו הם שבו לאחר לכיוון מצרים, דבר שגרם לפרעה לחשוב שהם תועים במדבר ואינם יודעים כיצד למצוא דרכם בו. דבר זה עורר שוב את רצונו לתפוס אותם. ב. ה' חפץ שפרעה ירדוף אחרי ישראל כדי להעניש את פרעה וכל חילו.	
2	1. פרעה התחרט על שליחתו את ישראל לגמרי ממצרים וחזר לתכנית הקודמת, שלפיה הם אמורים כביכול לחזור אחרי שלושה ימים. 2. בשלושת הימים הראשונים הלכו ישראל. ביום הרביעי דווחו אנשי פרעה אליו שאינם חוזרים. בימים החמישי והשישי רדפו המצרים אחריהם. בסוף הלילה נכנסו לים ועברו אותו (בתחילתו הנהיג ה' רוח קדים כדי להסיט את המים "כל הלילה" – פס' כ"א, ולפנות בוקר כבר שב הים לאיתנו – פס' כ"ז) וביום השביעי אמרו את שירת הים (זהו יום שביעי של פסח).	
3	הצעקה שצעקו ישראל וכן הצעקה שצעק משה שתיהן תפילה לה'. עשו ישראל כמעשה אבותיהם שהתפללו לה'. (דרשו "לשוח" וכן "ויפגע" – לשון תפילה). ה' אמר למשה שעכשיו לא זמן מתאים להתפלל כי ישראל נתונים בצרה שצריך לעשות מעשה ולעזור להם. דבר אחר: אין לך מה לצעוק כי אני הוא שמביא להם את הישועה מכך, כל מה שהם צריכים לעשות זה להמשיך ללכת כי הים לא יעמוד בדרכם.	
4	אנשים יותר מאמינים צעקו אל ה' ואנשים אחרים התלוננו בפני משה שהיה עדיף להם לעבוד את המצרים מאשר למות במדבר.	
5	רוח קדים הסיטה את מי הים ממקומם לעמוד משני צדדים וליצור יבשה בתווך. בעשר המכות הביאה רוח הקדים את הארבה (י', יג).	
6	בפעם הראשונה קריעת הים (רוח קדים), ובפעם השנייה השבת הים למצבו הראשון (ותוך כך טבעו בו המצרים).	
	פרק טו	
1	א. "אז" משמעו שחשב בלבו והתכוון לעשות כן. ב. דוגמאות: 1. "אז ידבר יהושע" (יהושע י', יב) נאמר לאחר נס נפילת האבנים מהשמים וכפתיחה לבקשת "שמש בגבעון דום". 2. "אז ישיר ישראל" (במדבר כ"א, יז) – שירת הבאר.	
2	א. לפי הפשט: זה אלי שעשה לנו את כל הנס הזה, ולפי הדרש ישראל ראו את אלקים ממש עד שיכלו להצביע עליו באצבע ולומר "זה אלי" וגו', שכן בדרך כלל דרכנו לומר "זה" על דבר הנראה לעין שאנו יכולים להצביע עליו, ולכן איננו חייבים לציין הדבר בשמו. ב. לפי רש"י המלה "אנוהו" באה מלשון "נוי", כלשון ההקבלה להמשך הפסוק "אלקי אבי וארוממנהו" – אספר שבחו של ה' ונויו.	
3	1. ד – י': תיאור מפלת מצרים	

	2. פסוקי שבח לה' וגבורות ה': ב', ג', ו', י"א, י"ח. 3. החסד לישראל: י"ג 4. יד – טז: תיאור פחד הגויים כתוצאה מהנס. 5. י"ז: תפילה לעתיד על א"י וביהמ"ק.	
4	א. המצרים רצו לקחת מהם שלל (ו/ או להשיב רכושם) ולהשיבם בכוח הזרוע למצרים או להרגם. ("אריק חרבי" נשמע כמו מוות, אך "תורישמו ידי" מתפרש גם מלשון ירושה, שהם יחזרו להיות עבדים במצרים – פסוק ט'). ב. 1. הטבעת המצרים ("ה' איש מלחמה... מרכבות פרעה וחילו ירה בים")... 2. נס קריעת ים סוף ("וברוח אפיך נערמו מים") 3. הובלת ישראל לארצו ("נהלת בעוז אל נוח קדשך"). ג. הבאתם לארץ ישראל ("תביאמו ותטעמו בהר נחלתך"). ביהמ"ק ("מקדש ה' כוננו ידיך").	
5	1. הטבעת המצרים: "מרכבות פרעה וחילו ירה בים – ומבחר שלישי טובעו בים סוף" 2. כיסוי הים את המצרים: "תהומות יכסיומו – ירדו במצולות כמו אבן" 3. נס קריעת ים סוף: "וברוח אפיך נערמו מים – נצבו כמו נד נזלים"... 4. הצלת ישראל: "נחית בחסדך עם זו גאלת – נהלת בעוז אל נוח קדשך". 5. מעבר ישראל: עד יעבור עמך ה' – עד יעבור עם זו קנית".	
6	א. 1. המילים "ה' שמו" מציינות גם הן שה' איש מלחמה, אך ה' נלחם בשמו ולא בכלי מלחמה כבשר ודם. 2. שם ה' מעיד על מדתו, וכשה' נלחם הוא נלחם תוך כדי אחיזה במידת הרחמים שלו. ב. לפי הפשט: שתי הפעמים בהן מופיעה המלה "ימינך" מתייחסות לימין ה' (ימין אחת), שבה הוא גדול בכוחו, ובכוחו זה רועץ אויב. לפי הדרש: במקום יד ימין ויד שמאל יש לה' שתי ידי ימין, ע"פ פירוש אחד: גם שמאל ה' הופכת לימין כשישראל עושים רצונו של מקום, וע"פ פירוש שני: ימין אחת להציל את ישראל וימין שניה להפרע מאויביהם. ג. "ננטית ימינך תבלעמו ארץ" (י"ב), "בגדול זרועך ידמו כאבן" (ט"ז). ה' עשה את הנס גם ברוחו: "וברוח אפיך נערמו מים" (ח'), "נשפת ברוחך כסמו ים" (י').	
7	א. על הגויים נפל פחד גדול (המתואר במילים מגוונות: ירגזון, חיל, אימה, פחד, רעד וכו'). ב. כששלח יהושע שני מרגלים ליריחו ציינה בפניהם רחב את פחד הגויים לאחר ששמעו על נס קריעת ים סוף. (יהושע ב', ט – יא). ג. יתרו בא אל משה למדבר ומזכיר את הצלת ישראל ממצרים. (שמות י"ח, י – יא). הפלשתים בימי שמואל נבהלו כשראו שארון ה' מגיע למחנה. (שמ"א ד', ח). הפלשתים (באותו הקשר) נבהלו לאחר ששבו את ארון הברית והארזן גרם למוות בקרבם, וכתוצאה מכך הזכירו שלא כדאי להכביד לבם כמו שעשו המצרים, אלא כדאי לשלוח הארון חזרה לישראל. (שמ"א ו', ו)	
8	מרים נקראה נביאה משום שנתנבאה לפני שנולד משה שתלד אמה בן שיושיע את ישראל, ונקראה אחות אהרן משום שמסר נפשו עליה בפנותו אל משה כשנצטרעה (במדבר י"ב) (וכן נקראו שמעון ולוי "אחי דינה" למרות שהייתה אחות כל השבטים לפי שמסרו נפשם עליה). ב. מתוך אמונתן הביעו בטחונן צדיקות שבדור בכך שיאדעו להם נסים ונפלאות, ולקחו עמם תופים ממצרים.	
9	א. במרה קבלו ישראל מקצת מצוות מהתורה (שעדיין לא ניתנה להם) – דיני שבת, פרה אדומה, שבע מצוות בני נוח ודינים שנוספו עליהם. ב. 1. ישראל נצטוו על פסח דורות. מי שאינו נימול לא יכול לאכלו. חיוב מצה, איסור חמץ. 2. שבת. איסור מלאכה (לא לצאת ללקוט בשבת. לאסוף "לחם משנה" – שמות ט"ז, כג – כט). מחיית זכר עמלק (שמות י"ז, יד). ג. 1. פסח מצרים. לקיחת שה כבר ב' ניסן. 2. לקיחת מן לפי מידה ("עמר לגלגלת") ולפי מספר נפשות ואי הותרה ממנו עד הבוקר. (שמות ט"ז, טז – יט). 3. התקדשות לפני מעמד הר סיני. כיבוס מגדיהם, אי התקרבות אל ההר. (שמות י"ט, י – כד).	
	פרק ט"ז	
1	א. ה' הוריד לבני ישראל מן בעקבות תלונתם על מחסור באוכל: "מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע" וגו'. תכלית הורדתו היא: 1. לנסות את בני ישראל אם ישמרו את המצוות הקושרות במן. 2. הכרה ואמונה בה' – "וידעתם כי אני ה' אלקיכם". ב. ישראל נצטוו לקחת ממנו לפי מידה מסוימת לפי מספר הנפשות בבית, לא לצאת ללקוט את המן בשבת ולא להותיר ממנו. ג. באיסורים אלה יצטרכו בני ישראל להראות שהם בוטחים בה' שלא יחסר להם ע"י כך שלא ייקחו יותר ממה שצריך ולא יותירו מתוך חוסר בטחון שלא יהיה להם למחרת.	
2	את הלחם שאלו ישראל כהוגן, כי נסתיימו המצות שהוציאו עמם ממצרים, ואילו את הבשר שאלו שלא לצורך כי היה להם מספיק.	
3	א. המן ירד מן השמים. ב. המן ירד בכל יום (חוץ משבת). ג. המן ירד עם שכבת טל מלמעלה ומלמטה, כמונה בקופסא.	

	ד. מי שהותיר ממנו, מצא בבוקר שהמן הבאיש. ה. המן לא הבאיש בשבת. ו. ביום ששי ירדה כמות כפולה של מן. ז. המן הנותר לאחר שלקטו בכל יום נמס בחום השמש. ח. המן היה באיזה טעם שרצו. ט. מי שלקט ממנו יותר או פחות מהמידה, גילה אח"כ בביתו שיש לו בדיוק עומר.	
4	א. הניסיון הוא אם ישמרו ישראל את המצוות הקשורות במן. ב. חלק מבני ישראל התקשו להתגבר על "מנטליות העבדים" והותירו מן המן עד הבוקר, וחלקם יצאו ללקוט בשבת. התגובה להתורה הייתה שהמן הבאיש ומשה כעס עליהם, והתגובה ללקיטה בשבת הייתה הבהרה נוספת של ה' כי אל להם ללקוט ביום השביעי כי נתן ה' להם את השבת. ג. ה' ניסה את ישראל בחסרון המים לראות את תגובתם, אם יבקשו משה להתפלל עליהם, ואילו הם התלוננו. ד. מדובר על הניסיון שבשמיעת ה' במעמד הר סיני. לפי רש"י הניסיון כאן הוא במשמעות שונה מהרגיל – מלשון נס (כמו נס ודגל), שמשמעו הרמה וגדולה.	
5	בפסוק כ"ח מוכיח אותם ה' על שיצאו ללקוט מן המן בשבת ובמדבר י"א, היו אנשים שהתלוננו שנמאס להם לאכול כל הזמן רק מן. ב. משה שאל את ה' מדוע נתן לו את המשימה של הנשיאה בעול הובלת העם והדרכתו. ג. על הפסקת המן מסופר בשמות ט"ז ל"ה ("ובני ישראל אכלו את המן... עד באם אל קצה ארץ כנען") וביהושע ה' י"ב ("וישבת המן ממחרת באוכלם מעבור הארץ" וגו'). דבר זה התרחש למחרת היום שבו הגיעו בני ישראל לגלגל לאחר חצייתם את הירדן וכניסתם לארץ. התאריך: ממחרת יום טוב ראשון של פסח, בט"ז בניסן.	
6	א. על כך שיצאו ללקט מן בשבת. ב. הטעם הוא שהקב"ה ברא את העולם בששה ימים ונח ביום השביעי. ג. התורה מוסיפה כאן את העונש של מחלל שבת – מות. ד. משה לא ידע מה דינו של האיש (באיזה מוות יש להמיתו) וה' אמר לו שיש להמיתו ברגימת אבנים.	
7	א. ביום הששי ירדה כמות כפולה של מן. בשבת כלל לא ירד מן. במשך ימות השבוע נצטוו ישראל לא להותיר ממנו עד בוקר ואילו בשבת היו צריכים להשאיר את העודף עד הבוקר עבור שבת. במשך השבוע אם נותר מהמן היה הנותר מבאיש ואילו בשבת לא הבאיש. ב. 1. לחם משנה. 2. הכנה מראש לשבת. 3. עירוב (בשבת אסור לאדם לצאת יותר מאלפיים אמה מחוץ ל"תחום שבת" המקיף את היישוב שבו הוא נמצא, ודין זה אינו דאורייתא אלא מדרבנן).	
8	א. את הציווי בצע אהרן והצנצנת הונחה לפני ארון העדות (ארון הברית) למשמרת. ב. הציווי עדיין לא בוצע בשלב זה, אלא רק נכתב עליו, ומשנבה המשכן וכליו הונחה הצנצנת לפני ארון הברית.	
9	בימי ירמיהו חששו ישראל שאם יקדישו הרבה זמן לעסוק בתורה לא יוותר בידם די זמן לעבוד לפרנסתם, ואם כך מאין יתפרנסו (מבוסס על הפסוק בירמיה ב', לא: "הדור אתם ראו דבר ה'" וגו'). השיב להם ירמיה בהדגיש את צנצנת המן כדי להזכירם את נס ירידת המן, שלקב"ה יש הרבה דרכים לפרנס את בראיו.	
10	א. לפי רש"י מדובר בשני כתובים המכחישים זה את זה. ("שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם" היא המידה השלוש עשרה בשלוש-עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן). ב. לפי התיאור הראשון אכלו בני ישראל מהמן עד בואם את ארץ נושבת, דהיינו עד בואם אל תוך ארץ ישראל, לאחר מעבר הירדן, שם היא נושבת (= מיושבת)... ואילו לפי התיאור השני הם אכלוהו עד בואם אל קצה ארץ כנען – בתחילת הגבול, לפני שעברו את הירדן, והוא ערבות מואב. ג. יישוב הסתירה: בערבות מואב, כשמת משה בשבעה באדר, פסק המן לרדת ובני ישראל הסתפקו מהמן שלקטו בו ביום עד שהקריבו את העומר בששה עשר בניסן בהיותם מעבר לירדן (קידושין לח, ע"א).	
	פרק יז	
1	א. התלונה הראשונה הייתה במרה אשר במדבר שור, והשנייה ברפידיים. במרה הומתקו להם המים באמצעות נס השלכת עץ ע"י משה לתוך המים וברפידיים הוציא ה' בידי משה מים מהצור ע"י הכאתו במטהו פעם אחת.	

	ב. בקדש אשר במדבר צין לא היו לעם מים לשתות לאחר מות מרים וה' אמר למשה ואהרן להוציא מים מן הסלע ע"י דיבור אליו. בסבבם את ארץ אדום התלוננו ישראל שאין מים ונפשם קצה בלחם הקלוקל. בתגובה שלח ה' בעם נחשים שנשכו בהם והרגו עם רב מישראל. ג. בשמות י"ד, י – יב התלוננו ישראל סמוך לים סוף על שהוציאו ממצרים בגלל פחדם מהמצרים שרדפו אחריהם. תגובת ה': נס קריעת ים סוף. בשמות ט"ז, א – ג התלוננו במדבר סין (בין אילים ובין סיני) על רעב ותיארו את מצרים כמקום שבו היה להם בשר לרוב ולחם לשובע. בתגובה נתן להם ה' שלו ומן.	
2	א. בשמות ט"ז, ד ניסה ה' את ישראל אם ישמרו על המצוות הקשורות במן, ובשמות י"ז, ב ניסו בני ישראל את ה' בכך שבדקו אם יכול להמציא להם מים במדבר. ב. במדבר י"א, א – ב: "כמתאוננים רע" ד – ו: האספסוף התאוה לבשר והתלונן על ה"שעמים" שבאכילת המן כל הזמן. י"ד, א – ד: העם התלוננו לאחר מה ששמעו מהמרגלים שהיה עדיף למות במצרים או במדבר מאשר מידי האויבים בארץ. כ"א, ד – ה: העם התלוננו שאין מים ונמאס להם מ"הלחם הקלוקל".	
3	א. משהתלוננו ישראל על המים שנית התלונן משה בפני ה' על התפקיד שניתן לו. ה' אמר למשה: 1. לעבור לפני בני ישראל יחד עם זקני ישראל ולקחת את מטהו בידו. (לפי רש"י היה בכך ביטוי לכעס ה' על משה על שהוציא לעז על ישראל באמרו "עוד מעט וסקלוני"). 2. להכות בצור ויצאו ממנו מים (לעיני זקני ישראל). ב. שמות ה', כב – ו, ח: לאחר שהורע מצב ישראל במצרים בעקבות שליחות משה אל פרעה, התלונן משה על שליחותו וה' אמר לו שההרעה היא זמנית והינה חלק מהתכנית הגדולה להוצאתם ממצרים. והבאתם לארץ ישראל, כהבטחתו לאבות. במדבר י"א, יא – יז: לאחר תלונת רשעים שבעים (מבקשים עליה איך לפרוש מהקב"ה – רש"י) ותלונת האספסוף על הבשר, מתלונן משה על תפקידו וה' אומר לו שיאסוף שבעים איש מזקני ישראל שישאו עמו במשא העם.	
4	למשה נאמר לקחת עמו מזקני ישראל כדי שהם יהיו עדים לכך שהעם סומך עליהם שהיה נס גמור של יציאת מים מן הסלע, ולא שהיו שם מים מימי קדם. עוד נאמר לו לקחת עמו את המטה כדי שלא יחשבו ישראל שהוא משמש רק לפורענויות אלא גם לדברים טובים.	
5	פי החירת: מלשון חירות, שנעשו בני חורין, ונשארה בשם זה זיקה לשם הקודם, שהיה "פיתום". מרה: כי לא יכלו העם לשתות ממי המקום שהיו מרים. מסה ומריבה: על שם ריב ישראל עם ה' על מחסור במים (מריבה) ועל נסותם את ה' אם הוא עדיין נמצא בקרבם (מסה).	
6	במלחמה בעמלק אומר ה' לישראל: אם לאחר שאתם רואים את כל מה שאני עושה למענכם עדיין אתם זקוקים לנסות ולבדוק אם יש ה' בקרבכם אם אין, הרי שאביא עליכם צרה ואתם תצטעקו אלי ואז תשתכנעו היכן אני. (משל הבן – מדבר על בן שלמדות כל מה שעשה אביו בשבילו לא ידע היכן אביו כי לא ראה אותו בעיניו. משום כך נתן לו האב הזדמנות לראות היכן הוא ע"י שהורידו מעל כתפיו, אולם בכך באה הרעה על הבן קצר ההבנה).	
7	א. עמלק יזמו את המלחמה בישראל. ב. משה ניצב על ראש הגבעה ומטה ה' בידו ובמשך כל זמן המלחמה הרים את ידו. הסיבה: ניצחון ישראל במלחמה היה תלוי בהרמת ידו של משה. (עפ"י הגמרא מפני שבעשותו כך היו ישראל מסתכלים כלפי מעלה, ובכך משעבדים את לבם לאביהם שבשמים). יהושע הוא שבחר חיילים ויצא עמם להלחם בעמלק בפועל. ג. אהרן וחור היו עם משה על ראש הגבעה ותמכו בידיו שהיו כבודות מהרמתן הממושכת.	
8	א. משה נצטוו לעשות שני מעשים כדי לזכור שיש המשך למצווה ועל ישראל למחות את זכר עמלק לגמרי: האחד – לכתוב זאת בספר, והשני – לומר זאת ליהושע, שהוא אשר יכניס את ישראל לארץ. ב. בניית המזבח הייתה להזכיר את הנס שעשה ה' במלחמה הזאת (בניצחון עם שזה עתה יצא מעבדות, חסר נסיון במלחמה, על עמלק). ג. 1. הגיע זמן פקודת עמלק על מה שעשה לישראל ביצאם ממצרים. 2. שאול עבר על הציווי בכך שהשאיר את מלך עמלק בחיים ובכך שלא השמיד גם את צאנם ובהמתם. ד. במדבר י"ד, מה: ישראל עלו אל ראש ההר למרות שנאמר להם לא לעשות כן כי לא יצליחו, ואז ירדו העמלקים והכנענים והכוס. שופטים ג, יג: בתקופת השופטים, כשעשו ישראל הרע בעיני ה', חזק ה' את לב עגלון מלך מואב להלחם בהם והוא צירף אליו את בני עמון ועמלק. ישראל הוכו ונוצחו. שמ"א ל: עמלקים הכו את צקלג ושבחו את הנשים והילדים. דוד רדף אחריהם, נצחם והשיב את השבויים. במדבר כ"א, א: לאחר מות אהרן שמעו הכנעני "יושב הנגב" שבאו ישראל דרך האתרנים ונלחמו בהם. רש"י מסביר כי מדובר בעמלק, שעליהם נאמר (במד' י"ג) "יושב הנגב". ה. המרגלים הזכירו בתשובתם את עמלק כי ידעו שזה יפחיד את בני ישראל לאור נסיון העבר אתם.	
9	מדובר בחמש מילים קצרות, בנות שתי הברות כל אחת, שבהן המלה כסא כתובה בצורה חסרה (כס), ואף שם ה' קצר, לסמל שאין שמו וכסאו של הקב"ה שלמים עד שימחה זכר עמלק לגמרי.	
	פרק יח	

1	ו"ישמע" את נס קריעת ים סוף ונס הניצחון במלחמת עמלק, "את כל אשר עשה אלקים" בירידת המן והוצאת המים מן הסלע (והמתקת המים במרה) ובעמלק, וגדולה שמכולם – הוצאת ישראל ממצרים. ב. קריעת ים סוף: שמות י"ד, טו – לא. מלחמת עמלק: י"ז, ח – יג. ירידת המן: ט"ז, ד – לא. המים במרה: ט"ז, כב – כה הוצאת מים מן הסלע ברפידים: י"ז, א – ז. ג. לפי רש"י (בעקבות חז"ל) יתרו התקרב לה' ולתורה והתגייר.
2	א. גרשם – ע"ש שהיה משה במדין גר בארץ נכריה. אליעזר – כי ה' היה בעזרו של משה והצילו מחרב פרעה (כשנתגלה דבר הריגתו את המצרי). ב. צפורה ובניה חזרו למדין עוד לפני הגעתם למצרים כי אהרן, שפגש את משה בדרך, אמר לו שאין טעם להביאם למקום רע ליהודים.
3	א. משה ספר ליתרו על כל הקורות אותם מזמן המכות ועד עתה: יציאת מצרים, קריעת ים סוף, קשיי הדרך ונסי ה' עמם במים ולחם ובהצלה מעמלק. יתרו ברח את ה' שהציל את ישראל ואמר שעתה ידע כי ה' גדול מכל האלהים, וכן הקריב עולה וזבחים לה'. ב. יתרו שמח לשמע על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל (ולפי הדרש: נעשה בשרו חידודין חידודין משום שנצטער על אבוד המצרים). "כי בדבר אשר זדו עליהם" – אותו דבר אשר זדו המצרים לעשות לישראל קרה להם עצמם.
4	א. שמות י"ב: קרבן פסח. שמות י"ח, יב: קרבן יתרו לה'. ב. בשמות כ"ד, ה מסופר שלפני שמשה עלה להר ה' הוא בנה מזבח ונערי בני ישראל העלו עליו עולות וזבחים. לפי רש"י (לכ"ד, א) תיאור זה שייך לזמן שלפני מתן תורה. לפי רש"י תיאור ישיבת משה לשפוט את העם לקוח מהזמן שאחרי מתן תורה, שכן לפני כן אי אפשר לומר שמשה הודיע לעם "את חוקי האלקים ואת תורותיו" (פס' ט"ז).
5	א. יתרו אמר למשה כי כבוד הדבר ממנו לשפוט את העם מן הבוקר עד הערב לבדו וכי לא יוכל להמשיך בכך לאורך זמן. ב. יתרו הציע למשה שייקח אנשי חיל מישראל אשר יעזרו לו בכך שהדברים הקטנים יותר יבואו אליהם והדברים הגדולים יגיעו אל משה. ג. תפקידי משה יהיו: להביא את הדברים לפני ה' כשאנו יודע את התשובה, להורות לעם את החוקים והתורות כדי שידעו כיצד לנהוג, ולשפוט בדברים הגדולים, שידיעתם של השופטים העוזרים לו – אינם מגעת.
6	א. יעל אשת חבר הקניז, שהייתה ממשפחתו של יתרו, הרגה את סיסרא. ב. שאול בקש מהקניז להתרחק מעמלק לפני שפתח במלחמה נגדם כדי שלא יפגעו. נימוקו היה שהקניז עשה חסד עם ישראל בזמן יציאת מצרים.
7	א. השופטים יהיו "אנשי חיל", שהם אנשים עשירים ובמעמד גבוה, שאינם צריכים לחשוש ולהחניף לבעל מעמד גבוה מהם ולהפלות בין אנשים. "אנשי אמת" שאפשר לסמוך על דבריהם, ו"שונאי בצע" שאינם מייחסים חשיבות לממון עצמם ועלולים לקחת שוחד וכדו'. ב. תפקיד הזקנים היה לעזור לאהרן וחור לשפוט את ישראל בזמן שמשה עולה להר האלקים. ג. לאחר תלוונות העם הביע משה בפני ה' את הקושי שבתפקידו ("למה הרעת לעבדך... לשום את משא כל העם הזה עלי") וה' אמר לו שיקח שבעים איש מזקני ישראל כדי לעזור לו. לא מדובר כאן דווקא בשיפוט אלא בעזרה בנשיאה בטורח העם, תלוונותיהם ומעשיהם היום יומיים.
פרק יט'	
1	בני ישראל הגיעו למדבר סיני בחודש סיוון – "החודש השלישי" בראש חודש. הכוונה במילים "ביום הזה" היא לר"ת. ב. עד עכשיו נאמר על הגעתם למקום מסוים "ויבואו" או "ויחננו" בלשון רבים, ואילו כאן נאמר בלשון יחיד "ויחן ישראל". המדרש לומד מכך חנו כאיש אחד בלב אחד.
2	א. המסר: אם תקיימו את בריתי שאני עתיד לתת לכם עתה אז תהיו לי עם מיוחד מכל האומות. תגובת ישראל: "כל אשר דבר ה' נעשה". ב. מטרת ההתגלות אל משה בעב הענן הייתה שהעם ישמעו שה' מדבר עם משה ויאמינו במשה לעולם.
3	הציוויים היו: לכבס את בגדיהם, לא להתקרב אל ההר, לא לגשת אל אשה (שמות, י"ט, י"ט–ט"ו). ב. "במשוך היובל המה יעלו בהר" – היובל הוא כלי כעין שופר, ובהישמע קולו במשיכת קול ארוכה סימן הוא לכך שנסתלקה השכינה מההר והעם יכולים לעלות. ג. התגלות ה' בהר סיני בקולות, בלפידים ובעשן הפחידה את העם: (ביסוס) "וכל העם רואים את הקולות... וירא העם... ויעמדו מרחוק" (שמות, כ', ט"ז), וכן חששו שאם ימשיכו לשמוע את דברי ה' ימותו: (ביסוס) "ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות" (שמות, כ' ט"ז).

4	בר"ח הגיעו ישראל למדבר סיני וחנו "נגד ההר" (רש"י: לצד מזרח של ההר). ביום השני עלה משה להר. ביום השלישי השיב משה את דברי העם לה' (לאחר שירד ושמע דבריהם). ביום הרביעי אמר לו ה' "הנה אנכי בא אליך בעב הענן"..." ויגד משה את דברי העם אל ה'". היום החמישי לא מתואר בפרק זה אלא בפרשת משפטים, וזהו היום בו בנה משה מזבח תחת ההר, והיום השישי הוא "היום השלישי" הנזכר בפרק י"א, הוא היום השלישי להגבלתם ויום מתן תורה.
5	א. העם רצו לשמוע את הדברים ה' ישירות ולא ע"י שליח. ב. לאחר ששמעו את ה' בעשרת הדברות חששו פן ימותו ואמרו למשה שהם רוצים לשמוע את הדברים דרכו. ג. את שתי הדברות הראשונות שמעו מפי הגבורה ואח"כ דבר משה.
6	א. ה' אמר למשה שיהיה את העם לא להתקרב להר, ואף הכהנים (בשלב זה הבכורות הם העובדים את עבודת ה') צריכים לדעת שלמרות מעמדם השונה, הרי שבעיניי ה' הם שווים. ה' לא עלה אותו כלל. מי שלא יישמע לכך "ונפל ממנו רב" ו"פן יפרוץ בהם ה'" (יהרוג ה' בהם). ב. משה אמר שהעם לא יעלו שכן הם שמעו את ההגבלה והם מוגבלים, אך ה' אמר לו שוב להזהירם (רש"י: לזרז אותם שוב, קודם לפני מעשה ואח"כ בשעת מעשה).
פרק כ'	
1	א. 1. אי עשיית פסל (לא לך ולא לאחרים וגם אם זה לא ע"מ לעבדו). 2. לא לעבוד לפסלים וצורות וכל דבר הנמצא. ב. אסור להזכיר אלהים אחרים, כגון שאסור לקבוע מפגש לפי תאריך חג (יום ע"ז) שלהם וכדו'. (ולפי ראב"ע גם לא להישבע בהם או להשביע הגוי בהם). ג. אסור לכרות ברית עם יושב הארץ, אסור להשתתף אתם בארוחות פן יהיו אלה מזבח שזבחו לאלהיהם, אסור לחתן הבנים והבנות עמם פן יושפעו מע"ז שלהם. ד. במדבר כ"ה, א-ג. העם ישב בשטים והחל לזנות אחר בנות מואב ולהשתתף עמן בארוחות שעשו לזבחי אלהיהן עפ"י הזמנתן וכתוצאה מכך השתחוו לאלהיהן. ה. ביהושע כ"ג, ז נזכר גם לא להישבע בשם אלהיהם (בנוסף ללא להשביע אותם בשם אלהיהם). ו. המלאך הוכיחם לגבי האיסור לא לכרות ברית ליושב הארץ (והחובה לנתן מזבחותיהם)
2	א. אדם מצווה לדאוג לקטנים ממנו והכפופים לו שישבתו גם הם: ילדיו, עבדיו ואמהותיו, גרים. (בנוסף לכך האדם מצווה להשביע גם את בהמתו). ב. הטעם הוא בריאת העולם – ה' ברא את העולם בששה ימים ושבת ביום השביעי. על כן קידש את השבת וציווה גם את האדם לנוח בשבת. ג. הטעם הניתן בפרשת משפטים הוא חברתי: מנוחת הכפופים לך או חלשים ממך: עבדים, גרים וכן הבהמות. ד. השבת היא אות וברית עולם בין ה' וישראל ומחלל השבת – יומת.
3	"זכור" משמעו שעל האדם לזכור את שבת גם בשאר ימי המעשה כדי לזכור לקדשו וכדי להכין דברים מראש לכבוד השבת. יש אם כן ב"זכור" משום זכירה בכל ימי השבוע ומשום כבוד לשבת. "שמור" משמעו שמירת מצוות השבת ואי חילול השבת. ב. רש"י מתייחס לסתירה (כביכול או שלא כביכול) בין "זכור" ל"שמור", ואומר ששניהם ניתנו בדבור אחד, דהיינו למרות שבעיני בשר ודם קשה להכיל סתירה הרי שאצל הקב"ה שני דברים סותרים הם שני צדדים של דבר אחד. (* הערה: הדוגמאות שמביא רש"י הן לסתירות נוספות מסוג זה: נאמר על שבת שהמחלל אותה יומת, אך גם נצטוונו להקריב בה קרבן. נאסר עלינו שעטנו, אך בציצית נצטוונו על גדילים, שהם שעטנו. נאסרו עריות אך הותר ייבום. וכל אלה הן אחד אצל הקב"ה). בפרק זה ישנו איסור על שבועת שקר, כשנשבע על דבר שאינו אמת. (כמו כן ישנו איסור על שבועת הבל שאינה לצורך).
4	שופטים י"ד, ג: שמשון לא שמע בקול הוריו לקחת לו אישה מבנות ישראל. שופטים י"ז, ב: מיכיהו מהר אפרים גנב כסף מאמו. שמ"א ב', כה: בני עלי הכהן לא שמעו בקולו לחדול מחטאיהם. (שמ"א י"ט, יא-יז: מיכל בת שאול שיקרה לאביה בעזרה לדוד להימלט ובהעמדה פנים כי הוא חולה במיטתו, אולם היה זה כדי להציל את דוד. שמ"א כ', כז-לא: יהונתן בן שאול שיקר לאביו על דבר הימצאו של דוד. (אף כאן היה הדבר כדי להציל את דוד). שמ"ב ט"ו: אבשלום נקט במעשים "מאחורי גבו" של דוד כדי להעביר המלוכה מדוד אליו.
6	רש"י מפרש "לא תגנוב" כאן כמדבר בגניבת נפשות ולא בגניבת ממון, שעליה בא איסור נפרד בויקרא י"ט, א. הוכחתו לכך היא מיקום האיסור בסמיכות לאיסורים שדינם מוות (רצח וניאוף), ועל כן גם ב"לא תגנוב" מדובר באיסור שדינו מוות, והרי שייך עונש זה בגניבת נפשות ולא בגניבת ממון.
7	בני ישראל יראו מהקולות והמראות ששמעו ושראו: קול שופר חזק מאד, לפידים וההר עשן. דבר זה גרם להם לנוע לאחור והם בקשו ממשה שלא לשמוע את הדברים ישירות מפי הגבורה כי אם שידבר הוא עמם. ב. 1. שם ישראל יגדל בעיני האומות בידעתם שה' נגלה עליהם. 2. כדי שישאל ייראו מה' כתוצאה מכך שראו את כבודו.

8	א. בזמן שהיה המשכן היה המזבח נישא וחונה, נישא וחונה, ובזמן שחנה מלאו את חלל המזבח אדמה. ב. 1. אסור לבנות את המזבח מאבנים מסותות, שכן כדי לסתת אבנים יש צורך להשתמש בברזל ואסור להשתמש בברזל בכל הקשור למזבח. 2. אין לבנות מדרגות אל המזבח אלא כבש חלק. ג. איסור שימוש בברזל – כי הברזל הוא כלי שמקצר וכורת, וגם יכול לקצר חיים, ואילו המזבח נברא להאריך ימיו של אדם ולהטיל שלום בין ישראל לה'. איסור המדרגות – כי בהליכה על מדרגות מרחיב האדם את צעדיו ("פסיעה גסה"), ואילו הליכה על כבש חלק צנועה יותר. ד. 1. אם באבנים שאינן חשות דבר נדרש לא להשתמש בברזל מתוך סמליות (שהברזל הפוך לרעיון של השכנת שלום), קל וחומר באנשים הנוהגים להרבות שלום בין אנשים אחרים שתימנע מהם פורענות. 2. רעיון הצניעות, שינו רק בדברים מוחשיים לגמרי אלא גם בהתנהגות עקיפה. ה. יהושע בנה מזבח לה' בהר עיבל (בשכם) ועשהו מאבנים שלמות ולא מסותות בברזל.
	פרק כא'
1	רש"י עפ"י הגמרא מביא ההלכה שאין להידון בבתי משפט של גויים (אפילו אם ידוע שבנושא זה הם דנים כדיני ישראל, כי עצם הבאת הדין לפני הגויים היא חילול ה').
2	התורה מדברת בפסוקים אלו על עבד עברי. עבד זה יכול להשתחרר מעבדותו אחרי שש שנים (בשנה השביעית), ואם רצה להישאר אצל אדוניו ירצעו את אזנו ויצא לחופשי בשנת היובל, (בין אם היא עומדת לחול בזמן קרוב ובין אם רחוק). ב. אדם יכול להפוך לעבד עברי אם הוא נמכר ע"י בית דין (נמכר בגניבתו), או אם מכר את עצמו. ג. עבד עברי נרצע אם לאחר השנה הששית אינו רוצה לצאת לחופשי. פעולה זו נעשית בהעמדתו בדלת ורציעת תנוך אזנו הימנית. ד. אם נמכר העבד בגנבתו רוצעים את אזנו מכיוון ששמע על הר סיני "לא תגנוב" ובכל זאת גנב, ואם מכר את עצמו רוצעים את אזנו כי שמע כל הר סיני "כי לי בני ישראל עבדים", ולמרות ששמע שבני ישראל הם עבדים רק לה' ולא לבני אדם מכר את עצמו.
3	א. כשעבד עברי משתחרר משתחררת גם אשתו עמו, אם היה נשוי לה כשנמכר לעבד. בזמן עבדותו מחויב האדון גם במזונות אשתו ובניו. ב. בפסוק ג' מדובר על אשה יהודיה שהאדם היה נשוי לה לפני שהפך לעבד, ובפסוקים ד' – ה' מדובר על שפחה כנענית שנתן האדון לעבד ואינה משתחררת עם העבד כשיוצא לחופשי.
4	א. התורה מדברת בפסוקים אלה על עבד כנעני. עבד זה משתחרר מעבדותו אם פגע אדוניו באחד מאבריו (מ"כ"ד ראשי איברים). דהיינו האזכור של עין וכן נועד לציין מקרים מייצגים של איברים אחרים (נוספים). ב. אמה עבריה משתחררת כאשר סימנים גופניים מראים שהגיעה לבגרות (שכן אישה יכולה להפוך לאמה עבריה רק כשהיא קטנה, ומשהביאה סימנים המעידים על התבגרותה היא משתחררת), או (2) לאחר שש שנים, או (3) ביובל, או (4) כשייעד אותה האדון לעצמו או לבנו, או (5) ע"י כך שאדם פודה אותה ע"י החזרת החלק היחסי של מכירתה לקונה. ג. כשדברים אלה לא נעשו היא יוצאת "חינם אין כסף", ללא תשלום פדיון החלק היחסי, במה שבא קודם – הבאת סימני בגרות או שש שנים. ד. אסור לו (ולא לאביה) למכור אותה לאף אחד אחר.
5	מדובר באדם שהרג בשוגג ואז דינו לגלות ממקומו ולשבת במחנה לווי (הוא המחנה שהיו הלויים חונים בו מסביב למשכן). (ובא"י הוקצו לשם כך ערי מקלט). ב. במדבר ל"ה, ו – כט. 1. בארץ ישראל מקום המקלט של רוצח בשגגה לא יהיה מחנה לווי כבמדבר, אלא שש ערים המוקצות לכך. (3 בעבר הירדן המזרחי ו-3 בעבר הירדן המערבי). 2. גואל הדם של הנרצח הוא אשר ידאג להביא את הרוצח למשפט בו יקבע אם רצח בשוגג או במזיד, ואם אדם רצח במזיד דינו מוות ודין זה יבוצע בידי גואל הדם. 3. זמן ישיבת הרוצח בשגגה בעיר מקלט הוא עד מות הכהן הגדול. 4. אם יצא הרוצח בשגגה מעיר המקלט בטרם זמן, מותר לגואל הדם להרגו.
6	א. מדובר על מקרה של רצח במזיד ודינו מוות. אין שום מקום המגן עליו כפי שיש עיר מקלט המגנה על ההורג בשגגה, גם אם ייצמד למזבח – אין הדבר מגן עליו. ב. 1. במל"א א', נ – נג מסופר על אדוניהו בן דוד שחשש ששלמה יהרגהו על ניסיון מרידה במלכות, ונמלט אל המזבח ואחז בקרנותיו,

	אך שלמה נשבע לו שלא ימיתו אם ינהג כשורה ושלחו לביתו. 2. במל"א ב', כח- לד מסופר על יואב בן צרויה שחשש ששלמה יהרגה ונמלט אל המזבח, אך שלמה הרגו למרות זאת מפני שדוד אביו השביעו על כך (מל"א ב', ה- ו), ובתמיכתו באדניהו הצדיק יואב את עניין הריגתו. ג. אם הכה אדם את עבדו הכנעני בכלי שיש בו כדי להמית וגרם למותו הרי ש"נקם ינקם" (רש"י: במיתת סייף), אך אם עבר יום (או יומיים, קל וחומר אם עבר יותר זמן מכך) עד שמת אזי לא נחשב שמת מידי מכה. כל זאת כשמדובר באדון המכה את עבדו הכנעני, אך אם אדם אחר מכה, אזי כן יוקם המכה ויהיה חייב, שכן דרכו של אדון להכות עבדו דרך תוכחה, ולא כן באדם אחר.	
7	א. "וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו... ולא ימות ונפל למשכב. אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה, רק שבתו יתן ורפא ירפא." ("ח- י"ט). בפסוקים י"ח- י"ט מדברת התורה על מקרה שאדם הכה את רעהו וכתוצאה מכך רעהו לא מת אך נפל למשכב. במקרה כזה הדין הוא שהמכה חייב לשלם לנפגע "שבת" (פיצויים על הפסד ימי עבודה שגרם לו), "רפוי" (תשלום עבור הוצאות ריפוי המכה) ולפי פס' כ"ד- כ"ה גם תשלום על הנזק והצער שגרם לאדם המוכה. ב. מדובר במקרה שאדם הכה אישה וגרם לה להפיל את עובריה. במקרה כזה חייב המכה לשלם לה (ולמעשה - לבעלה) פיצוי כספי הנקרא "דמי ולדות". ג. במקרה ששני אנשים רבו ותוך כך נפגעה האישה עצמה (בשונה מהמקרה של פסוק כ"ב שהאישה לא נפגעה אך אבדה את עובריה) יתקיים "ונתתה נפש תחת נפש", ומכיוון שלא התכוון לפגוע בה יש מחלוקת אם חייב מיתה כי התכוון להרוג אדם, או ממון כי לא התכוון להרוג אישה זו, אלא אדם אחר. "עין תחת עין" מתקיים באדם שהכה את חברו ופצעו (פגע באיבר חברו) וחייב לו דמי צער ובשת ונזק על אותו איבר.	
8	א. "בעל השור נקי" - כאשר שור תם נגח והמית אדם. "וגם בעליו יומת" - אם השור הוא שור מועד (שכבר נגח שלוש פעמים) שנגח והמית אדם. ב. הלכה למעשה לא הורגים אדם על מעשה שלא עשה בעצמו אלא נעשה ע"י בהמתו, אלא הוא מתחייב לשלם תשלום "כופר" כערכו של אדם הנמכר בשוק העבדים. ("יומת" - בידי שמים, ואין ב"ד של מטה הורגו). ג. במקרה של שור תם שנגח שור אחר, יש למכור את השור החי ולחצות את כספו, וכן עושים גם לשור המת.	
9	א. בעליו של השור מתחייב בתשלום כופר - פדיון נפשו (כי דינו שיומת, אך אין עושין כן בידי אדם). ב. 1. תשלום נזק - שלושים שקל לאדניו של העבד. 2. השור יסקל. ג. בפסוק ל"ה מתואר מקרה של שור תם שנגח שור אחר ובפסוק ל"ו מתואר מקרה של שור מועד שנגח שור אחר. במקרה הראשון ישלם הבעלים חצי הנזק מדמי מכירתו של השור החי ומדמי שווי של השור המת. במקרה השני משלם הבעלים נזק שלם - כל שוויו של השור החי ושל השור המת, ואף ישלם מה שצריך עד שיכסה את שווי הנזק.	
10	בפסוקים אלה מתואר הבור. מדובר במקרה שאדם פתח בור ברשות הרבים ולא כסהו ונפלה שם בהמה. דינו של כורה הבור הוא לשלם לבעליה של הבהמה את דמי הנזק באופן מלא.	
11	א. 1. במקרה של גניבת אדם לצורך מכירתו כעבד מתחייב הגנב מיתה. ("וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת" - ט"ז). 2. 3. במקרה של גניבת שור או שה שאי אפשר להחזיר כי כבר טבחם או מכרם - משלם 5 בקר תחת השור ו- 4 צאן תחת השה. ("כי יגנב איש שור או שה וטבח או מכרו, חמישה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה" - ל"ז. בסעיף ב' מוסברת הסיבה להבדל). 4. אם גנב בהמה ונמצאו חיים בידו - משלם פי שניים. 5. אם נמצא הגנב באור יום (בשונה מ"אם במחתרת ימצא הגנב" וגו' - שגנב בלילה) סימן שלא הייתה לו כוונה להרוג לצורך גניבה ולכן מחזיר רק מה שגנב. (משום כך ההורג מי שבא לגנוב בלילה פטור, ואילו ההורג מי שבא לגנוב ביום חייב). ב. רש"י מביא שני פירושים: 1. מכיוון ששה אינו כבד ונשאו על כתפו כבר נתבזה בכך - משלם ארבעה, שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בנשיאתו על כתפו - משלם חמישה. 2. שור הינו בהמה עובדת, ובגנבתו החסיר הגנב מלאכה מבעל השור ולכן משלם יותר (חמישה). שה אינו בהמה עובדת, ובגנבתה לא בטל אותה מעבודה, ולכן משלם פחות (ארבעה).	
פרק כב'		
1	א. גנב שבא בלילה, חזקה עליו שאם יתקל בבעל הבית (בעל הממון) יהרגנו, ולכן אם הקדים להרוג את הגנב אינו חייב (לא נחשב לו לרצח). ב. גנב שבא ביום מוחזק כמי שאין לו כוונה להרוג (גם אם יתקל בבעל הממון), ולכן אסור להרוג, ואם הרגו בעל הממון או אחר - חייב. הגנב עצמו צריך לשלם מה שגנב.	
2	א. בפסוק ד' מדובר על נזק שגרמה בהמה (בעירה = בהמתו) ע, מי מדרס רגלה או ע"י אכילת התבואה. במקרה זה ישלם בעל הבהמה את שווי הקרקע שנפגמה עפ"י ערך הקרקע הטובה והמשובחת ביותר שיש לו. ב. בפסוק ה' מדובר על נזקי אש. המבעיר את האש חייב לשלם לבעל השדה שנפגע אפילו אם הדליק בתוך שדהו שלו כי הוא אחראי להתפשטות האש, והיה עליו לשמור היטב שלא תתפשט.	

	ג. שופטים ט"ו, ד – ה: שמשון הבעיר את שדות הפלשתים מפני שאבי אשתו לא נתנו לבוא אליה ואמר שהשיא אותה למישהו אחר. שמ"ב י"ד, ל: עבדי אבשלום הציתו בפקודת אבשלום את שדה יואב בן צרויה מפני שסירב (פעמיים) לבוא לקריאת אבשלום.	
3	א. שומר חינם: ו' – ח' שומר שכר: ט' – י"ב השואל: י"ג – י"ד השוכר: סוף פסוק י"ד. ב. שומר חינם מתחייב בתשלומי כפל רק אם פשע (גנב) בהקשר לפיקדון שבידו. שומר שכר מתחייב גם בגניבה ואבדה כי בשל השכר שמקבל אחריותו גדולה יותר. במקרה של אונס בד"כ אינו משלם אלא נשבע שזה היה אונס והוא לא פשע בדבר. (אולם אם נטרפה – לפעמים משלם ולפעמים לא, כגון אם נטרפה בידי חיה שאי אפשר היה להצילה ממנה אינו חייב, אך אם נטרפה מידי חיה שיכול היה להצילה – חייב). השואל חייב גם באונס אם בעל הבהמה היה עמו בשעת מלאכה, ואינו חייב אם בעל הבהמה לא היה עמו. השוכר לא חייב באונס, ואילו בגניבה ואבדה נחלקו חכמים אם דינו כשומר חינם או כשומר שכר.	
4	א. פסוק ו' עוסק בשומר חינם. אם נגנב החפץ שעליו שמר ישלם הגנב שניים לבעליו של החפץ. ב. אם לא מצאו את הגנב יובא שומר החינם אל הדיינים להישבע שהוא לא שלח ידו בחפץ ולא גנבו. ג. במקרה של שומר שכר שקרה דבר מה לבהמה ששמר עליה באונס (שלא יכול היה למנוע הדבר) ישבע שומר השכר שהוא לא שלח ידו בבהמה להשתמש בה לעצמו (שאם כן שלח בה יד ואח"כ נאנסה – כן יהיה חייב באונסים). ד. שואל פטור מתשלום במקרה שבעל הבהמה היה עמו בזמן מלאכתו, כי אז המשאיל רואה בדיוק מה קורה, כגון שהשואל לא הכביד משאו על הבהמה וכדו'.	
5	אם אדם שידל בחורה רווקה לא מאורשת ושכב עמה, יתן עבורה מוהר לשאתה לאשה (פס' ט"ו), ואם תפס אותה בחזקה לשכב עמה ואביה מסרב לתיתה לו, יתן לו חמישים כסף, שהוא הסכום שנקצב לכך (ט"ז).	
6	אסור ליבוח לאלהים אחרים, והעושה כן – יומת.	
7	א. 1. אסור להונות גר באונאת דברים. 2. אסור לגזול ממונו. 3. אסור להטות דינו במשפט (בב"ד). ב. גר יוכל לומר ליהודי שהונה אותו שאף הוא היה גר – מוס שבך אל תאמר לחברך (כי גרים היינו במצרים). ג. כ"ב, כא: כל אלמנה ויתום לא תענון. כ"ג, ו: לא להפלות בין עני ועשיר במשפט (כגון שיהא זה יושב וזה עומד, או שיתנהג בעדינות לזה ובקשיחות לזה וכדו'), ולא להטות דינו של העני. כ"ג, יא: יבול שנת שמיטה יינתן לעני. כ"ג, יב: שבייתה בשבת למען מנוחת החלשים.	
8	א. כשמלווים לאדם כסף – אין לתבוע ממנו את הכסף חזרה בחזקה אם אתה יודע שאין לו, ואין להכלימו בדבר. ב. אסור לשים על הכסף שהלווית ריבית שעולה ונצברת עד שהאדם חייב הרבה יותר ממה שלוה. ג. אם אדם לקח את בגד רעהו כעירבון להלוואה שנתן, חובה עליו להחזיר את הבגד ביום ולקחתו שוב בלילה (מדובר בבגד שאינו כסות לילה) כי היא כסותו לבדה.	
9	א. האיסור לקללת ה'. ב. האיסור לקלל את הדיין.	
	פרק כג'	
1	א. 1. יש לשמוע את דברי שני הצדדים במשפט, ואין להסתמך רק על דברי צד אחד. 2. אין לפסוק דין מוות עפ"י רוב של דיין אחד, אלא דרוש רוב של שני דיינים לפחות, אבל אפשר לפסוק דין לטובה עפ"י רוב של דיין אחד. 3. אין לזכות מישהו מתוך סיבה לא עניינית, כגון, רחמים על אדם מפני שהוא עני. 4. אם חויב אדם בדין ואמר אח"כ אדם כלשהו שיש לו זכות ללמד עליו – מחזירים אותו לבי"ד, ואם יצא אדם זכאי בדין ואמר אח"כ אדם שיש לו חובה ללמד עליו אין מחזירים אותו לדין, שכן לא הורגים "נקי" (מי שלא עשה מעשה המחייב בעונש) ולא "צדיק" (שביה"ד הצדיקו וזכוהו בדין). 5. איסור לקיחת שוחד (אפילו לשם משפט אמת). ב. גם לצורך דין אמת אין לעשות מעשה לא כשר – לקיחת שוחד, שהרי כבר נאמר קודם לכן שאין להטות את הדין ("לא תטה משפט"), וכאן נאמר שאף לשם דין אמת אין לקחת שוחד.	
2	1. יש להשיב בהמה שהלכה לאיבוד לבעליה גם אם בעליה הוא אויבך. 2. יש לעזור לחמור הנושא עליו משא משקל כבד וכורע תחת העומס גם אם הוא חמור שונאך (וכן כולל הדבר כל בהמת שונאך הנמצאת בצרה).	

3	א. "לא תשא שמא שוא" – התורה מזהירה שלא להאמין לדברי לשון הרע ולקבלם. או התורה מזהירה את הדיין שלא לדון עד שלא יגיעו שני בעלי הדין. "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא" – התורה מזהירה שלא להישבע שבועת שווא (שקר). ב. האזהרה היא שלא להפר שבועה או נדר שאדם נשבע או נדר.
4	א. 1. אדם שבי"ד חייבו בדין – אם נמצאה לו אח"כ סיבה לזיכוי ייעשה לו משפט חוזר ("נקי"). 2. אדם שיצא זכאי בדין ("צדיק") סיים בכך את התהליך ואם נמצאה אח"כ עדות שמרשיעה אותו – לא ייעשה לו משפט חוזר. ב. במקרה שבו חלה טעות ונמצאה עדות מרשיעה לגבי אדם שזוכה בדין – אל לו לשופט לחשוש מעיוות הצדק כי הקב"ה יודע מי זכאי ומי חייב ויש לו דרכים משלו לנקוט בדרך הצדק.
5	א. א. * אין עובדים את הקרקע בשנת שמיטה. * כשכלו פירות שביעית מן השדה ("זמן הביעור") יש להשמיד פירות השביעית הנמצאים בבית או להפקירם. * אין מעשר בשביעית (האביונים לא צריכים להפריש מעשר). 2. תכלית המצווה לפי פסוק זה היא מתן האפשרות לאביונים ליהנות מפירות שדך. ב. 1. מצוות עלייה לרגל בפסח, שבועות וסוכות. 2. אלקנה אבי שמואל הנביא קיים מצווה זו בעלותו למשכן שהיה אז בשילה. ג. לא לעלות לרגל בידים ריקות, אלא להביא עולות לזבח לה'.
6	א. שבת נזכרה כאן כדי להדגיש שאל לו לאדם לחשוב שמפני שכל השנה עניינה "שבת" הרי שאין צורך בשנה זו לשמור על שבת בראשית. ב. שלושה רגלים נזכרו כאן כדי שידעו שגם בשנת שמיטה יש לעלות לרגל, כמו כן יש להביא ביכורים גם בשנת שמיטה.
7	א. 1. ה' ילחם לישראל באויביהם (אם ישמרו מצוותיו). 2. ה' יברך את מזונם ואת מימיהם של ישראל ויסיר ממנו כל מחלה (אם עובדים את ה'). ב. יהושע ה', יג – טו: מלאך ה' התגלה אל יהושע במעמד המזכיר את התגלות ה' למשה בסנה הבוער במטרה לחזקו מצד אחד, ולהזכיר לו כי רק אדם הוא הנתון בשליחות ה' מצד שני. שופטים ב', א – ד: מלאך ה' נגלה לישראל ב"בוכים" כדי להזכירם סמוך לכניסתם לארץ על שלא הקפידו על התרחקות מהגויים ושבירת מצבותיהם כפי שצו. שופטים ו', יא – כד: מלאך ה' נגלה אל גדעון כדי להזכירו לשליחותו כשופט ולחזקו בעניין ישועת ישראל מיד מדין. שופטים י"ג, ב – ז: מלאך ה' נגלה אל אשת מנוח, בשר לה על לידת שמשון והדריך אותה כיצד לנהוג בו.
8	א. 1. ניצחון על אויביהם היושבים בארץ. 2. גבול רחב: מים סוף עד הים התיכון ומהמדבר עד הנהר (פרת). 3. אריכות ימים 4. ריבוי טבעי – יפרו וירבו ולא יהיו בהם עקרות והפלת ולדות. ב. יהושע אוסף את ישראל לפני מותו, מזכיר להם הניסים שעשה ה' עמם והחובה לשמור מצוותיו, ובתוך כך מזכיר את הצרעה ששלח ה' לגרש הגויים מפניהם (יהושע כ"ד, יב).
9	א. אם יוריש ה' את כל הגויים בבת אחת הארץ תיעשה שממה ירבו בה חיות השדה, ולכן יוריש ה' את הגויים בשלבים עד שבני ישראל יתנחלו בה וידאגו לעבודת האדמה. ב. ה' השאיר גויים בארץ גם כעונש על שישאל לא התאמצו מספיק להוריש את כל הגויים, וגם כדי לנסות במ את ישראל אם יושפעו מהם או ישמרו את מצוות ה' כאשר צו. (וכן "ללמדם מלחמה"). ג. ה' מחזק את יהושע לפני מעבר הירדן ומבטיח גבול רחב לישראל בתנאי שהם יכבשו את בגבולות האלה ("כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו") ובתנאי שיהושע ינהיגם בדרך התורה.
10	א. 1. לגרשם מהארץ. 2. לא לכרות להם ברית. ב. 1. לא לעבוד לאלהיהם. 2. להשמיד את הע"ז שלהם.

	ג. מלאך ה' הוכיחם על שלא השמידו את הע"ז של הגויים ושלא נמנעו מלכרות ברית.	
	פרק כד'	
1	א. לפי רש"י חוזרים הפסוקים בפרק כ"ד, א – יא לתאר את הימים שלפני מתן תורה (לפני עשרת הדברות). ב. מכיוון שלפי רש"י מדובר בזמן שלפני מתן תורה הוא מפרש שהמשפטים שנתן להם משה הם אלו שכבר נאמרו להם לפני מתן תורה: שבע מצוות בני נח, שבת והדינים שניתנו להם במרה (כבוד אב ואם, פרה אדומה), וכמו כן אמר להם את החובות והאיסורים הקשורים במתן תורה: פרישה מנשים ואי התקרבות להר. (וכן אומר רש"י על הפסוק שנאמר במרה "שם שם לו חוק ומשפט" (שמות ט"ו, כה): "במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם: שבת ופרה אדומה נח ודינין). לפי רש"י משה אמר להם את כל המשפטים (מצוות בני נח והדינים שניתנו במרה) ועל כך אמרו ישראל "כל הדברים אשר דבר ה' נעשה", ואח"כ נאמר שקרא את ספר הברית באזניהם (רש"י: מבראשית עד מתן תורה וכן המצוות שנצטוו במרה) ועל כך אמרו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע".	
2	ב. ברית היא דבר הדדי. עד עכשיו נאמרו דברים לישראל ואילו במעמד זה ישראל מקבלים עליהם את הנאמר, והברית הופכת להדדית. א. משה נצטווה לומר לעם את הדברים הקשורים בהכנות למעמד הר סיני: כיבוס שמלותם ואיסור התקרבות להר. ב. מטרת עלייתו זו להר הייתה לקבל את לוחות הברית (תרי"ג מצוות). ורבינו סעדיה פירש: כל הדינים הקשורים בתרי"ג מצוות). ג. אלקים אמר למשה לרדת מההר אל ישראל בעקבות חטא העגל. ד. משה עלה שוב להר כדי לנסות להתפלל על ישראל שיתכפר חטאם.	
	פרק לא	
1	א. השותפים הם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, אהליאב בן אחיסמך למטה דן ו"כל חכם לב" (אנשים מוכשרים בעבודות יד ואמנות). ב. חכמה – הנלמדת מאחרים, תבונה – מבין מעצמו דבר מתוך דבר שלמד, דעת – רוח הקדש וכישורי אמנות: אריגה, שיבוץ אבנים, עבודות עץ, עבודות אבן ("ובחרשת אבן") ועבודות מתכת ("לעשות בזהב ובכסף ובנחשת"). ג. אהל מועד עצמו, ארון הברית והכפורת, השולחן וכליו, המנורה וכליה, מזבח הקטורת, מזבח העולה וכליו, הכיור וכו'. ד. בקשר לבצלאל נזכר "ולהורות נתן בלב" (מלבד כישורי האמנות ניחן ביכולת ובסבלנות הנדרשים להוראה). בקשר לשניהם נזכרת גם הרקמה ("ורקם בתכלת ובארגמן" וכו'). ה. בצלאל היה נינם של מרים וכלב בן יפונה (בצלאל בן אורי בן חור בן מרים וכלב).	
2	א. שלא יחשבו שמלאכת המשכן דוחה שבת. אע"פ שיהיו זריזים מתוך הבנת חשיבות המשכן והתלהבות עליהם לזכור שיש לקיים השבת ולהפסיק מלאכת המשכן מפניה. ב. השבת מהווה אות בכך שישאל נחים בשבת, כביכול כפי שה' נח ביום השביעי. ג. מצוות תפילין מוגדרת כאות לכך שה' הוציאנו ביד חזקה ממצרים. ד. מי שמחלל שבת בגלוי "מות יומת" בידי ב"ד, אבל מי שמחלל שבת בסתר יומת בכרת מידי שמים, שהרי אין עדים שיכלו ליידע את ביה"ד על כך. ה. הבעיה שהתעוררה הייתה איזה עונש מוות יוטל על המקושש. ה' אמר למשה כי הוא יומת בידי ב"ד ברגימה.	
	פרק לב'	
1	א. העובדה שמשה בושש לבוא (עפ"י חשבונם המוטעה) גרמה להם לרצות שלא אדם יובילם אלא אלהים רש"י אומר: "אשר ילכו לפנינו", אלהות הרבה איזו להם. ב. כי זה משה האיש... אשר העלנו מארץ מצרים", והיה מורה לנו הדרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו. ג. שופטים ח', כב – כח: גדעון אומר לעם לתת את נזמי הזהב שלהם, עושה מהם אפוד ושם אותו בעפרה עירו, ודבר זה גורם לבני ישראל לזנות אחרי האפוד. מל"א י"ב, כח: ירבעם בן נבט עושה שני עגלי זהב שום אחד בבית אל ואחד בדן.	
2	א. "לך רד" עפ"י הפשט נאמר למשה מכיוון שהיה על הר סיני והיה עליו לרדת אל העם הנמצא למטה. עפ"י הדרש מצבו וגורלו של משה קשורים קשר הדוק עם מצב עם ישראל. אם העם במצב רע גם משה יורד מגדולתו, שכן גדולתו אינה עומדת בפני עצמה אלא קשורה לעם. ב. לא נאמר "שחת עמי" או "שחת העם" אלא "עמד", והרי ישראל הם עם ה'! לכן אומר רש"י שמי שהתחיל בחטא היו ערב רב שעלה עם ישראל ממצרים (אותם גייר משה) והם שהטעו את שאר ישראל אחריהם. דיוק זה הוא לומד גם מהמילים "אלה אלהיך ישראל" שבפסוק ד' במקום "אלה אלהינו ישראל", דהיינו שנאמרו בפי מי שהתחילו בעניין, והם ערב רב שעלה עמם. א. ישראל אמרו לאהרן "עשה לנו אלהים" והוא אמר להם להביא נזמי הזהב שלהם, ולאחר שהביאו יצר את העגל, בנה מזבח לפניו	
3		

	וקרא "חג לה' מחר" (בניסיון לדחות הדברים) והם באו למחרת להקריב עליו. תגובת משה הייתה שאלה לאהרן בניסיון להבין איך הגיע לדבר כזה: "מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה?" ב. אהרן ראה שהעם במצב רע וצריך לעשות משהו (עפ"י המדרש ראה שהרגו את חור שניסה להוכיחם וגם נסה שהחטא יהיה עליו ולא על כל העם). הוא נסה לעשות פעולות שידחו את העניין עד שמשה ירד והעם יראוהו והעניין יסתדר. הוא חשב שיקשה עליהם להיפרד מתכשיטיהם ולכן יקח הדבר זמן, אך הם הזדרזו ונתנו. כמו כן יום בניית המזבח בעצמו כדי שהדבר יתנהל לאט, אך גם פעולה זו לא צלחה בידו. ג. אהרן מסביר למשה כי אי אפשר היה להתחמק מעשייה כלשהי "כי [העם] ברע הוא", הוא ניסה לעשות דברים שיקחו זמן, אך ישראל מיהרו ונתנו לו תכשיטיהם, וכי לא התכוון שתצא צורת העגל אלא השליך הזהב באש וכך יצא.	
4	1. משה התפלל לה' שלא יכלם עוד בשמעו מה' מה קרה בהיותו על הר סיני (ט' – י"ד). 1. ב. משה עולה שוב להר סיני כדי להתפלל לה' עבור העם (ל' – ל"ב). 2. שובר את הלוחות. 3. שורף את העגל. 4. קורא "מי לה' אלי" כדי לאסוף את האנשים המתאימים להרוג בעם בחרבם (ומי שנאספו אליו היו בני לוי).	
5	ה' רצה לכלות את ישראל, ולמשה אמר "הנחה לי" כרמז על כך שהוא יכול וצריך להתפלל עליהם והדבר ישפיע. ב. 1. מטרת תפילתו הייתה שה' לא יכלה את ישראל. 2. נימוקים: *הרי זה העם שהוצאת [רק עכשיו] ממצרים ביד חזקה. *למה לתת פתחון פה למצרים לומר שה' הוציא את ישראל כדי להביא עליהם רעה ולהרגם. * זכור ברית אבות, שהבטחתם על ריבוי זרעם ונתינת ארץ ישראל לזרעם. ג. הבטחת ריבוי הזרע והבטחת הארץ לזרעם. משה מזכיר את ההבטחות כי ה' הבטיח בשמו, שהוא קיים לעד, על הדברים האלה, המבטיחים את המשך זרעם של ישראל ומתן ארץ ישראל להם, ואם יכלם עכשיו, לא תתקיים הבטחתו. ד. משה קושר עצמו במצב עם ישראל ואומר שאם ה' יסלח להם אז "טוב", ואם לא – אז גם הוא "מחוק" ואינו רוצה שיהיה שמו בספר התורה. ה. תגובתו הראשונה של ה' הייתה שנחם על החלטתו לכלות את העם ולא יעשה כן. תגובתו השנייה הייתה: לא אותך אמצה מספרי, אלא את מי שחטא לי. חזור להנחותם ומלאכי ילך לפניך, ואני אפקוד עליהם חטאתם לא בבת אחת, אלא מעט מעט תוך כדי הענשתם על עוונות אחרים.	
6	השינוי הוא בכך שמשה פסל אותם (שמות, ל"ד, א' – ד') בניגוד ללוחות ראשונים שנעשו ע"י הקב"ה (שמות ל"א, י"ח). ביסוס: "פסל לך" (ל"ד, א') או: "ויפסל שני לוחות... כראשונים" (ל"ד, ד').	
7	א. הנימוק המשותף הוא שלא יכלה את העם כדי שלא יאמרו המצרים שהוצאת את ישראל ממצרים על מנת להרוג אותם (או: להרוג אותם כי אינו יכול להביאם לארץ). ב. הנימוק המיוחד לאחר חטא העגל הוא זכירת ברית אבות. ולאחר חטא המרגלים – שלוש עשרה מידות הרחמים של ה' (שבהן האריך אפו לישראל גם בעבר בחטאיהם במדבר). ג. יהושע התפלל לה' לאחר שנגפו ישראל לפני העי (והוא לא ידע על המעל בחרם). תגובת ה' הייתה ליידע את יהושע על החרם והצורך להסירו מקרבם ולהמית את העובר על החרם כתנאי להצלחתם במלחמה.	
8	1. משה שרף העגל, טחנו עד דק, זרה במים והשקה בהם את בני ישראל. 2. הכאתם בחרב ע"י בני לוי. 3. מגיפה ע"י ה', 4. מלאך ילך לפניהם ולא ה'.	
9	מטרת קריאתו של משה הייתה למנוע חילול ה' שנוצר (כ"ה: וירא משה... כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם) = לשם רע בין אויביהם). משה רצה שיהרגו בפרהסיה את עובדי העגל כדי שישמעו קמיהם ויתקדש שם שמים. שבט לוי הם שנענו לקריאתו. ב. שכרם של שבט לוי הוא שהם יהיו שבט הכהנים.	
10	שמות י"ד, טו, ט"ז, כה. במדבר י"א, ב. י"ד, יג – יט: תפילות של משה: משה התפלל לה' שיצילם ממצרים הרודפים אחריהם, שיהיו להם מים, שתפסק האש שהענישתם אחרי שהתלוננו, שישלח להם לאחר חטא העגל. משה ואהרן: אהרן בקש ממשה להתפלל על מרים ומשה התפלל (במדבר י"ב, יא – יג). כשה' רצה לכלות את קורח ועדתו התפללו	

	עליהם משה ואהרן (במדבר ט"ז, כב). יהושע התפלל בעד העם לאחר המפלה בעי שנגרמה בגלל המעל בחרם (יהושע ז', ז – ט). שמואל התפלל בעד הצלת ישראל מהפלשתים ונצחון עליהם (ש"א ז', ה – ט), וכן התפלל עליהם לאחר שהוכיחם על שבקשו להם מלך (ש"א י"ב, יט).
	פרק לג'
1	א. למשה נאמר לשון "עלה" כי הליכה לארץ ישראל נאמרת בלשון עלייה ("א"י גבוהה מכל ארצות"). סיבה אחרת: קודם נאמר למשה "לך רד כי שחת עמך" והמלה "רד" באה לציין שעת כעס (עפ"י הדרש, ולפי הפשט – כי היה על הר סיני), ועתה בשעת רצון נאמר לו לשון עלייה. ב. למשה נאמר "לך רד כי שחת עמך" לאחר חטא העגל (ל"ב, ז). ג. הסימן הנוסף לכך שמדובר עכשיו בעת רצון (הסימן הראשון היה לשון עלייה שנאמר למשה) הוא שנאמר לו "אתה והעם" ולא "אתה ועמך" כמו שלאחר חטא העגל נאמר לו "עמך" במקום "העם" (בפסוק הנ"ל – ל"ב, ז).
2	א. החל מחטא העגל נהג משה לנסות לו אהל הרחק מהמחנה. עד אז ענה משה לשאלות העם בתוך המחנה. מנהג זה מתואר בשמות י"ח, יג והלאה (משה ישב בתחילה לשפוט את העם לבד ויתרו הציע לו לקחת שופטים שיעזרו לו במלאכה). משה קרא לאהל בשם זה, כי הוא היה מקום התוועדות למי שבקש לשמוע תורה. ב. המרחק הוא אלפיים אמה. רש"י מביא מידה זו מסיפור מעבר יהושע וישראל את הירדן כאשר נאמר לישראל לשמור מרחק אלפיים אמה מארון הברית והכהנים הנושאים אותו. ג. מהביטוי "והיה כל מבקש ה'" לומד רש"י שאפילו מלאכי השרת היו צריכים לחכות מפני הימצאות השכינה עתה "באהלו של משה". כשהלך משה מהמחנה אל אהל מועד קמו כל העם ("יקומו כל העם") ולא יכלו לשבת עד שנעלם משה מן העין (דהיינו שהיה בתוך האהל). בזמן הליכתו הם הביטו אחריו ("והביטו אחרי משה") לציין העובדה שיש כאן דבר מיוחד ביותר ויוצא דופן שבן אדם בשר ודם הולך מתי שהולך לאהל מועד ומובטח לו שהשכינה באה אחריו לדבר עמו. ד. מיום שירד משה בפעם השנייה מהר סיני עם לוחות האבן השניים ביום כיפור ועד הקמת המשכן בא' ניסן נהג מנהג זה. לאחר מכן הוקם אהל מועד ממש, הוא מקום המשכן, ושם היה משה שומע את קול ה' מבין הכרובים שעל ארון הברית.
3	1. משה מבקש מה' לא לכלות את ישראל (ל"ב, יא – יג). ה' נחם על הרעה שדבר לעשות לעמו (שם יד). 2. משה מבקש מה' שישלח לישראל על חטאם (ל"ב, לא – לב). ה' אומר למשה שמי שחטא ייפגע (ולא הוא, שלא חטא), שמלאכו ילך לפני העם, עתה ולא הוא, ונוגף בעם על חטאתם. 3. משה בקש לדעת את דרך ה', כיצד ניתן שכר ועונש, וכן בקש שלא המלאך ילך לפניו אלא ה'. ה' קבל את בקשתו שהוא ילך לפני העם ולא המלאך וכן יידע אותו את דרכיו וכיצד להתפלל על העם (כי לא רק זכות אבות קיימת להם, אלא יש י"ג מידות רחמים של ה'). משה גם בקש מה' שיראהו את כבודו. דבר זה לא ניתן להיעשות כלשונו, אלא ה' הראה לו שמץ מזה (ורש"י אומר שהראהו קשר של תפילין).
4	א. השינוי הוא שמלאך ה' ילך לפניו ולא ה' עצמו (דהיינו, אין שכינתו של ה' עמם) כי כששכינת ה' עמם מרבה ה' עליהם כעס כשהם חוטאים, ולכן מצב זה, שבו הם מרבים להמרות בה', גורם לכך שמלאך ה' ילך לפניו ולא ה' פן יכלם ה' בכעסו. ב. העם התאבלו ושמעו לדבר ה' להוריד תכשיטיהם מעליהם (דבר ה' נאמר בפסוק הבא, והכוונה היא שה' אמר להם זאת קודם ולכן עשו זאת, כנזכר בפסוק ד'). ג. משה מתנגד לכך שמלאך ה' ילך לפניו ולא ה', ונימוקו הוא שייחודם של ישראל והבדלתם מהעמים האחרים הינם בדיוק בכך שה' הולך עמם. ד. שמירה (והנחיה) בדרך, נלחם בשביל ישראל.
5	א. ה' דבר עם משה פנים אל פנים (ישירות, ולא במראה נבואה). ב. ה' מתאר לאהרן ומרים את מעלת משה בנבואה לאחר שמרים "דברה בו" עם אהרן על אודות האישה הכושית. בעניין מעלת הנבואה נאמר גם בספר במדבר שה' מדבר עם משה ישירות ולא במראה או חלום נבואי, וכן "תמונת ה' יביט" – משה רואה שמץ ממראהו של ה' (בנוסף נזכרת בפסוק ג' ענוותנותו של משה).
6	א. "כי לא יראני האדם וחי" – אי אפשר לראות את ה' ולהישאר בחיים. ב. ה' לימד את משה י"ג מידות רחמים שבהן יכול להתפלל על ישראל, ויכולים ישראל להתפלל על עצמם (כי לא רק זכות אבות עומדת להם לקבל רחמי ה').
7	א. בהכנה למעמד הר סיני נאמר לישראל "והייתם לי סגולה מכל העמים" – אם ישמעו (נשמע) בקול ה' ואם יקיימו (נקיים) בריתו. ב. 1. דברים אלו נאמרו לפרעה לקראת מכת בכורות. 2. במכת ערוב נאמר כי ה' יפלה בין ישראל היושבים בגושן, אשר שם לא יהיה ערוב, לבין מצרים שיוכו בערוב (ח', יח).

	במכת דבר לא ימות מקנה ישראל (ט', ד). במכת ברד ירד הברד במצרים אך לא בארץ גושן, מושב בני ישראל (ט', כו). במכת חושך לא היה למצרים אור ו"לכל בני ישראל היה אור במושבותם" (י', כג). ג. 1. משה בקש זאת בעקבות כך שה' אמר שמלאכו ילך לפני עם ישראל ולא הוא "ושלחתי לפניך מלאך... כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערוף אתה פן אכלך בדרך" וגו'. אח"כ אומר ה' לעם "...ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך" (פסוק ה') ואז מתחיל משה לבקש בקשותיו מה', כולל בקשה זו (פס' י"ב והלאה, כשבפסוקים ז' – י"א יש תיאור כביכול בסוגריים של אופן דיבורו של משה עם ה'). 2. ההבדל יבוא לביטוי בכך שה' הולך עמם ושכינתו שרויה על ישראל ולא על אומות העולם. ד. סכנה אחת היא שישראל יושפעו מהם לעבוד את אליהם, או שלא יעבדו לע"ז ממש, אבל ישתתפו אתם בסעודות שהן בעצם זבח לע"ז. סכנה נוספת היא נישואי תערובת.	
	פרק לד	
1	א. אף אחד לא יעלה עם משה, גם לא זקני ישראל, וגם לא יעמדו בתחתית ההר היכן שעמדו ישראל בלוחות הראשונים, וכן אסור שיתקרבו למקום אפילו צאן ובקר. ב. המגבלות במעמד הר סיני היו: לא לעלות בהר ולא לגעת בו ולא לגשת אל אשה שלושה ימים. ג. על הלוחות הראשונים נאמר "מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים חרות על הלחת" – הלוחות נעשו ע"י אלקים. לוחות שניים פסל משה – "ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לחת אבנים כראשונים" וגו'.	
2	<u>שם ה' נזכר פעמיים</u> – כל אחת מידה בפני עצמה, הראשונה לפני שיחטא, והשנייה – לאחר שחטא וחוזר בתשובה. <u>שם ה' הבא אח"כ</u> (ק-ל) גם הוא מידת רחמים בפני עצמה. <u>רחום, חנון, ארך אפים</u> (לא מעניש מיד שמא יעשה תשובה מאוחר יותר), <u>רב חסד</u> (נותן חסד למי שאין לו מספיק זכויות משלו שעומדות לו בעת רחמים), <u>ואמת</u> (מתן שכר טוב לעושי רצונו), <u>נוצר חסד לאלפים</u> (החסדים שעשה האדם נשמרים לאלפיים דור), <u>נושא עוון</u> (המעשים בודון), <u>ופשע</u> (נושא המעשים שאדם עושה בכוונה להכעיס) <u>וחטאה</u>, <u>ונקה לא ינקה</u> (לא מוותר על העוון לגמרי אבל נפרע ממנו לאט לאט ולא בבת אחת). * (ויש שסופרים רק "ונקה", ללא "לא ינקה" הבא אחריו. אבל יש שסופרים אחרת: ה' – אחד, אל – שתיים, רחום – שלוש, חנון – ארבע, ארך אפים – חמש, ורב חסד – שש, ואמת – שבע, נוצר חסד לאלפים – שמונה, נושא עוון ופשע וחטאה – 9, 10, 11, נקה לא ינקה – 12, פוקד עוון אבות וגו' – 13). ב. משה מזכיר חלק מ"ג מידות בהקשר לחטא המרגלים כשהוא מבקש שה' יסלח להם על החטא.	
3	א. הסיבה הייתה שכששכינתו שורה בתוכם ה' כועס מאוד אם הם ממרים את פיו, ויש סכנה שהוא יכלם בדרך. משה בקש שה' בעצמו ינהיג אותם כי בכך הם נבדלים מהגויים. ב. בפרק ל"ד אמר משה שמכיוון שה' נושא עוון הוא יסלח לעם אם הם ממרים (בפסוק זה המילים "<u>כי</u> עם קשה עורף הוא וסלחת..." משמעו "<u>אם</u> עם קשה עורף הוא – וסלחת..." וחזר על העניין של ההבדל בין ישראל לאומות בכך שה' הולך עם ישראל.	
4	א. ישראל יהיו עם מיוחד לה' – עם סגולה – אם ישמרו ללכת בדרך ה' ע"פ התורה (שהם עומדים לקבל). ב. משה בנה מזבח לה' תחת ההר (ושתים עשרה אבנים לשנים עשר השבטים) ונערי בני ישראל הקריבו על המזבח עולות וזבחים. משה שם חצי הדם באגנות וחצי ממנו זרק על המזבח, קרא ספר הברית באזני העם וזרק את הדם על העם – זהו דם הברית. ג. הברית היא על בקשת משה שה' ילך בקרבם. ה' נענה לכך ואכן יפלה את ישראל משאר האומות בכך ששכינתו נמצאת בישראל ולא באומות. ברית זו מותנית באי כריתת ברית מצדם ליושב הארץ והשמדת הע"ז שלהם.	
5	א. בזמן שישבו ישראל בשטים החלו לזנות אל בנות מואב והשתתפו בסעודות שעשו לזבחי אלהיהן והחלו להשתחוות לאלהיהם. ב. לא תיתן לגויים האלה לשבת בארצך.	
6	משה לימד את ישראל את פרטי ההלכות (תורה שבע"פ). אהרן נכנס ראשון, שמע מפיו ונשא. אח"כ נכנסו בניו אלעזר ואיתמר, שמעו הם פעם ראשונה ונשארו ואהרן שמע כבר פעם שנייה. אח"כ נכנסו זקנים, שמעו פעם ראשונה ונשארו, אהרן שמע כבר פעם שלישית, בניו כבר פעם שנייה. אח"כ נכנסו ישראל ושמעו, אהרן פעם רביעית, בניו פעם שלישית, הזקנים פעם שנייה וישראל פעם אחת.	
7	א. העם ייראו מגשת אל משה מפני שקרן עור פניו. ב. משה הסיר את המסווה בדברו עם בני ישראל ובדברו עם ה'.	

המשכן	
1. א. בחצר המשכן היו מזבח העולה (כ"ז, א-ח), שהיה עשוי עצי שטים ומצופה נחושת, והכיור (ל', יז-כא), שהיה עשוי נחושת. ב. שמות כ"ח, ו-ל: האפוד היה כעין סינר המקיף את גוף הכהן הגדול והיו בו שתי אבני שהם, שעל כל אחת מהן שמות של ששה משבטי ישראל, לפי סדר הולדתם. מיקום האבנים היה על כתפות האפוד והן שימשו "אבני זכרון לבני ישראל, ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון" (שם יב). זכרון לבני ישראל את חובתם לעבודת ה' וזכרון לה' את צדקתם של ישראל ובריתו אתם). החושן היה מוצמד לאפוד ומונח על לבו של אהרן ובו שתיים עשרה אבנים (12 אבני חן שונות) שעל כל אחת מהן שם של שבט אחד מישראל. מטרת האבנים היתה נשיאת שמות בני ישראל "על לבו בבואו אל הקודש לזכרון לפני ה' תמיד" (שם כט) וכן היו על החושן האורים ותומים שדרכם היה מתברר משפט ה' לשואלים בו ועל כן נקרא "חושן משפט".	1
2. א. 1. מזבח הזהב (שמות ל') היה באהל מועד (= הקודש) ומזבח הנחושת היה בחצר המשכן (שמות כ"ז). 2. מזבח הזהב שימש להקטרת קטורת ומזבח הנחושת שימש להקרבת קרבנות. ב. 1. במשכן היו אדני כסף ואדני נחושת, ששימשו בסיס שבו ניתנו קרשי המשכן השונים. אדני הכסף עמדו בבסיסם של קרשי המשכן (כ"ו, יט) ובבסיסם של עמודי הפרוכת (כ"ו, לב). אדני הנחושת עמדו בבסיס העמודים שהיו בחצר המשכן (כ"ז, ט-יט). 2. הבריתים היו עשויים עצי שטים ושימשו לחיבור קרשי המשכן. בכל אחד מקירות המשכן היו חמישה בריחים (מוטות ארוכים): שניים בחלקו העליון (אורך כל אחד מהם כאורך מחצית הכתל), שניים בחלקו התחתון, ואחד באמצעו (הברית התיכון), שאורכו כאורך הכותל כולו.	2
3. א. 1. משה נצטווה לעשות טבעות וברדים לארון (שמות כ"ה), לשולחן (שמות כ"ה), למזבח הנחושת (כ"ז) ולמזבח הזהב (ל'). הטבעות היו עשויות זהב והברדים היו עשויים מעצי שטים. (בדי הארון, השולחן ומזבח הזהב היו מצופים זהב, ובדי מזבח הנחושת היו מצופים נחושת). הברדים הם "מקלות" שהיו נתונים בתוך הטבעות ושימשו לנשיאת אותם כלים. (לגבי הארון צוין במיוחד שהברדים היו נשארים כל הזמן בטבעות). 2. הארון היה בקדש הקדשים, השולחן ומזבח הזהב היו בקדש (אהל מועד) ומזבח הנחושת היה בחצר המשכן. ב. * הארון, השולחן והמזבחות היו עשויים עצי שטים ומצופים זהב (הארון, השולחן ומזבח הקטורת) או נחושת (מזבח העולה). * המנורה היתה מזהב טהור בלבד. הכיור היה עשוי מנחושת.	3
4. א. הכיור היה עשוי נחושת ושימש לרחצת הכהנים את ידיהם ורגליהם לפני בואם אל הקודש. ב. בגדי לבן הם ארבעה בגדים שהיה כהן גדול לובש ביום כיפור, והם: כתנת בד, מכנסי בד, אבנט בד ומצנפת בד.	4
5. א. (מזבח העולה – בחצר המשכן, מזבח הקטורת – באהל מועד, המנורה – בצלע הדרומית של אהל מועד) מול השולחן, שהיה בצלע הצפונית של אהל מועד). ב. עורות אילים מאדמים שימשו מכסה (גג) לאהל (כ"ו, יד). מכסה זה היה מעל לגג שהיה עשוי יריעות עזים, ומעליו היה עוד מכסה של עורות תחשים. שש משורר הם חוטי פשתן השזורים זה בזה – ששה חוטים ההופכים לחוט חזק אחד. בחוטים אלה השתמשו ליריעות המשכן (כ"ו, א). בנוסף השתמשו בחוטי צמר הצבועים בשלושה צבעים שונים: תכלת, ארגמן ותולעת השני. בכל ארבעת סוגי החוטים האלה השתמשו גם לעשיית הפרוכת (כ"ו, לא), האפוד (כ"ח, ו) ועוד.	5
6. א. 1. למשכן היו עשר יריעות שחוברו ביניהן ע"י לולאות וקרסים (קרסי זהב). היריעות היו כיסוי על קרשי המשכן. 2. גג המשכן היה עשוי מיריעות עזים, מחוברות בלולאות וקרסים (קרסי נחושת). מעליהן היה עוד כיסוי של עורות אילים מאדמים וכיסוי נוסף של עורות תחשים. ב. "סרס העודף" הוא חלק יריעה שהיה יתר על אורך גוף המשכן (מעבר לאורך שהיה דרוש לכיסוי). אורכו היה חצי היריעה והוא השתלשל אל מאחורי המשכן. גם באורך יריעות האהל היה עודף של שתי אמות ועודף זה נח על צדי המשכן, אמה מכל צד. (כדי שדבר יהיה מכוסה היטב יש צורך בעודף של המכסה על הגוף, כשם שמכסה קופסא הוא בעל שוליים מעבר לגודל פתח הקופסא).	6
7. א. המנורה עמדה באהל מועד. במקום זה עמדו גם השולחן ומזבח הזהב. ב. הכרובים היו על ארון העדות (ארון הברית). הארון עמד בקדש הקדשים.	7
8. א. 1. תפקידה של הפרוכת היה להבדיל בין הקדש לבין קדש הקדשים. הכפורת שימשה לכיסוי ארון הברית. 2. המסך הבדיל בין אהל מועד לבין החצר. מבחינה זו היה תפקידו דומה לזה של הפרוכת. ב. השולחן שימש להנחת לחם הפנים. היה עשוי עצי שטים ומצופה זהב. מקומו: בצד הצפוני של אהל מועד.	8
9. א. במזבח העולה ובכיור היתה נחושת (בכיור רק נחושת). שניהם היו בחצר המשכן. ב. במזבח הקטורת, בארון, בשולחן ובמנורה היה זהב (במנורה רק זהב). המזבח, השולחן והמנורה היו באהל מועד והארון היה בקדש הקדשים.	9

10	א. שמות כ"ז, כ – כא: נר התמיד הוא הנר המערבי של המנורה, שהיתה באהל מועד. הואר בעזרת שמן זית זך כתית (= כתוש במכתש ולא טחון בריחים). ב. עורות התחשים שימשו לכיסוי העליון שעל המשכן (כ"ו, יד). הברית התיכון עבר באמצעו (מחצית גבהו) של כתל הקרשים וארכו היה מן הקצה עד הקצה, כארכו של כל הכתל (שלא כבריחים העליונים והתחתונים, שכל אחד מהם הגיע עד מחצית הכתל). ב. עפ"י רש"י היה הבדל נוסף בין הברית התיכון לבריחים האחרים והוא שהבריחים העליונים והתחתונים עברו מחוץ לקרשים וחברו אליהם בטבעות ואילו הברית התיכון עבר בתוך הקרשים דרך נקבים שהיו בתוכם.
11	א. מזבח הנחושת = מזבח העולה (פרק כ"ז) = המזבח החיצון. מזבח הזהב = מזבח הקטורת. (פרק ל') = המזבח הפנימי. 2. מזבח הנחושת היה בחצר המשכן ומזבח הזהב היה באהל מועד. ב. כתנת, מצנפת, אבנט. (וכן: מכנסי בד, ציץ, מעיל האפוד).
12	א. הארון היה עשוי עצי שטים ומצופה זהב, מעליו היתה כפורת זהב טהור. ה' דבר עם משה מעל הכפורת מבין שני הכרובים (כ"ה, כב). ב. סירות, יעות וכו' – שייכים למזבח העולה. קערות, כפות וכו' – שייכים לשולחן.
13	א. המנורה היתה עשויה זהב טהור. ייחודה היה בכך שהיתה עשויה מקשה אחת (עשויה מחתיכה אחת ולא מצירוף חלקים זה אל זה). ב. הירך, הקנה המרכזי וששת הקנים היו חלקיה ההכרחיים. הגביעים, הכפתורים והפרחים היו לקישוט.
14	א. מעיל האפוד כלל פעמונים ורימונים. מטרתם היתה שקולו של אהרן יישמע בבואו אל הקודש ובצאתו, ולא ימות (דעת מקרא: כשר הבא לפני מלך בשר ודם שחייב להודיע תחילה על כניסתו, והנכנס ללא רשות חייב מיתה). ייחודו של מעיל האפוד בכך שהיה עשוי כולו תכלת, לעומת האפוד והחושן שהיו בהם גם חוטים אחרים. ב. על ציץ הזהב היו חקוקות המלים "קדש לה'" (חרותות מצדו הפנימי ובולטות מצדו הגלוי) לציין שאהרן הוא שליחם של ישראל לעבודת הקדש. הציץ ציין שאהרן נושא את עוון הקדשים שמקדישים ישראל (אם נעשה משהו שלא כראוי). הציץ היה מונח על מצח אהרן והיה קשור עם המצנפת (צדה הקדמי של המצנפת היה מעל מצח אהרן והציץ היה על המצח עצמו).
15	א. כרובים – היו מעל הארון. פתיל תכלת – שימש לקשירת הציץ אל ראשו (מצנפת) של הכהן הגדול. קלעים – וילון עשוי חוטים קלועים שכסה את עמודי חצר המשכן. גביעים משוקדים – במנורה. ב. אפוד, חושן, ציץ.
16	א. פרוכת, אפוד, חושן, יריעות המשכן, מסך. ב. כתנת, אבנט, מצנפת (לכהן גדול, מגבעת לכהן הדיוט), מכנסים.